

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Kadri Saskia Keskspaik

„TALENDID KOJU!“ AGA KES ON TALENDID JA KUS ON KODU?
Eestimaalaste mobiilsusest

Magistritöö

Juhendaja: dotsent Judit Strömpl

Juhendaja allkiri: _____

Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudis registreeritud: “_____” _____

Allkiri: _____

Tartu 2013

“THE TALENTED COME HOME!”¹ WHO ARE THE TALENTED AND WHERE IS HOME?

On the Mobility of Estonian People

Kadri Saskia Keskpaik

Abstract

This master’s thesis focuses on the outbound mobility of Estonians. It aims to contribute to the statistical mapping of Estonians living abroad: Who are the “talented” Estonian people living outside of Estonia? Where do they live? Why did they move there? How do they relate to their host country’s society, as well as to their country of origin? This thesis also attempts to give deeper insight into mobility as an experience: What is the subjective meaning of the mobility? How does mobility affect the individuals’ self-perception, as well as their sense of belonging? Where is home?

The empirical research combines quantitative and qualitative methods. First, a quantitative survey of 750 Estonians living in 45 foreign countries was conducted via a standardized online questionnaire. Second, 10 individuals were selected from the respondents according to different criteria, such as the number of their mobility experiences, the length of the stay abroad, as well as various socio-demographic characteristics. An in-depth interview was then conducted with these individuals.

The results of this work show that the mobile Estonians are relatively young and highly-skilled individuals who have primarily moved abroad to acquire new and challenging experiences. Many of them have lived in several foreign countries and may be considered as hyper-mobile individuals. They are mostly well-integrated in their host country’s society and are successfully coping with various difficulties related to mobility. The results also show that the decision to move to another country is influenced by numerous intermingling factors, such as the desire to escape an inconvenient life situation, the wish to explore and develop one’s own capacities, as well as by different human relations. Keeping in touch with friends and relatives in Estonia, creating a sense of belonging through significant relationships and through the Estonian language, making the material environment suitable and comfortable to one-self and creating a “my kind of life” abroad are some of the strategies used to cope with the constraints and the difficulties that may come with mobility.

Although most of the mobile Estonians express the desire to move back to Estonia at some point, it is difficult to say if and when they will really return. It seems that the Estonian economic and social situation has to undergo some serious changes before the mobile Estonians begin to perceive interesting opportunities in their country of origin and hence seriously consider returning.

Key concepts: *mobility, international migration, highly-skilled, Estonians, experience.*

¹ “The talented come home!” is a project launched by the Estonian Chamber of Commerce and Industry in 2010. Its purpose is to bring together, in a virtual community, the highly-skilled young Estonians living abroad and the Estonian employers. This project constitutes one of the (few) measures undertaken in Estonia in order to reduce the possible risks of brain and youth drain.

Sisukord

<i>Abstract</i>	2
Sissejuhatus	4
I. Mobiilsus kui kaasaegse ühiskonna üldine printsiip	7
1.1. Kaasaegne voolav võrgustikuline riskiühiskond	7
1.2. Mobiilsuse tähendus indiviidi seisukohalt.....	9
1.3. Rändekäsitlused: naturalism <i>versus</i> antinaturalism, holism <i>versus</i> individualism	11
1.4. Mobiilsus ja rahvusvaheline ränne: mõistete operatsiooniseerimisest	13
II. Mobiilsus, rahvusvaheline ränne ja Euroopa integratsioon.....	15
2.1. Euroopa Kodaniku mobiilsus ning Eesti välisränne.....	15
2.2. Kvantiteedist kvaliteedini: kvalifitseeritud indiviidide ränne.....	16
2.3. Subjektiivsed mobiilsuskogemused.....	20
2.4. Uurimistöö eesmärk, sihtgrupp ja uurimisküsimused	22
III. Metoodika: kaks erinevat lähenemist.....	24
3.1. Kogemussotsioloogiline lähtekoht.....	24
3.2. „Talentide“ küsitlus.....	25
3.3. Intervjuud „hüpermobiilsetega“.....	26
IV. Kes on talendid? Küsitluse tulemused.....	31
4.1. Vastajate sotsiaaldemograafilised näitajad: „keskmine talent“ on alla 30-aastane kõrgharidusega naine.....	31
4.2. „Hüpermobiilsed“ talendid: vastajate varasemad mobiilsuskogemused	33
4.3. Välismaale liikumise motiivid ja ettevalmistus: et omandada uus ja huvitav kogemus ...	35
4.4. Elu välismaal: „tunnen end selles välisriigis nagu kodus“	39
4.5. Tulevik on...?	43
V. Kus on kodu? Intervjueeritavate mobiilsusnarratiivid	49
5.1. Minna või jääda? See on küsimus! Mobiilsusotsuse kujunemine.....	49
5.2. Mobiilsus tekitab mobiilsust, mobiilsuskapital.....	53
5.3. Mobiilsusega suhestumine ja mobiilsusega toimetuleku strateegiad	56
5.4. Mobiilsuskogemus ja (koha)identiteet.....	59
5.5. Eesti kuvand ja Eestisse naasmise võimalikkus	63
Kokkuvõte ja järeldused.....	67
Kasutatud kirjandus ja allikad.....	71
Lisa 1: Küsimustik ja vastajate jaotumine küsimuste lõikes.....	76
Lisa 2: Välismaale kolimise põhjuste/eesmärkide faktorid.....	94

Sissejuhatus

Oleks ebaaus väita, et käesolev töö ei ole kavandatud, koostatud ega kokku kirjutatud väga isiklikult pinnalt. Antud teema puudutab autorit väga lähedalt ning võib öelda, et lausa biograafiliselt. Sotsiaalteaduslikes uurimistöodes – ja iseäranis neis, mis kuuluvad traditsioonilise positivistliku paradigma raamistikku – on pikka aega loetud halvaks tooniks uurimistöös omaenese, so uurija isiksust esile tuua. Uuritava nähtusega isikliku seotuse nõ mahasalgamist on peetud objektiivsuse märgiks, mis omakorda viitab töö akadeemilisusele. Samas on küllalt raske ette kujutada, et uurijad võtavad ette suhteliselt mahukaid uurimusi teemadel, mis neid absoluutselt ei puuduta. Tõenäoliselt on väga suur osa uurimistöodest kirjutatud mingisugusest, kasvõi väiksest isiklikust huvist või kogemusest lähtudes. Võttes arvesse, et taolise oma mina töösse integreerimise tulemusel on võimalik uuritavast nähtusest või protsessist märksa mitmekesisem ning sügavam teadmine saada (vt Ellis & Berger 2001) – ning mitte üksnes objektiivsust ohtu seadmata, vaid seda uurija enese subjektiivsuse teadvustamise läbi lausa kindlustades – tekib küsimus, milleks taolist isiklikku huvi akadeemiliste nõuete järgimise (põhjendamatul) ettekäändel/eesmärgil häbeneda ja peita?

Antud töö püüab otseloomulikult olla ühe magistritöö vääriline ning on kirjutatud akadeemilistest väärtustest, nagu seda on objektiivsus, täpsus ning teaduslikkus, kinni pidades. Sellest hoolimata andku lugeja andeks, kui tema ees olev magistritöö ei käi oma stiilis alati just traditsioonilist akadeemilist nõõri mööda ning selle struktuurile on lähenetud suhteliselt intuitiivselt, et mitte öelda loominguliselt. Seega, lubatagu mul siinkohal jätta väljendid „antud magistritöö“ ja „käesoleva töö autor“ ning rääkida oma uurimuse saamisloost.

Olen elanud viies välisriigis. Minu esimene välismaa-kogemus leidis aset 13 aastat tagasi, peale esimest ülikooliaastat, ning sellest ajast alates olen suurema osa ajast elanud Eestist väljaspool. Kui oma esimestel rännuaastatel „pendeldasin“ välis- ja sünnimaa vahel, veetes iga välisperioodi järel teatava aja Eestis, siis viimased seitse aastat olen püsivalt elanud väljaspool Eestit, valdava osa ajast Prantsusmaal. Lisaks erinevustele riikide vahel, kus olen pikemalt (so vähemalt 3 kuud) viibinud, on ka minu kogemused neis olnud üsnagi erinevad. Paljudes neist olen õppinud, mõnes töötanud, mõnes õppinud ja töötanud ning mõnes niisama, konkreetset põhitegevust omamata elanud. Liikunud olen nii üliõpilasvahetus programmide (nt Erasmus) abil kui ka omal käel.

Need eripargelised kogemused on mind paljuski vorminud ning kasvatanud. Riigist riiki liikumine on endaga kaasa toonud vajaduse kiiresti kohaneda võõraste keele- ja kultuurikeskkondadega, aru saada uutest sotsiaalsetest normidest ning nõ re-sotsialiseeruda ühiskondades, kus vahel puuduvad elementaarsemadki pidepunktid. Lisaks sellele on väljaspool Eestit elamine mind nü

oma sünnimaad kui ka iseennast teise pilguga vaatama pannud ning viinud oma päritolumaa ja sellega seotud identiteedi ümbermõtestamiseni.

Ma ei pea end (im)migrandiks – kuigi rahvusvaheliste kriteeriumite järgi seda olen² –, sest see seostub minu jaoks püsiva ning pöördumatu staatusega, mida ma endale kohe kindlasti ei omista. Aga mis või kes ma siis olen? Kuidas ma oma välismaa-elu formuleeriksin ja määratleksin? Samuti olen välismaal elatud aastate jooksul pidanud enda jaoks (ümber)defineerima kodu kui sellise tähendust. Eestis ma enam (praegu?) ei ela, kuid kas see tähendab, et ma ei pea Eestit koduks? Ning kas see, et ma olen elanud aastaid Prantsusmaal, tähendab, et pean Prantsusmaad oma koduks? Seega, kus on kodu? Või mis on kodu? Kes on kodu?

Olen kindel, et minusuguseid inimesi, kes endalt samu asju küsivad, on teisiigi ning minu töö ongi paljuski kantud soovist taoliste küsimustele vastusi leida. Nii iseenda, aga ka teiste jaoks. Samas ei ole minu töö näol tegemist pelgalt avaliku päevikuga, vaid selle taga on laiem inimeste riigist riiki liikumisega seotud ühiskondlike arengute, võimaluste ja väljakutsete problemaatika. Paljudes arenenud maades on hiljutiste demograafiliste protsesside – sündimuse langemise ning rahvastiku vananemise – tulemusel saanud migratsioonist oluline sotsiaalne küsimus riigi (majandusliku) jätkusuutlikkuse tagamisel. Ka Eestis on teemad, nagu seda on sündimuse langemine, tööealise rahvastiku vähenemine ja väljaränne, muutunud üha aktuaalsemateks. Samuti ei ole Eesti avalikust debatist kadunud nn ajude ja nooruse väljavoolu temaatika, millest annab muuhulgas märku ka „Talendid Koju!“ projekti³ algatamine.

Oma uurimistööd tegema asudes hakkasin kõigepealt läbi töötama erinevaid rändeteooriaid ja -uurimusi. Seoses globaliseerumise⁴ ning sellega kaasneva rahvuslike piiride senise tähenduse muutumisega on aga ka rände või migratsiooni kui nähtuse tähendus suuresti muutunud, seda iseäranis Ühinenud Euroopas. Üha harvem nähakse migratsioonis majandusliku või poliitilise olukorra tõttu pealesunnitud (jäädavat) kodumaalt lahkumist ning järjest enam tajutakse seda kui teatavat ootuste või unistuste realiseerimise võimalust, mis mingilgi moel ei välista kodumaale naasmist või mujale liikumist (Murphy-Lejeune 2002). Need muutused kajastuvad ka rändeteooriates ja -uuringutes, kus nõ klassikalise migrandi kujundi kõrvale on tekkimas üha uusi kontseptsioone ja metafoore – „mobiilsus“, „motiilsus“, „reisija“, „modernne nomaad“, „kosmopoliit“... –, püüdmaks haarata ning mõtestada tänapäevast rännet kogu selle mitmekesisuses ja kompleksuses.

Taolistest mõistetest näis mulle kõige sümpaatsema ja sobivamana „mobiilsus“, mis tundus piisavalt avara kontseptsioonina, et seda nii minu enda kui ka teiste sarnaste indiviidide tegevuste ja kogemuste uurimisel ja mõtestamisel rakendada. Minu töö esimene peatükk keskendubki erinevatele mobiilsuse käsitlustele ning püüab välja selgitada selle mõiste/nähtuse erinevaid

² ÜRO definitsiooni kohaselt on migrant indiviid, kes on välisriigis resideerunud enam kui aasta aega, olenemata välisriiki liikumise põhjusest (vabatahtlik või sunniviisiline) ning viisist (seadusega sätestatud või ebaseaduslik).

³ Tegemist on 2010. aasta oktoobris Eesti Kaubandus-Tööstuskoja poolt käivitatud projektiga, mille eesmärgiks on vastavasisulise internetikeskkonna loomise läbi „eestimaiste tööandjatega kokku viia andekaid noori, kes on läinud välismaale õppima või tööle“ (Talendid... 2012).

⁴ Globaliseerumise all on siin silmas peetud kõiki selle mõiste erinevaid tähendusi: geograafiline ekspansioon lokaalselt globaalsele, võimu ja autoriteedi küsimus ning rahvusriikide tähtsuse langus, kultuuride segunemine ning kosmopoliitsuse kui institutsiooni teke ja areng (erinevate globaliseerumist puudutavate lähenemiste kokkuvõtet vt nt Beerkens 2003).

täendus, seda nii ühiskonna kui terviku, aga ka üksikindiviidi seisukohalt. Töö teises osas olen püüdnud teoreetilisi lähenemisi täita/täiendada empiiriliste andmetega, võttes vaatluse alla eeskätt Euroopa integratsiooni kontekstis toimuva inimeste piiriülese liikumise. Kes ja kuhu liigub? Mis põhjustel? Mis see endaga ühiskonna ja indiviidi seisukohalt kaasa toob? Need on küsimused, millele teises peatükis vastust leida püüan. Kolmandas peatükis tutvustan omaenese empiirilises uurimuses kasutatud meetodeid. Mobiilsusest täielikuma pildi saamiseks olen töös kombineerinud nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid meetodeid. Püüdes panustada välismaal elavate Eestist pärit indiviidide statistilisse kaardistamisse – kes on need välismaal elavad „talendid“? Kus nad elavad? Miks nad on sinna läinud? Kuidas neil seal läheb? –, viisin kõigepealt läbi kvantitatiivse küsitluse ligi 750 välismaal elava eestimaalase seas. Küsitluse tulemused on esitatud neljandas peatükis. Seejärel valisin küsimustiku täitnute seast välja 10 indiviidi, et nende välismaa-elust ja kogemustest süvaintervjuu käigus sügavamat pilguheitu saada. Töö kvalitatiivne osa keskendub küsimustele: kuidas mobiilseks saadakse? Mida see endaga kaasa toob? Kuidas oma kogemust mõtestatakse? Kus on mobiilsete eestimaalaste kodu? Kvalitatiivsetest intervjuudest selgunu on esitatud viimases, so viiendas peatükis.

Seega püüan oma magistritöös mobiilsusele läheneda nii „objektiivsest“ kui „subjektiivsest“ vaatepunktist lähtudes. Loodetavasti tekib lugejal töö läbilugemisel mobiilsuse kui nähtuse tähendusest – vähemalt eestimaalaste piiriülese liikumise kontekstis – pisut selgem ettekujutus ning ehk leiavad vähemalt mõned küsimused, mis mobiilsete kaasmaalaste ette nende rännakutel kerkida võivad, järgnevatel lehekülgedel vastused.

*

* *

Süinkohal soovin ühtlasi tänada oma juhendajat Judit Strömplit abistavate kommentaaride ja konstruktiivse kriitika eest, samuti Lee Maripuud ning Stella Pajulat huvitavate mõttevahetuste ja ideede eest ning oma perekonda ja Hamidi toetuse eest. Ning otseloomulikult tänan ma kõiki uurimuses osalenud mobiilseid kaasmaalasi, kellela see töö ei oleks teoks saanud.

I. Mobiilsus kui kaasaegse ühiskonna üldine printsiip

1.1. Kaasaegne voolav võrgustikuline riskiühiskond

Viimaste aastakümnete jooksul maailmas toimunud sotsiaalsed, tehnoloogilised, majanduslikud ja kultuurilised muutused on mitmeid sotsiaalteadlasi innustanud seniseid ühiskonnateooriaid üle vaatama ning kaasaegse maailma mõistmiseks ja mõtestamiseks uusi mõtetemale otsima. Kuigi taolisi püüdlusi – mida tinglikult saab koondada postmodernistlike teooriate ühisnimetaja alla⁵ – iseloomustab erinevate kontseptsioonide mitmekesisus, võib neis märgata ka ühisjooni. Üheks taoliseks on üha suurem tähelepanu, mida kaasaegsetes sotsiaalteooriates pööratakse liikumisele ja liikuvusele ning nende rollile tänapäevases ühiskonnas.

Zigmunt Bauman kasutab oma teoses „Liquid Modernity” kaasaegse ühiskonna kirjeldamisel omadussõna voolavus (*fluidity, liquidity*), mida ta peab sobivaks metafooriks modernisatsiooni ajaloo praeguse, autori sõnul uudse faasi käsitlemiseks. Bauman nendib, et kuigi sageli peetakse modernisatsiooni selle algusest, so industriaalühiskonna esilekerkimisest alates nn vedeldumise protsessiks, on siiani toimunud üksnes vanade „tahkete” struktuuride ja institutsioonide asendumine uute, kuid samavõrra „tahkete” struktuuride või ühiskonnakorraga.⁶ Baumani teooria kohaselt jäi industriaalühiskonnale üleminekul seetõttu muutumatuks süsteemi ja indiviidi vaheline suhe; nii nagu seisus traditsioonilises ühiskonnas, nii sai klassikuuluvus uues industriaalühiskonnas oluliseks indiviidi elutingimuste, väljavaadete, eluplaanide ja -strateegiate määrajaks (Bauman 2000). Kaasaegses ühiskonnas on autori sõnul see-eest voolavus saanud uue tähenduse, sest voolavaks on muutunud sidemed, mis „individuaalseid valikuid kollektiivseteks tegevusteks ning projektideks ühendavad” (*ibid.* 6, minu tõlge). Nii erineb Baumani järgi käesolev, „individualiseeritud ja privatiseeritud” modernisatsiooni ajajärk varasemast eeskätt seetõttu, et voolavus on kandunud nõ süsteemist ühiskonda, poliitikast eluteedesse, makrotasandilt mikrotasandile.

Sarnast mõtet väljendab ka Ulrich Beck, kes oma klassikaks kujunenud teoses „Riskiühiskond: teel uue modernsuse poole” vaatleb viimaste aastakümnete ühiskondlikke muutusi klassikalise industriaalühiskonna – ja selle aluseks olnud nn klassikalise modernisatsiooni – refleksiivse moderniseerumise võtmes ning näeb ühiskonna üha laiaulatuslikumat individualiseerumist kui selle olulist osa. Traditsiooniliste struktuuride, nagu seda on sotsiaalne klass ja tuumperekond,

⁵ Postmodernismi on kontseptualiseeritud nii modernismi katkemise kui ka selle jätkuna, so modernisatsiooni moderniseerumise protsessina.

⁶ Industriaalühiskonnale üleminekus kaotasid traditsioonilist, so eelmodernset ühiskonda vorminud struktuurid – kirik, monarhia, feodaalsüsteem – küll oma senise tähenduse, kuid nende asemele tekkis uus, majanduslikul efektiivsusel ja instrumentaalsel ratsionaalsusel põhinev (klassi)ühiskonnakorraldus (Bauman 2000).

mõjuvõimu nõrgenemine on toonud kaasa indiviidide vabanemise klassikalisele industriaalsele ajajärgule omastest eluviisidest ja käitumismallidest ning võimaldanud eluteede refleksiivsemaks muutumist (Beck 1992). Seega on toimunud teatav kvalitatiivne hüpe ehk, nagu Stephan Rammner (2008) seda nimetab, modernsuse kvalitatiivne mobilisatsioon, mis seisneb indiviidide senisest üha suuremas vabaduses, aga ka vastutuses oma eluteede kujundamisel.

Becki ja Baumani individualisatsiooni käsitlustes võib siiski täheldada (vähemalt) üht olulist erinevust: kui Baumani jaoks näib modernsuse uudne ajajärk kätkevat sotsiaalsete sidemete nõrgenemist ning sellest tulenevalt indiviidide üha suurenevat vastastikust sõltumatust, siis Becki järgi ei tähenda klassikuuluvuse ja teiste traditsiooniliste struktuuride mõju nõrgenemine indiviidi totaalselt autonoomseks muutumist.⁷ Seega, kuigi indiviidil on üha suurem vabadus oma elutee ja -stiili kujundamisel, on tema valikud siiski ühiskonnast mõjutatud ning tingitud.

Lisaks individualisatsiooni käsitlustele peitub liikuvuse ja voolavuse idee erinevates kaasaegsetes teooriates, mis keskenduvad mõistetele, nagu seda on globaliseerumine, transnatsionalism või kosmopoliitsus. Manuel Castells käsitleb oma teoses „The Rise of the Network Society” tänapäevast üha intensiivistuvat globaalset ühendatust lähtuvalt võrgustiku kontseptsioonist. Castelli kohaselt annavad viimaste aastakümnete jooksul toimunud sotsiaalsed, tehnoloogilised, majanduslikud ja kultuurilised muutused tunnistust uue ühiskonnavormi, mida autor nimetab võrgustikuühiskonnaks, esilekerkimisest. Castells nendib, et kuigi võrgustikud on inimkogemuse organiseerimisel ajast aega olulist rolli mänginud, on kaasaegsel informatsiooni ajastul (info)tehnoloogiate arengu läbi kadunud varasemad ruumilised piirangud, mistõttu on võrgustikuühiskonnast saanud globaalne, rahvusriikide piire ületav süsteem. Autori järgi on kõik ühiskonna domineerivad funktsioonid ja protsessid – finantstehingud, tootmisprotsessid, meedia jne – tänapäeval korraldatud globaalsete võrgustikena. Nii kujutavad võrgustikud endast kaasaegse ühiskonna uut sotsiaalset morfoloogiat ning võrgustiku loogika laialdane levik muudab oluliselt ka tootmise, kogemuse, võimu ja kultuuri talitlust ning tulemusi (Castells 2010).

Castelli võrgustikuühiskonna nägemusele pakub alternatiivi Becki kosmopolitaniseerumise (*cosmopolitanization*) kontseptsioon, mida autor eristab globaliseerumise mõistest ning mis tema sõnul tähistab „multidimensionaalset muutuste protsessi, mis on pöördumatult muutnud kogu sotsiaalse maailma loomust ning [rahvus]riikide kohta ja tähendust selles” (Beck 2008: 28, minu tõlge). Kui globaliseerumine kätkeb endas Becki järgi maailmaturu, neoliberaliseeritud kapitalistliku majanduskasvu ning kapitali, kaupade ja inimeste suhteliselt piiridevabas maailmas liikumise ideed ja näib seega iseloomustavat autori kontseptualiseeritud esimest modernsust, siis kosmopolitaniseerumine viitab inimeste, ideede, arusaamade ja asjade ühest maailmaotsast teise reisimisega kaasneva võivate riskide globaalsele levikule, mille teadvustamine osutab seega Becki nn teisele, refleksiivsele modernisatsioonile.⁸ Kosmopolitaniseerumine hõlmab endas Becki järgi

⁷ Becki järgi toimub individualiseerumine uues modernsuses ühiskondlikustumise protsessi üldiste tingimuste raamistikus, mis omakorda muudab individuaalse autonoomsuse saavutamise üha vähem võimalikuks. Nii on senised traditsioonilised sõltuvussuhted ning sotsiaalsed struktuurid üksnes asendunud uute, sekundaarsete mõjutegurite ja institutsioonidega, mis indiviidi elutee kujundajatena üha olulisemat rolli mängivad ning üksikisiku valitsevatest moodidest, sotsiaalsetest poliitikatest, majanduslikest stiilidest ja turgudest sõltuvaks teevad (Beck 1992).

⁸ Teine ehk refleksiivne modernsus kätkeb endas Becki järgi klassikalise industriaalühiskonna – ja selle aluseks oleva esimese modernsuse – tehniliste saavutustega kaasnevate ohtude ja riskide üha kasvavat teadvustamist ning sellest tulenevat senise nn progressi ja majanduskasvu ideoloogia küsimärgi alla seadmist. Kui klassikalise industriaalühiskonna iseloomustas Becki kohaselt rikkuse tootmise loogika domineerimine riski tootmise loogika üle,

arvukate kultuuride ülemaailmset levikut, mitmete riigiüleste eluvormide teket ja arengut, erinevate mitteriiklike poliitiliste organite esilekerkimist, rahvusvaheliste või riigiüleste „riikide” (nt Euroopa Liit) moodustumist ning kosmopolitise vastastikuse sõltuvuse ja globaalsete riskide üldist protsessi. Kaasaegne avatud ühiskond on nüüsi mobiilne ühiskond ning kujutab endast sellisena mobiilset riskiühiskonda (Beck 2008).

1.2. Mobiilsuse tähendus indiviidi seisukohalt

Mobiilsus, voolavus, võrgustikuline ühendatus..., mis iganes nimega seda nimetada, mängib seega tänases maailmas märkimisväärset rolli. Kuid mida tähendab mobiilsus üksikisiku seisukohalt? Becki kosmopolitaniseerumise kontseptsioon toob päevakorradele küsimuse subjektist ning subjekti tegevusest. Autori järgi ei kujuta indiviid endast üksnes passiivset globaliseerumise ja kosmopolitaniseerumise objekti, vaid on mobiilses riskiühiskonnas aktiivne osaleja ja mängib selle „voogude“ kujundamisel olulist rolli. Nii kätkeb Becki teooriast lähtuvalt mobiilsuse ning kaasaegse mobiilse maailma mõtestamine ka subjektiivse tähendusloome ning sellega seotud tegevuste analüüsimist.

Nagu eelnevast alapeatükist nähtub, on indiviidide eluteed muutunud üha refleksiivsemaks ja nõ voolavamaks. Endiste struktuuride, etalonide ning eeskujude – olgu selleks seisus, klassikuuluvus või perekond – tähtsus inimsaatusel määramisel on kaasaegsel „universaalse võrdluse ajastul”, nagu seda nimetab Bauman (2000), märkimisväärselt langenud, mistõttu indiviididel „on võimalus või koguni kohustus valida erinevate eluviiside, subkultuuride, sotsiaalsete sidemete ning identiteetide vahel” (Beck 1992: 131, minu tõlge). Teisiti öelduna, kaasaegses mobiilses maailmas saab igapäevast „oma saatusel sepp ja oma õnne valaja” (P.-E. Rummo).

Sellest tulenevalt võib mobiilsust vaadelda kui võimalust: kui üht paljudest valikutest või viisidest, mille läbi/kuidas indiviidid oma eluteid – ning isiksust (vt Conradson & Latham 2005) – kujundavad. Vincent Kaufmann pakub oma teoses „Re-thinking Mobility. Contemporary sociology” välja motiilsuse (*motility*) mõiste, defineerides seda kui indiviidi või grupi võimet ja võimekust mobiilne olla. Motiilsus koosneb Kaufmanni sõnul erinevatest elementidest, mida ta klassifitseerib juurdepääsuks, oskusteks ja omastamiseks. Juurdepääs viitab Kaufmanni järgi olemasolevate võimalike valikute ulatusele, hõlmates endas võrgustikke, territooriumeid, aga ka tehnoloogilisi vahendeid. Oskused viitavad autori kohaselt indiviidide *savoir-faire*’ile, kätkedes endas nii füüsilist võimekust, omandatud teadmisi kui ka nt organisatsioonilisi oskusi. Omastamine viitab Kaufmanni sõnul aga sellele, kuidas indiviidid juurdepääsu ja oskusi interpreteerivad ning mida nad nendega peale hakkavad. Motiilsus on seega „viis, kuidas indiviid või grupp liikumisega seotud võimaluste välja omastab ning seda ära kasutab” (Kaufmann & Montulet 2008: 45, minu tõlge).

Kaufmann ja Montulet (*op cit*), võttes vaatluse alla sotsiaalse ja ruumilise mobiilsuse omavahelise suhestumise, lisavad, et motiilsus viitab nii sotsiaalse staatuse vertikaalsele kui ka horisontaalsele dimensioonile. Ühiskonnas, kus mobiilsusest on saanud kultuuriline väärtus, kus paindlikkus

siis uues „riskiühiskonnas” on see suhe muutunud vastupidiseks. Nagu Lash ja Wynne tabavalt märgivad: kui industriaalühiskonna keskseks printsipiks oli *production of goods*, siis riskiühiskonnas saab selleks *production of bads* (Lash & Wynne in Beck 1992: 3).

kujutab endast majanduslikku nõuet ning kus valitsev ideoloogia kaldub ruumilist liikuvust võrdsustama sotsiaalse voolavusega, on motiilsusest saanud jõukuse allikas, mis võimaldab indiviididel oma sotsiaalset ja majanduslikku positsiooni parendada (*ibid*). Motiilsust võib niisiis vaadelda kui teatavat kapitali, mida indiviidid oma kavatsuste realiseerimiseks kasutada saavad, ignoreerimata seejuures takistusi, mis neid plaanide täideviimisel piiravad (*ibid*). Ning selle kapitali väärtus, nagu nendib Kaufmann (2002), näib tänapäevases mobiilses maailmas liikuvat üha tõusvas joones.

Seega võib mobiilsus indiviidi seisukohalt tähistada võimalust oma elujärje edendamiseks ja/või kaasaegse ühiskonna (majanduslike) nõuetega sammu pidamiseks. Mobiilsust saab koguni vaadelda kui olulist võimu allikat ja vahendit. Nii märgib Bauman, et „modernisatsiooni voolaval ajajärgul valitseb rändav ja eksterritoriaalne eliit paikse enamuse üle. [...] Nüüdsest tähistab väiksem ja hõlpsamini kaasaskantav edasiminekut ja „progressi“. Nüüdsest on kerge pagasiga reisimine [...] võimu põhiliseks aluseks” (Bauman 2000: 13, minu tõlge).

Samas ei pruugi mobiilsusel individuaalsest aspektist vaadatuna alati üksnes positiivne tähendus olla. Mobiilsus võib endaga kaasa tuua piiranguid või takistusi, millega indiviid peab toime tulema. Selle seisukoha mõistmiseks on oluline tähelepanu pöörata mobiilsuse-amobiilsuse või globaalsuse-lokaalsuse omavahelisele suhestumisele. Castells toob oma töös (2010) välja globaliseerunud ja urbaniseerunud võrgustikuühiskonnas tekkiva fundamentaalse vasturääkivuse, mis seisneb autori sõnul selles, et funktsionaalsust, rikkust ja võimu defineeritakse tänapäeval nn voogude mõistes, samas kui kultuurilise ja sotsiaalse tähenduse määratlemine toimub endiselt „koha” terminites.⁹ Nii nendib autor, et „maailmas, mis on konstrueeritud voogude ruumi loogika järgi, elavad inimesed oma elu kohtade ruumis” (Castells 2010: xxxix, minu tõlge). Teisisõnu, kaasaegses mobiilses maailmas on inimeste elud organiseeritud süiski suhteliselt paiksel ning toetuvad konkreetsetele lokaalsetele pidepunktidele.

Lokaalsusel on oluline roll sotsiaalse tähenduse loomes ning indiviidide enesemääratluses. Mobiilsus, ohustades indiviidi sidet lokaalsete pidepunktidega, võib taolist tähendusloomet häirida. Vincent Kaufmanni ja Bertrand Montulet (2008) sõnul üritavad indiviidid ühelt poolt saavutada maksimaalset mobiilsuse potentsiaali, vastamaks kaasaegseid Lääne ühiskondi iseloomustavatele mobiilsusnõuetele, ning teisalt minimiseerida mobiilsuse mõju oma eludele, sotsiaalsetele võrgustikele ja nõ sotsiaalsele ankurdamisele, kasutades selleks erinevaid transpordi- ja kommunikatsioonivahendeid. Ka Beck rõhutab oma töös (2008) vajadust mobiilsuse uurimisel ühtlasi tähelepanu pöörata sellele, kuidas indiviidid võrgustiku- ja voogude ühiskonnas piire kehtestavad ning mobiilsusega toimetulemiseks keerulisi strateegiaid arendavad.¹⁰

⁹ Castells pakub välja kaks mõistet – kohtade ruum (*space of places*) ja voogude ruum (*space of flows*). Kohtade ruumi defineerib autor kui pidevuse või läheduse ruumi, tuues näiteks suurlinna, mis tõhustab inimestevahelist kommunikatsiooni läbi nende füüsilise läheduse. Voogude ruumi mõiste all peab ta aga silmas infotehnoloogilisi saavutusi (nt telekommunikatsiooni võrgustikud ja internet), mis kujutavad endast tema sõnul ruumilisuse uut vormi, kuna võimaldavad distantsilt toimuvat simultaanset sotsiaalset praktikat. Voogude ruum hõlmab endas Castelli kohaselt informatsioonivoogude tootmist, töötlemist ja ülekandmist.

¹⁰ Kesselringi töödele viidates toob Beck seesugustest strateegiatest efektiivseimana välja mobiilsuse keskse korralduse (*centred mobility management*), mis seisneb indiviidide nõ ringlemises ühe konkreetse kuulumiskoha ümber. Taoline strateegia, mida Beck võrdleb oma „tiibadega juurte” kosmopoliitse identiteedi nägemusega, võimaldab autori sõnul indiviididel aktiivselt ruumi ja kohaga suhestuda, kaotamata seejuures oma sotsiaalset ja kultuurilist kontakti ning identiteeti.

Eelnev tõstatab küsimuse mobiilsuse ning identiteedi ja kuuluvustunde omavahelisest suhestumisest. Laskumata siinkohal erinevate identiteediteooriate kontseptuaalsesse sügavusse, mille käsitlemine nõuaks eraldi uurimistööd, märkigem vaid, et üha enam kontseptualiseeritakse identiteeti kui tähenduse konstrueerimise protsessi (Castells 2004) ning selles nähakse midagi pluralistlikku, mitmetahulist, situatsioonilist või lausa fragmenteeritud (Benmayor & Skotnes 2005). Identiteet tuleb tänapäeval üha vähemal määral nõ loomulikult kätte, pigem peab seda pidevalt uuesti looma (Rammler 2008). Sel viisil mõistetuna on identiteet ühtlasi avatud mobiilsuskogemustest tulenevatele mõjutustele.

Iseäranis toob mobiilsus päevakorra küsimuse kohaidentiteedist, mida võib defineerida kui keskkonnast tuleneva tähenduse kaudu enese määratlemist (Cuba & Hummon 1993). Nii nagu teised identiteedi vormid, vastab kohaidentiteet küsimusele „kes ma olen?“, tehes seda läbi küsimusele „kus ma olen?“ või, fundamentaalsemalt võttes, küsimusele „kuhu ma kuulun?“ vastuste leidmise (*ibid*). Taolised küsimused on üha enam erinevate rännet puudutavate tööde fookuses. Stuart Hall on öelnud: „Migratsioon on nagu ühe otsa reis. „Kodu“, kuhu tagasi pöörduda, ei ole“ (tsiteeritud Chambers 1994: 9 järgi, Pille Kruusi tõlge). Teisalt on leitud, et migrandid on võimalised arendama kuuluvustunde mitme kohaga – st neil tekib kodutunne nii rände lähte- kui sihtpaigas – ning nad on suutelised erinevaid kohaidentiteete omavahel oskuslikult kombineerima (Christensen & Qvotrup Jensen 2011). Seisukohtade erinevusest hoolimata annab taolise problemaatika esilekerkimine rändealases kirjanduses märku sellest, et mobiilsuse individuaalsest aspektist analüüsimisel on oluline tähelepanu pöörata ka mobiilsuse ning (koha)identiteedi omavahelisele dünaamikale. Oma uurimistöös olen püüdnud seda eesmärki silmas pidada.

1.3. Rändekäsitlused: naturalism versus antinaturalism, holism versus individualism

Indiviidide mobiilsuse uurimisel ei saa arvestamata jätta erinevate rändeteooriate ja -käsitluste panust. Hill Kulu asetab oma töös (1997) rändeuuringute aluseks olevad teooriad ja mudelid sotsiaalteaduste kahe olulise dilemma konteksti: (i) naturalism *vs* antinaturalism ehk determinism *vs* humanism ning (ii) holism *vs* individualism, teiste sõnadega makro- *vs* mikrotasand. Kui naturalismi lähtekohaks on arusaam, et inimnähtused ei erine põhimõtteliselt loodusnähtustest, mistõttu nii loodus- kui ka sotsiaalteadustele on sobiv ühtne (loodusteaduslik) metodoloogia, siis antinaturalistid on veendunud, et inimnähtused on oma olemuselt reaalteadustest erinevad ning seetõttu peab ka nende uurimisel olema aluseks erinev metodoloogia (Kulu 1997). Individualismi lähtekohaks on arusaam, et sotsiaalsed nähtused ja protsessid on taandatavad inimtegudele/käitumisele, mistõttu tuleb neid ka seletada inimtegudest lähtudes, holistide arvates aga on sotsiaalsed nähtused ja protsessid midagi rohkemat kui lihtsalt inimtegude summa ning nende seletus peab seega lähtuma pigem tervikust kui lihtsalt selle osadest (*ibid*).

Kulu sõnul on valitsev arusaam rändest ja rändeuuringute eesmärkidest pikka aega olnud naturalistlik, st erinevaid rändeteooriaid on ühendanud soov avastada rännet valitsevad seadused, et seeläbi rännet seletada ja ennustada. Seega on naturalistlikke rändeuuringuid suunavaks jõuks autori kohaselt olnud tehniline huvi, mille aluseks on soov kontrollida ja kujundada

inimühiskonda seda valitsevate seaduste kaudu. Kulu liigitab naturalistlikud teooriad makro- ja mikrotasandi¹¹ ning neid sünteesivateks käsitlusteks.

Naturalistlikud makroteooriad – nt funktsionalistlikust, neomarksistlikust ja biheivioristlikust metodoloogias lähtuvad rändeteooriad ja -mudelid – põhinevad Kulu sõnul arusaamal, et inimühiskonnas aset leidvate rändeprotsesside seletamisel tuleb lähtuda rändest kui terviknähtusest ja selle rollist laiemas süsteemis, mistõttu indiviidi rändekäitumist tuleb vaadelda inimühiskonnas toimuvate (rände)protsesside osana, seega seletada „ülalt alla”. Makroteooriatele reaktsioonina tekkinud naturalistlikud mikrotasandi rändekäsitlused, nt biheivioralistlikud ning ratsionaalse valiku teoorial tuginevad mikromajanduslikud rändeteooriad ja -mudelid, põhinevad Kulu kohaselt seevastu arusaamal, et ränne on individualistlik, ning rõhutavad vajadust lähtuda rände seletamisel inimkäitumisest – oluline on see, kuidas ja miks inimene rändeotsuse teeb, nähtuse seletamisel tuleb seega liikuda „alt üles”. 1980. aastatel toimus Kulu järgi rändeuuringutes „naturalistlik süntees”: jõuti arusaamisele, et inimese rändekäitumise uurimisel on oluline võtta vaatluse alla nii objektiivsed, so keskkonna- kui ka subjektiivsed, st inimesest lähtuvad tegurid. Nii on biheiviorismi ja biheiviorialismi ühendavate teooriate seisukohalt inimese rändekäitumine reaktsioon nii objektiivsetele kui ka subjektiivselt tajutud keskkonnamuutustele (Kulu 2000).

Kriitikana traditsioonilistele naturalistlikele käsitlustele kerkisid 1990. aastatel esile nn kontekstuaalsed lähenemisviisid (*ibid*). Kulu toob välja taoliste antinaturalistlike lähenemiste olulised erinevused naturalistlikest käsitlustest: esiteks on selle suuna esindajad rõhutanud vajadust loobuda rände analüüsil valitsevast impulss-reaktsioon skeemist ning vaadelda rännet kui inimtegu, teiseks ei ole antinaturalistlike arusaamade järgi inimese rändeotsus siiski lihtsalt tema hetkeseisundist lähtuvate soovide-uskumuste peegeldus, vaid selle juured on inimese biograafias tervikuna, kolmandaks ei kulge biograafia mõju inimese rändeotsusele mitte niivõrd diskursiivse, kui võrd praktilise teadvuse kaudu, st rändeotsuse aluseks olevad soovid, teadmised ja uskumused on inimesele sageli iseenesestmõistetavad. Niisiis rõhutatakse kontekstuaalsetes lähenemisviisides Kulu sõnul inimese aktiivset osa rände kujunemisel: ränne on tegu, mitte lihtsalt reaktsioon keskkonnamuutustele. Veendumus inimesest kui aktiivsest tegutsejast tähendab aga loobumist universaalsete seoste otsimisest rände ja selle determinantide vahel – eesmärgiga nähtust ennustada – ning keskendumist kontekstitundlikele seletustele, kus rännet vaadeldakse kui inimese ja tema keskkonna vastasmõju ettemääratlemata tulemit (*ibid*).

Niisiis on rändeuuringuid hoopis vähem suunanud praktiline või emantsipatoorne huvi, kus lähtekohaks on nn antifundamentalistlik metodoloogia ja eesmärgiks „sotsiaalse praktika kujundamine rändega seotud inimeste eneserefleksiooni ja üksteisemõistmise kaudu” (Kulu 1997: 64). Kulu pakub välja ning kasutab ka omaenese uurimistöo teadusfilosoofilise ja metodoloogilise lähtekohana hermeneutilist teoteooriat ning strukturatsiooniteooriat. Autori sõnul on nende teooriate olemuslikest seisukohtadest lähtuvalt rände käsitlemisel oluline nii inimene, so inimtegu ning selle taga asetsevad soovid ja uskumused, kui ka sotsiaalne kontekst. Samuti annavad need Kulu kohaselt võimaluse vaadata rännet kui käitumisnormi, mis inimese ja sotsiaalse keskkonna vastasmõjust praktikas välja kasvab ning mis inimese rändekäitumist piirab ja võimaldab. Nii on autori sõnul rände juured ühtaegu nii inimteadvuses kui ka ümbritsevas

¹¹ Mõned autorid (vt nt Krieger 2004) toovad naturalistlikes rändeuuringutes välja ka mesotasandi, viidates seejuures nt võrgustiku teooriale.

sotsiaalses kontekstis. Samas ei taandu ränne Kulu järgi kummalegi, sest ühest küljest on inimtegevusel ettekavatsematud tagajärjed, teisalt pole inimesel kunagi täielikku ülevaadet oma tegevuse taustast. Seega on vaja „ühest küljest kuulata seda, mida räägivad nähtusest rännanud ja nende „omadused”, teisalt aga seda, mida „räägib” rännanuid ümbritsev sotsiaalne kontekst ja selle ajalugu” (*ibid.*: 71).

1.4. Mobiilsus ja rahvusvaheline ränne: mõistete operatsionaliseerimisest

Stephan Rammler viitab mobiilsuse ja ühiskonna vahelise suhte mõtestamisel Weberi *Wahlverwandtschaft* kontseptsioonile ning leiab, et „mobiilsus on kaasaegse ühiskonna funktsioneerimise aluseks” (Rammler 2008: 72, minu tõlge). Mobiilsust võib seega vaadelda kui kaasaegse ühiskonna üldist printsiipi (Canzler *et al* 2008; Kesselring 2008; Limmer & Schneider 2008), mistõttu see on „suundumas sotsiaalteaduste südamesse” (Canzler *et al* 2008: xiii, minu tõlge).

Seesugusest suundumusest annab muuhulgas märku John Urry teos „Mobilities”, mis rõhutab vajadust ühiskonnateadustes nn mobiilsuspööre teha. Urry järgi tähistab taoline pööre või „paradigmamuutus” esiteks mobiilsuse kui sellise varasemast laiahaardelisemat kontseptualiseerimist, mis kätkeb endas mitte üksnes inimeste, asjade, ideede ja informatsiooni ruumilise liikumise, vaid ka seda võimaldavate immobiilsete infrastruktuuride ja tehnoloogiate käsitlemist. Samuti hõlmab see mobiilsuspotsiaali – motiilsuse – ning ruumilise liikumise sotsiaalse rolli analüüsimist (Urry 2007). Teisalt viitab mobiilsuspööre Urry kohaselt laiaulatuslikumale projektile asutada liikumispõhine ja liikumisest juhitud sotsiaalteadus, mida autor vastandab senisele, tema sõnul valdavalt staatilisele või „amobiilsele” sotsiaalteaduslikule analüüsile.

Beck (2008) lisab taolisele mobiilsustemaatikale kosmopoliitsema vaatenurga, rõhutades metodoloogilise kosmopolitanismi (*methodological cosmopolitanism*) kui sotsiaalteadusliku perspektiivi kasutuselevõtu vajadust mobiilsuse uurimisel. Becki sõnul avab taoline perspektiiv ukse uutele uurimisküsimustele, teoreetilistele interpretatsioonidele ning poliitikatele, mida senine, nn metodoloogilisest natsionalismist ja selle aluseks olevast „rahvusriikide paradigmat” kantud sotsiaalteadus ei ole võimaldanud.¹²

Kuna mobiilsuspööre on alles nõ pööordeid üles võtmas ning mobiilsuse kosmopoliitsest vaatenurgast uurimise mõisted, instrumendid ja uurimisstrateegiad veel konstrueerimisjärgus (Canzler *et al* 2008), on järgnevas peatükis esitletud mobiilsust puudutavate empiirilist laadi tööde ülevaade ehk veel suhteliselt kitsapiirilne ja „amobiilne” ning endiselt suures osas nn rahvusriikide paradigmat kantud. Seejuures pean märkima, et kuigi eelneva teoreetilise ülevaate üheks eesmärgiks on olnud püüd mobiilsust kui sellist mõista kogu selle sügavuses ning mitmekesisuses, viitab see termin järgnevates peatükkides eeskätt indiviidide ruumilisele, ja täpsemalt piiriülesele liikumisele. Taolise kitsenduse olen esiteks sõندانud ette võtta varasemate empiiriliste uurimuste (Murphy-Lejeune 2002) eeskujul, teiseks pean seda hädavajalikuks oma töö

¹² Näiteks lubab metodoloogilise kosmopolitanismi rakendamine Becki kohaselt mobiilsust vaadelda makroperspektiivist lähtuvalt: nii võib autori sõnul kogu Euroopa integratsiooni- ja laienemisprotsessi käsitleda kui riikide mobiilsust.

probleemiasetuse ja mahu seisukohalt, sest nagu iga uurimistö, nõuab see mõistete operatsionaliseerimist ning uurimisobjekti defineerimist.

Seetõttu võib lugeja mobiilsuse kõrval järgnevates peatükkides sageli kohata mõisteid nagu migratsioon ja rahvusvaheline ränne. Viimaste all on seejuures Ühendatud Rahvaste Organisatsiooni definitsiooni kohaselt silmas peetud enam kui aasta aega mõnes välisriigis resideerumist. Miks aga ei ole kogu eelnev teoreetiline raamistik pühendatud üksnes rahvusvahelisele rändele, võib lugejal õigustatult tekkida küsimus. Esiteks seetõttu, et rahvusvaheline ränne, sel viisil defineerituna, ei võimalda uurimistöösse kaasata lühiajalisi välisriigis viibimise kogemusi, mis ometigi nii indiviidi kui ka ühiskonna seisukohalt tähendust omavad. Teiseks on selle taga soov minna omaenese uurimuses kaugemale senisest rahvuse ja rahvusriikide põhisest analüüsist ning mõista ja mõtestada Eestist pärit indiviidide mobiilseid eluteid laiahaardelisemas ja kosmopoliitsemas „mobiilse maailma” kontekstis. Kolmandaks sellepärast, et rahvusvahelise rände käsitlused vaatlevad piiriülest liikumist eeskätt kui ühekordset inimtegu, erinevad mobiilsuse kontseptualiseerimised aga pakuvad suurepäraseid võimalusi, analüüsima seda kui teatavat inimkogemust, nõ mobiilne olemist.

Seega viitavad mobiilsus ja rahvusvaheline ränne minu töös sageli küll samale nähtusele, kuid ei kujuta endast siiski sünonüüme. Mobiilsuse mõiste olen seejuures tahtlikult jätnud pisut kõikuvaks ja lahtiseks, et seda hiljem omaenese uurimusest lähtuva empiirilise sisuga täita ning et lugejal oleks ruumi kogu kontseptuaalset sügavust, mida oma töö esimeses osas olen püüdnud edasi anda, mõttes hoida.

II. Mobiilsus, rahvusvaheline ränne ja Euroopa integratsioon

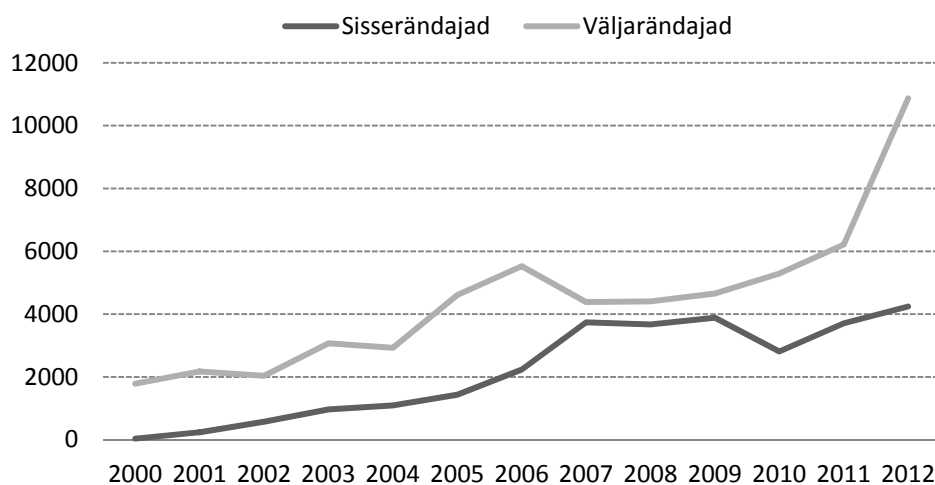
2.1. Euroopa Kodaniku mobiilsus ning Eesti välisränne

Euroopa integratsiooni valguses on mobiilsusel iseäranis oluline positsioon ning tähendus: kaupade, kapitali, teenuste ja inimeste vaba liikumine kujutab endast Euroopa ühinemisprotsessi põhistavat printsüüpi. Keskendugem siinkohal nende nn nelja vabaduse viimasele komponendile. Algsest tööliste vaba liikumise soodustamisest ühisturu edendamise huvides on Euroopa Liidus järk-järgult suundunud liidusisese mobiilsuse sotsiaalse ning individuaalse dimensiooni rõhutamise poole (Baldoni 2003). Liikmesmaade kodanike õigus võrdsel kohtlemisele teistes liidu riikides kätkeb endas üha enam täisväärtuslikku osalemist mitte üksnes tööturul, vaid kogu ühiskonnas, hõlmates tööliste ning nende perede elu sotsiaalseid, kultuurilisi ja hariduslikke aspekte (*ibid*). Taoline suundumus tipneb 1992. aastal vastu võetud Euroopa Liidu lepinguga – tuntud ka kui Maastrichti leping –, mis asutab Euroopa Liidu kodakondsuse ning rõhutab iga liidu kodaniku õigust liikmesriikide territooriumil vabalt liikuda ja elada.

Euroopa kodanike vabal liikumisel on seega Euroopa Liidu (EL) ametlikus diskursuses oluline positsioon. Liikuvus, nagu seda rõhutatakse 2006. aasta detsembri Euroopa Parlamendi ja nõukogu soovitusel, „lähendab kodanikke üksteisele ja parandab vastastikust mõistmist. Liikuvus edendab solidaarsust, ideede vahetust ja Euroopa sisuks olevate eri kultuuride paremat tundmist; seega edendab liikuvus majanduslikku, sotsiaalset ja piirkondlikku ühtekuuluvust” (ELT L 394, 2006: 5). Liidusisese mobiilsuse edendamine on üheks „Euroopa 2020” strateegia võtmeküsimuseks (European Commission 2010). Samuti annab mobiilsuse väärtustamisest märku sellealase statistika integreerimine EL-i globaliseerumise indikaatorite hulka, mille eesmärgiks on peegeldada, kuivõrd edukalt Ühinenud Euroopa globaliseerumise potentsiaali majanduskasvu ning tööhõive edendamise eesmärgil ära kasutada suudab (Globalisation... 2010). Seesugune on ametlik diskursus, ent kuidas on lood reaalsuses? Mobiilsusele omistatud positiivsest tähendusest hoolimata maalivad kättesaadavad andmed Euroopa kodanikust pigem pildi kui suhteliselt paiksest indiviidist. Nüü resideerus Eurostati andmetel 2009. aastal mõnes teises liidu riigis vaid 2,4% EL-i kodanikest.

Eestis tõi EL-iga ühinemine kaasa väljarände hüppelise suurenemise: kui liitumisele eelnevatel aastatel hõlmasid väljarändajad aastas keskmiselt 0,2% rahvastikust, siis pärast ühinemist oli vastav näitaja 0,4% (Anniste 2009). Väljarände kõrghetkeks kujunes liitumisjärgsel perioodil 2006. aasta, mil Eestist siirdus teistesse riikidesse rekordiliselt 5527 inimest (*ibid*). Nagu allolevalt jooniselt nähtub, kahanes väljaränne seejärel märkimisväärselt, kuid on alates 2007. aastast taas

pidevalt suurenenud ning ületas 2012. aastal 10 873 väljarändaja näol senise rekordi pea kahekordselt.

Allikas: Eesti Statistikaamet

Joonis 1: Sisse- ja väljaränne Eestis aastatel 2000-2012

Peale EL-iga liitumist on oluliselt suurenenud ka Eestisse sisseränne (Joonis 1). Sisseränne aga ei tähenda üksnes teisest rahvusest või teise riigi kodakondsusega inimeste riiki saabumist, vaid hõlmab samuti välismaalt naasnud indiviide – tagasirändajaid. Nii märgib Anniste (2009), et suur osa Eestisse sisserännanuteist on välismaale läinud ning Eestisse naasnud Eesti kodakondsusega inimesed. Võttes aluseks Eesti kodakondsusega inimeste sisserände, rändas Eestisse aastatel 2000-2007 tagasi 4425 inimest; iseäranis hüppeliselt suurenes tagasiränne 2007. aastal, mil Eestisse naasis 1789 inimest (*ibid*). Ka teiste Euroopa riikidega võrreldes paistab Eesti silma oma suhteliselt suurekaalulise tagasirände poolest. Nü moodustasid tagasirändajad 2008. aastal 48% kõikidest Eestisse sisserännanud indiviididest; EL-is tervikuna oli tagasirändajate osakaal samal aastal vaid 15% (Oblak Flander 2011).

Niisiis võib oletada, et märkimisväärne osa Eesti välisrändest kujutab endast pigem ajutist rännet kui pikaajalist välisriigis sisseeadmist. Samas ei ole hetkel olemasolevate andmete põhjal võimalik hinnata, milliseks kujuneb väljarände ulatus tulevikus, ega ka seda, millal väljaränne Eestist stabiliseerub (Anniste 2009). Samuti on märkimisväärsest tagasirändest hoolimata Eestit kogu viimase kümnendi kestel iseloomustanud negatiivne rändesaldo, so lahkujate hulga suurem osatähtsus saabujate arvuga võrreldes.

2.2. Kvantiteedist kvaliteedini: kvalifitseeritud indiviidide ränne

Rahvusvahelise rände ulatuse kõrval on oluline tähelepanu pöörata ka selle struktuurile, st rändajate sotsiaaldemograafilistele näitajatele, ja selle aluseks olevatele motiividele. Paraku on Euroopa-sisest migratsiooni käsitlevaid uuringuid ning informatsiooniallikaid väga vähe. Osalt seetõttu, et liidusiseseid rändajaid on suhteliselt keeruline identifitseerida, sest nad ei ole sihtriikides tihti peale süstemaatilisel välismaalastena arvele võetud; samuti on seda sihtgruppi

raske tabada standardsete juhuvalimitel põhinevate küsitlusuuringutega (Pioneers... 2006). Lisaks sellele on endiselt probleemne erinevate liikmesriikide rändealaste andmete võrreldavus, kuigi võib täheldada suundumust statistika ühtlustamise poole.¹³

Üheks viimase aja innovatiivseimaks Euroopa-sisest rännet puudutavaks ettevõtmiseks on Pioneur projekt,¹⁴ mis loodi eesmärgiga välja töötada esimene süstemaatiline EL-i sisese migratsiooni uuring ning seeläbi liidusisestest rändajatest rohkem ja täielikumaid teadmisi saada (*ibid*). Projekti raames 2006. aastal läbi viidud uuringu kohaselt on EL-i siseste rändajate sotsiaalne koosseis muutumas. Kui varem oli nende näol tegemist peamiselt madala kvalifikatsiooniga nn majanduslike migrantidega – nagu seda on näiteks Lõuna-Euroopast pärit „külalis-töölised” Põhja-Euroopas –, siis viimasel ajal kalduvad Euroopa-sisese rändajad olema enam haritud, kõrgemalt kvalifitseeritud ning samuti on nende rändemotivatsioonid mitmekesistunud, hõlmates üha sagedamini nt pensioniga seotud ja õppe-eesmärgilist liikumist (*ibid*). Pioneur uuringu andmetel võib nüüdsest täheldada suhteliselt mahukaid põhja-lõuna suunalisi pensionialiste rändevoojusid, aga ka kõrgelt kvalifitseeritud indiviidide liikumist, seda iseäranis erinevate Põhja- ning Kesk-Euroopa riikide vahel.

Euroopa-sisest kõrgelt kvalifitseeritud indiviidide mobiilsust peetakse üheks Ühinenud Euroopa majandusliku arengu ja konkurentsivõime võtmeküsimuseks (European Commission 2010). Kvalifitseeritud indiviide mobiilsuse oluliste positiivsete mõjude hulka kuuluvad sihtriikide majandusliku innovatiivsuse stimuleerimine, kättesaadava inimkapitali mahu suurenemine ja selle kvaliteedi parendamine ning teadmiste ja oskuste rahvusvaheline levik (OECD 2002). Kvalifitseeritud tööjõu liikumise soodustamisest EL-is annab muuhulgas märku 2005. aasta septembris vastu võetud Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv kutsekvalifikatsioonide tunnustamise kohta. Samuti viitavad sellele jõupingutused liikmesriikide (kõrg)haridussüsteemide harmoniseerimiseks ning ühtse Euroopa kõrgharidusruumi loomiseks, mida väljendavad nt Sorbonne'i deklaratsioon ja Bologna protsess (The Bologna process... 2011).

Samas on mündil teine pool – juhul, kui kvalifitseeritud tööjõu ränne toimub ühesuunaliselt vaid teatud riikidesse, võivad sellel saatjamaade jaoks olla negatiivsed tagajärjed. Niinimetatud ajude väljavoolu probleematika kajastus paljudes Euroopa 2004. aasta idalaienemise kontekstis ettevõetud tööjõu migratsiooni uuringutes (vt nt Krieger 2004; Philips *et al* 2003; Kielyte & Kancs 2002), mille peamiseks eesmärgiks oli Lääne-Euroopa suunaliste potentsiaalsete rändevoojude mahu ning struktuuri prognoosimine. Taolised uuringud rõhutasid Kesk- ja Ida-Euroopa maade noorte ja haritud indiviidide kõrget rändepotentsiaali ning teadvustasid sellega seotud ajude ja nooruse väljavoolu ohtu. Seda iseäranis Baltimaade puhul, mida liitumisperioodil iseloomustas ühelt poolt ÜRO andmetel teiste kandidaatriikidega võrreldes suhteliselt kõrge haridustase ning teisalt ulatuslik noorte tööpuudus (Kielyte & Kancs 2002).

¹³ 2007. aasta juulis võeti vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus, mis käsitleb EL-i rände- ja rahvusvahelise kaitse statistikat ning mille eesmärgiks on kehtestada liidu migratsioonialase statistika kogumiseks ning sisseseadmiseks ühtsed reeglid.

¹⁴ Projekti täisnimetus on „Pioneers of European Integration ‘From Below’: Mobility and the Emergence of European Identity among national and foreign citizens in the EU”. Selle raames läbi viidud uuringu valim koosnes 5000 EL-i kodanikust, kes elasid uuringu hetkel välismaal, st mõne teise liikmesriigi kodakondsust omades viies EL-i riigis: Prantsusmaal, Saksamaal, Suurbritannias, Itaalias ja Hispaanias.

Üheksa aastat peale liitumist ei saa massilist kõrgelt kvalifitseeritud tööliste väljarännet uutest liikmesriikidest siiski täheldada, teataval määral ka sellekohaste andmete puudulikkuse tõttu. Eestigi puhul näitab olemasolev statistika¹⁵ taolise trendi puudumist: kuigi väljaränne Eestist kasvas hüppeliselt peale 2004. aastat, moodustasid kõrgharidusega inividid kõikidest väljarändajatest ajavahemikul 2000-2007 keskmiselt vaid 11%, olles seega väljarännanute seas samavõrdselt esindatud kui kogu rahvastikus (Anniste 2009).

Sellest hoolimata ei ole nooruse ja ajude väljavooluga seotud probleematika Eesti avalikust debatist kuhugi kadunud. Peale EL-iga liitumist ületab Eestis väljarändajate arv pidevalt sisserändajate hulka (vt Joonis 1, lk 16), kusjuures väljarändajate vanuskoostis annab märku nooremas tööeas (20–35-aastaste) indiviidide suuremast osakaalust väljarändes (Anniste 2009). Samuti on 2008. aasta ülemaailmse finantskriisi ning sellega kaasnenud tööjõuturu olukorra halvenemise kontekstis¹⁶ üha suurenenud Eesti tööealise elanikkonna soov välismaale tööle minna (Veidemann 2010). Iseäranis on see soov kasvanud noorte, so 15–24-aastaste hulgas (*ibid*). Kuigi rändesoovi avaldamine ei vii alati rändekäitumiseni, ei saa taolist suundumust alahinnata. Liiatigi, kuna sissetulekute lõhe nn vana ja uue Euroopa vahel – mida ida-lääne suunalise rände puhul on peetud oluliseks mõjuteguriks (Bauer & Zimmermann 1999; Philips *et al* 2003) – on endiselt märkimisväärne.¹⁷ Samuti tuleb silmas pidada, et Eestile, nagu ka teistele 2004. aastal EL-iga liitunud riikidele kehtestatud üleminekuperiood on nüüdseks lõppenud ning enamus tööjõu vabale liikumisele sätestatud piirangutest tühistatud.

Taolised trendid, kombineerituna suhteliselt madalate sündimusnäitajatega, panevad Eesti sotsiaalteadlasi hoiatama tööealise rahvastiku osakaalu järsu languse ning sellega kaasnevate sotsiaalsete väljakutsete eest (Lauristin 2011). Kvalifitseeritud noorte väljarändega seotud ohtude teadvustamisest annab märku ka 2010. aasta oktoobris Eesti Kaubandus-Tööstuskoja poolt käivitatud projekt „Talendid Koju!”, mille eesmärgiks on vastavasisulise internetikeskkonna loomise läbi „eestimaiste tööandjatega kokku viia andekaid noori, kes on läinud välismaale õppima või tööle” (Talendid... 2012).

Antud projekti raames viidi ühtlasi läbi kvantitatiivne küsitlusuuring, mis oma valimi poolest – 407 eestimaalast, kes küsitluse läbiviimise ajal resideerusid 33 erinevas võõrriigis (Kõiva *et al* 2010) – on kahtlemata üheks ainulaadseimaiks eestimaalaste mobiilsust ja migratsiooni puudutavaks infoallikaks.¹⁸ „Talendid koju!” projekti raames küsitletud indiviididest on 21,3% elanud välismaal alla aasta, 22,1% üks-kaks aastat ning 56,5% kolm aastat või kauem (*ibid*). Nende näol on valdavalt tegemist noorte, so alla 35-aastaste, ja kõrgelt haritud indiviididega – 98% küsitletutest omab kõrgharidust –, kes on välismaale suundunud peamiselt hariduse omandamise eesmärgil (62% küsitletutest mainis seda lahkumise põhjusena) ja enese proovile panemiseks (51,6%); paremad töövõimalused (31,2%) olid küsitletute välismaale minemise põhjuste hulgas kolmandal

¹⁵ Mis paraku samuti on tihti ebatäielik (vt nt Anniste 2009; Veidemann 2010).

¹⁶ Eesti Statistikaameti andmetel tõusis töötuse määr Eestis tööealises elanikkonnas tervikuna 4,9%-lt 2007. aastal 17,6%-le 2010. aastal ning noorimas vanusegrupis, so 15–24-aastaste seas 10%-lt 32,9%-le.

¹⁷ Nii näiteks oli Eurostati andmetel 2010. aastal Eestis keskmiseks leibkonna netosissetulekuks aastas 6782 eurot, EL-i 15 „vanas” liikmesriigis oli vastav näitaja samal aastal 20 063 eurot.

¹⁸ Tavapärased Eestis läbi viidud tööjõu uuringud ning rändepotentsiaali puudutavad tööd, küsitledes üksnes uuringu hetkel Eestis elavaid indiviide, annavad rändest teadmisi kas retrospektiivselt, uurides juba möödunud rändekogemusi, või etteennustavalt, võttes vaatluse alla eeskätt töö-eesmärgilised rändekavatsused. Välismaal resideeruvaid indiviide on uurinud Anniste (2011), kuid seda üksnes Soomes elavaid eestimaalasi arvesse võttes.

kohal (*ibid*). Uuringu andmetel tegeles välismaal õppimisega 35,1% küsitletutest, 27,8% töötas ning 34,6% tegi mõlemat korruga. Küsitluse tulemustest nähtub ühtlasi, et 83% vastanuist omab juba erialast töökogemust, kusjuures pooled neist on selle omandanud välismaal.

Need mõningad andmed näitavad, et ilmselgelt on tegemist kõrgelt kvalifitseeritud indiviididega, kellel lisaks märkimisväärsele haridustasemele on ka arvestatav praktiline kogemus omandatud erialal. Ennekõike aga annavad küsitluse tulemused märku sellest, et õppe-eesmärgilise liikumise rolli ei saa rände uurimisel alahinnata, kuna sellest võib kujuneda oluline hüppelaud kvalifitseeritud indiviidide migratsiooniks.

UNESCO Statistika Instituudi (UIS) kohaselt iseloomustas Eestit 2007. aastal 5%-ne õppe-eesmärgilise mobiilsuse määr,¹⁹ mida UIS hindas teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega võrreldes suhteliselt kõrgeks (UNESCO-UIS 2009). Euroopa kontekstis näitavad andmed, et 2006. aastal õppis ligi 6% Eesti tudengitest mõnes teises EL-i, EFTA või kandidaatriigis,²⁰ mis samuti on tunduvalt kõrgem EL-i keskmisest näitajast – 2,5% (European Commission 2009). Euroopa üliõpilaste elu- ja õppetingimusi käsitleva ning 23 riiki kaasava Eurostudent projekti raames 2008. aastal läbi viidud uurimuse kohaselt on 9% Eesti tudengitest teatud aja õppimise eesmärgil välismaal veetnud ja 17% on kindel kavatsus seda tulevikus teha²¹ (Orr *et al* 2008). Niisiis paistavad Eesti üliõpilased silma oma suhteliselt kõrge mobiilsuspotsiaali poolest.

Nagu tööliste rände puhul, nii on ka õppe-eesmärgilisele liikumisele iseloomulikuks suund majanduslikult vähemarenenud riikidest arenenud maadesse (Varghese 2008). Taolist trendi võib täheldada ka Euroopas, kus Kesk- ja Ida-Euroopast pärinevate mobiilsete tudengite sihtriikideks on peamiselt kõrgema elatustasemega Lääne-Euroopa riigid (UNESCO-UIS 2009). Kuigi arenenud riikides õppimine võib tudengitele pakkuda võimalusi, mis nende kodumaa haridussüsteemis puuduvad, tuleb sellise suundumuse puhul silmas pidada ka selle võimalikke negatiivseid tagajärgi. Kui majanduslikud kaalutlused, nagu seda on nt erinevate riikide sissetulekute lõhe, ei oma olulist kaalu indiviidide puhul, kes ei migreeru töötamise eesmärgil (Bauer & Zimmermann 1999), võivad taolised tegurid siiski tähtsust omada mobiilsete üliõpilaste hilisemas tööelus.

Reflex projekti raames 2005. aastal läbi viidud uurimusest²² selgub, et 5% mobiilsuskogemust omanud, kuid kodumaal kraadi kaitsnud üliõpilastest töötas viis aastat peale lõpetamist mõnes välisriigis. Vastav osakaal oli uuringu kohaselt vaid 2% mittemobiilsete tudengite hulgas, kuid see-eest lausa 19% nende seas, kes olid kraadi omandanud väljaspool oma sünniriiki. Lisaks sellele töötasid endised mobiilsed tudengid antud uuringu kohaselt märksa sagedamini rahvusvahelise ulatusega organisatsioonides. Mobiilsete üliõpilaste suuremat tõenäosust peale lõpetamist

¹⁹ St välismaal õppivad Eesti üliõpilased moodustavad 5% kogu Eesti tudengkonnast. UIS-i statistika kujutab endast üht laiaulatuslikumat ja täpsemat õppe-eesmärgilise mobiilsuse infoallikat, kuna hõlmab andmeid 153 riigist.

²⁰ Euroopa Liit: 27 liikmesriiki, EFTA (*European Free Trade Association*) riigid: Island, Liechtenstein, Norra ja Šveits, kandidaatriigid: Horvaatia, Makedoonia ja Türgi. See protsent kajastab välismaal õppivate Eesti kodakondsusega tudengite osakaalu kõikidest Eesti üliõpilastest.

²¹ Eurostudenti projekt hõlmab üksnes bakalaureuse- ja magistriõppe tudengeid, jättes välja rakenduskõrgharidust omandavad indiviidid ja doktoriõppes õppivad üliõpilased. Sellest tulenevalt on mobiilsusnäitajaid siinkohal alahinnatud.

²² Projekti täisnimetus on „Research into Employment and professional FLEXibility” ning see kaasab 16 riiki, sh Eestit. Projekti raames läbi viidud uuringu valimisse kuulus ligi 70 000 õppeaastal 1999/2000 magistrikraadi omandanud indiviidi.

välismaal töötada kajastab ka Teichleri töö (2007), mille kohaselt koguni ligi 20% Euroopa tudengitest, kes on olnud lühiajaliselt mobiilsed, töötavad mõned aastat peale lõpetamist välisriikides, võrrelduna 3%-ga mittemobiilsete tudengite hulgas. Samuti nähtub see Wiers-Jannseni Norra kontekstis läbi viidud uurimusest (2008), mis, nagu Reflex projekti uuring, rõhutab lisaks, et kõrgeim on tõenäosus hiljem välismaal töötada nende mobiilsete indiviidide seas, kes on oma diplomi omandanud välisriigis.

Seega kujutab õppe-eesmärgiline mobiilsus endast üht kõrgelt kvalifitseeritud tööjõu rände vormi ning on ühtlasi hilisema rände oluliseks eelduseks (Tremblay 2005). Sihtriigis omandatud keeleoskus ning selle kultuuri ja sotsiaalsete normide tundmine vähendavad oluliselt rändega seotud „psühholoogilisi kulusid“; samuti lihtsustab võõrriigis omandatud diplom, andes kohalikule tööandjale märku teatavast kvalifikatsioonist, märkimisväärselt migrandi inimkapitali rahvusvahelist ülekandmist (*ibid*).²³ Nii võib õppe-eesmärgiline mobiilsus, mille sihtkohaks on peamiselt majanduslikult arenenud maad, luua soodsa pinnase ajude väljavooluks vähemarenenud riikidest.

2.3. Subjektiivsed mobiilsuskogemused

Tihti peale keskenduvad rahvusvahelist rännet käsitlevad tööd peamiselt selle nähtuse kvantitatiivsetele ja makrotasandi aspektidele, uurides rändevoo mahtu ja struktuuri ning analüüsides migratsiooni võimalikke majanduslikke ja sotsiaalseid tagajärgi nii saatjamaadele kui sihtriikidele. Märksa vähem on aga läbi viidud kvalitatiivset laadi uurimusi, mis seavad fookusesse üksikisiku ning tema subjektiivse mobiilsuskogemuse.

Üheks taoliseks on Patchareerat Yanaprasarti uurimus (2006) Šveitsi ja Prantsusmaa firmade tippspetsialistide ning juhtivtöötajate välislihetuses, st mõnes oma firma välisriigis asuvas filiaalis töötamisest. Antud töö kohaselt loob seesugune kogemus indiviidide jaoks võimaluse nn rahvusvahelise kultuuri õppimiseks ja „rahvusvahelise sotsiaalse kapitali“ loomiseks. Mobiilsus kujutab endast autori sõnul seega teatud eluviisi õppimise ning rahvusvaheliseks karjääriks hädavajalike oskuste omandamise protsessi.

Õppe-eesmärgilise mobiilsuse kogemust on Euroopa kontekstis valgustanud Elizabeth Murphy-Lejeune, kes oma töös (2002) võtab aluseks Simmeli „võõra“ kontseptsiooni. Autori kohaselt võib Euroopa tudeng-rändurit pidada nn uueks võõraks, kes nii mitmeski aspektis erineb teistest „võõrastest“, so Simmeli ja tema teooriat edasi arendanud autorite nägemustest. Murphy-Lejeune'i järgi on Euroopa mobiilsed üliõpilased oma „eelkäijatest“ märksa teadlikumad lingvistiliste oskuste olulisusest kultuuridevahelises kommunikatsioonis. Tudengite teataval määral privilegeeritud seisus ning noorusega seotud eelised lubavad neil ühtlasi rännata nõ kergema pagasiga, võrreldes nendega, kelle jaoks lahkumine on olnud pigem sund või püürang kui vabatahtlik valik (Murphy-Lejeune 2002). Samuti on mobiilsete tudengite kogemus autori sõnul psühholoogilises plaanis pingevabam, kuna nende nõ vahepealne olek on üksnes ajutine. Seega on „uute võõraste“ side kodumaa ja selle kultuuriga pigem üksnes lõdvenenud kui tõsiselt proovile

²³ Ka Pioneur uuringu tulemuste kohaselt on Kesk- ja Ida-Euroopa migrantidel, kes on omandanud hariduse mõnes Lääneriigis, „vanade“ EL-i riikide tööturgudel tunduvalt paremad väljavaated kui nende kaasmaalastel, kes on hariduse omandanud kodumaal (Pioneers... 2006).

pandud, kogetud raskused pigem lühi- kui pikaajalised ning identiteedikriis, mida nad võivad läbi elada, pigem pealiskaudne kui põhjanev (*ibid*).

Murphy-Lejeune'i sõnul kätkeb rändamine ja välismaal elamine taolises kontekstis „uude aegruumi astumist, uute horisontide avastamist seal, kus vana ja uus segunevad, läbi tormi ning vaikuse minekut, kivide ja käändude vältimist, läbi saladuslike keelte kummaliste kommete väljakaevamist, ootamatustega hakkamasaamiseks uute meetodite ja strateegiate katsetamist, omaenese ressurside avastamist, sarnasuste ja erinevuste üle mõtisklemist ja potentsiaalsete identiteetide katsetamist, ning seda kõike samal ajal õppides” (Murphy-Lejeune 2002: 233-234, minu tõlge). Taoline kogemus hõlmab endas autori järgi ühtlasi riigipiiride ja kodu tähenduse übermõtestamist. Nii kaotab kodu kui konkreetne geograafiline asukoht „uute võõraste” jaoks oma senise tähtsuse; koduks saavad räägitavad keeled ning sõbrad,²⁴ mistõttu kodu kui selline muutub hõlpsasti kaasaskantavaks (*ibid*).

Ühe mobiilsust käsitleva kvalitatiivset laadi uurimusena sõندان siinkohal välja tuua ka omaenese bakalaureusetöö (2006), mis puudutab juba konkreetselt Eesti noorte mobiilsuskogemusi. Uurimistööst selgus, et välismaal elamise kogemus kui selline võib endast kujutada omaette väärtust. See pakub noorele inimesele võimaluse uues keskkonnas teadmisi ja praktilisi oskusi omandada, aga samas ka oma tavapärasel Eesti-elus paus teha ning asjade üle järele mõelda.²⁵ Tööst lähtuvalt võib noorte mobiilsuskogemusi vaadelda kui nõ suureks saamise protsessi või iseseisvumisretke: alati ei olegi niivõrd oluline, millisel eesmärgil – töö või õpingud – ja millisesse välisriiki liigutakse, vaid tähtis on võimalus olla eemal, olla ära ja iseseisvalt, st tuttava keskkonna toetuseta, oma eluga hakkama saada. Samuti toob selle uurimistöö kohaselt senitundmatute olukordadega silmitsi seismine ning erinevatest kultuuridest pärit inimestega suhtlemine mobiilsetes noortes esile külgi, mida nad ei teadnud endil olevat. Maailmaavastamine kujuneb sel juhul ühtlasi iseenese tundmaõppimiseks.²⁶

Need mõningad uurimused annavad märku sellest, et rahvusvaheline ränne ja mobiilsus ei kujuta endast üksnes vahendit teatud eesmärgi saavutamiseks – nt paremate elutingimuste leidmiseks, kõrgema palga teenimiseks, soovitud hariduse omandamiseks vmt –, vaid sellel võib olla ka eraldiseisev tähtsus ja tähendus. Nii kujutab välismaal elamise kogemus endast osa (noore) indiviidi laiemast sotsialiseerumisprotsessist (vt ka Conradson & Latham 2005), mille kestel avastatakse iseennast ning ühtlasi omandatakse uusi, sageli rahvusvahelise iseloomuga teadmisi, oskusi ja kogemusi. Veelgi enam, mobiilsed indiviidid võivad taolisest kogemusest, kui see on olnud positiivne, nõ rännumaitse suhu saada (Murphy-Lejeune 2002), mistõttu sellest võib välja kasvada kui mitte lausa eluviis, siis vähemalt teatav harjumus.²⁷ Ühtlasi annavad seesugused kvalitatiivsed uurimused tunnistust sellest, et asjaosaliste endi, so mobiilsete indiviidide narratiivid

²⁴ David Conradson ja Alan Latham rõhutavad samuti oma töös (2005) sõpruskonna olulisust mobiilsuskogemuse kujundamisel, tehes seda Londonis elavate noorte uusmeremaalaste näitel.

²⁵ Ka Murphy-Lejeune toob oma töös (2002) välja soovi maailma näha ja tuttavast keskkonnast pausi pidada kui olulise aspekti tudengite mobiilsusega seotud motivatsioonides.

²⁶ Seegi kinnitab Murphy-Lejeune'i analüüsi, mille kohaselt enese avastamine kujutab endast üht olulist mobiilsuskogemuse tulemit, paikapidavust Eesti kontekstis.

²⁷ Mõningast empiirilist tõestust taolisele väitele pakuvad ka Pioneur uuringu andmed, mille kohaselt on Euroopaseste mobiilsete indiviidide puhul tegemist nn hüper- või supermobiilsetega: pooltel uuringu valimisse kuulunud indiviididest on varasem migratsioonikogemus, kusjuures 38% on elanud lausa mitmes välisriigis (Pioneers... 2006).

ning nende subjektiivne tähendusloome kujutavad endast rikkalikku informatsiooni allikat, mille tähtsust mobiilsuse kui nähtuse mõistmisel ja mõtestamisel ei saa alahinnata.

2.4. Uurimistöö eesmärk, sihtgrupp ja uurimisküsimused

Nagu eelnevast nähtub, võib mobiilsust vaadelda kui kogu kaasaja põhistavat printsiipi: „voolavaks” on muutunud inimsuhted, ühiskonna domineerivad protsessid ja funktsioonid ning kogu kaasaegse elu korraldus. Indiviidide liikumine kujutab endast seejuures mobiilse maailma olulist osa. Mobiilsusest on saanud teatav väärtus, seda nii ühiskonna kui terviku seisukohalt – ja iseäranis Ühinenud Euroopas –, aga ka üksikisikute jaoks, kes tänapäevases individualiseerunud maailmas näevad selles võimalust oma soovide ja plaanide realiseerimiseks.

Ülal välja toodud uuringud annavad märku sellest, et hoolimata EL-is mobiilsusele omistatud positiivsest väärtusest, on üldiselt Euroopa Kodaniku näol tegemist suhteliselt paikse indiviidiga. Samas erineb rände- ja/või mobiilsuspotentsiaal oluliselt erinevates ühiskonnakihtides, olles keskmisest suhteliselt kõrgem kvalifitseeritud indiviidide ning noorte hulgas. Muuhulgas annavad mitmed uurimused ja olemasolev statistika (vt nt Teichler 2007; UNESCO-UIS 2009) tunnistust õppe-eesmärgilise mobiilsuse olulisest osakaalust indiviidide piiriüleses liikumises ning selle kasvutrendist viimastel aastakümnetel. Õppe-eesmärgilisel mobiilsusel on aga oluline tähendus hilisemaks kvalifitseeritud indiviide rändeks soodsa pinnase loojana.

Mobiilsus ei seisne ainult punktist A punkti B liikumises. See kujutab endast mitmekülgset ja mitmekesisest kogemust, nagu seda on näidanud erinevad kvalitatiivset laadi uurimistööd. Nii võib (noorte) indiviidide seisukohalt mobiilsuskogemus omada omaette väärtust, selle läbi õpitakse ja kogetakse maailma, aga ka iseennast. Mobiilsuskogemus panustab ühtlasi erinevate, sageli rahvusvahelist laadi teadmiste ja oskuste arendamisse indiviidis ning aitab kaasa tema mobiilsuskapitali suurendamisele ja tõhustamisele.

Eestist pärit indiviidide mobiilsusest ja mobiilsuskogemustest on siiani väga vähe teada. Seejuures on oma vähese kättesaadavuse tõttu uuringutest iseäranis kõrvale jäänud välisriikides elavad eestimaalased, so need, kelle jaoks mobiilsus ei ole minevikukogemus või tulevikukavatsus, vaid kes on oma mobiilsust hetkel läbi elamas. 2010. aastal käivitatud projekt „Talendid Koju!” annab märku soovist taolisi indiviide virtuaalses keskkonnas koondada, püüdes tekitada teatavat laadi institutsionaalne side välismaale läinud noorte eestimaalaste ning Eesti tööandjate vahel. Negatiivse rändesaldo ja suhteliselt madalate sündimusnäitajate kontekstis nähakse Eestist pärit nn talentide lahkumises – juhul kui taoline trend võtab laiema ulatuse – olulist ohtu Eesti majanduslikule ja sotsiaalsele arengule ning „Talendid Koju!” portaali on üheks (väheseks) meetmeks, mida ajude ja nooruse väljavooluga seotud riskide minimeerimiseks siiani on ette võetud.

Käesoleva töö eesmärgiks on Eestist pärit indiviide mobiilsust puudutavate empiiriliste uurimuste haigutavat tühimikku pisut täita ning panustada välisriigis elavate eestimaalaste statistilisse kaardistamisse. Samuti on töö eesmärgiks uurida mobiilsuskogemusi sügavuti, et seeläbi mobiilsusest kui sellisest täielikumaid ning mitmekesisemaid teadmisi saada. Kes on need välismaal elavad Eesti „talendid“ ja milles seisneb nende talent, millistes riikides nad elavad,

kuidas ja miks nad on välismaale sattunud, kuidas nad ise oma elukäiku, mobiilsuskogemusi ja tulevikuväljavaateid mõtestavad – need on minu töö peamiseks uurimisküsimusteks.

Konkreetsemalt tulevad töös vaatluse alla järgnevad aspektid:

- Millised on mobiilseid indiviide iseloomustavad sotsiaaldemograafilised näitajad?
- Millised on välismaale suundumist kujundavad asjaolud: motivatsioonid, eesmärgid, ootused ja strateegiad, ühiskondlikud, institutsionaalsed, perekondlikud ning individuaalsed tegurid, mobiilsuskapitali roll, keeleoskus jne?
- Kuidas kulgeb mobiilsete indiviidide elu välisriigis: nende tegevus, sotsiaalsed suhted, elutingimused, side asukohariigi ning Eestiga?
- Kuidas mõjutavad mobiilsuskogemused olemise ja kuulumise tähenduse loomist?
- Millised on mobiilsuskogemuse „tulemused“?
- Millised on mobiilsete indiviidide tulevikuväljavaated ja -plaanid?

III. Metoodika: kaks erinevat lähenemist

3.1. Kogemussotsioloogiline lähtekoht

Eestist pärit indiviidide mobiilsuse vaatlemisel olen sobivaks pidanud lähtuda François Dubet poolt välja pakutud kogemussotsioloogia printsiipidest. Dubet defineerib sotsiaalset kogemust kui kognitiivset tegu. See on viis, kuidas invidiidid reaalsust konstrueerivad, seda katsetavad ja sellele kinnitust otsivad (Dubet 1994). Autor ei pea niisiis antud mõiste all silmas emotsioonide ja aistingute kaudu välismaailma tunnetamist ning selle inkorporeerimist, vaid läbi teadliku (mõtte)tegevuse tegelikkuse loomist. Sotsiaalne kogemus eeldab indiviidi poolset refleksiivset tegevust, mis seisneb erinevate tegevusloogikate²⁸ valikus ning nende omavahelises kombineerimises.

Samas ei toimu taoline tegevus vaakumis. Kogemus on sotsiaalselt konstrueeritud, sest seda moodustavad elemendid ei kuulu indiviidile, vaid on talle kultuuri, sotsiaalsete sidemete ja erinevatest situatsioonidest tulenevate püüangute kaudu ette antud või peale surutud (*ibid*). Sotsiaalsed kogemused on Dubet järgi objektiivsete elementide subjektiivsed kombinatsioonid. Kogemusi võiks ehk tinglikult võrrelda kunstiteostega: iga kunstnik kasutab kättesaadavaid materjale, loomaks unikaalne ja tähenduslik taies. Kõik sotsiaalsed kogemused ning nende aluseks olevad tegevusloogikad viitavad teatud objektiivsetele ja autonoomsetele elementidele laiemas süsteemis. Kogemussotsioloogia võimaldab seega analüüsida indiviidi ja süsteemi omavahelist kompleksset suhestumist, minetades traditsioonilise debati, mis vastandab holistliku ja individualistliku lähenemise.

Sellest tulenevalt loob kogemussotsioloogiline lähtekoht hea pinnase ka mobiilsuse uurimisele. See võimaldab omavahel siduda keskkonnast tulenevad objektiivsed asjaolud, mis mobiilsust kujundavad, ning subjektiivse tähendusloome. Taoline teoreetiline lähenemine lubab niisiis vaadelda, millised aspektid mobiilsuskogemustes asjaosaliste endi jaoks tähenduslikeks osutuvad, ning panustab seeläbi indiviidide valikute ja tegevusstrateegiatega täielikumasse mõistmisesse.

Kogemussotsioloogia uurimisobjektiks on indiviidide subjektiivne nägemus iseendist ning maailmast, mis neid ümbritseb. See teoreetiline lähtekoht innustab indiviidi vaatlema kui „intellektuaali“, kes on võimeline vähemalt teatud määral oma suhet maailma teadlikult

²⁸ Dubet eristab kolme tegevusloogikat: integratsiooni, strateegiat ning subjektiveerimist (pr.k. *subjectivation*), mis on autori kohaselt iga sotsiaalse kogemuse komponentideks. Dubet pakub oma töös ühtlasi välja konkreetse meetodi kogemuse uurimiseks, mida ta nimetab sotsioloogiliseks interventsiooniks. Mobiilsuse uurimisel olen küll järginud Dubet teoreetilisi seisukohti, kuid jätnud kasutamata tema meetodi, mis sobib suurepäraselt autori huviobjektis olevate sotsiaalsete liikumiste ning kollektiivse tegevuse analüüsimiseks, kuid näib pisut vähem relevantne individuaalsete mobiilsuskogemuste uurimisel.

kontrollima ja mõtestama (*ibid*). Mobiilsuse uurimisel olen seega fookusesse asetanud viisi, kuidas mobiilsed inividid ise oma kogemust analüüsivad ning kuidas nad selle laiemasse ühiskondlikku konteksti asetavad.

Kuigi taoline teoreetiline lähtekoht viitab pigem kvalitatiivsele lähenemisele, olen oma töös mobiilsusest võimalikult mitmekülgete teadmiste saamiseks kombineerinud nii kvantitatiivseid kui ka kvalitatiivseid meetodeid, täpsemalt standardiseeritud küsitlust ja süvaintervjuid. Kvantitatiivne küsitlus võimaldab uurimusse kaasata suuremat hulka indiviide ning kasutada andmete analüüsimisel erinevaid statistilisi meetodeid, panustades seeläbi mobiilsete indiviidide profiili ja mobiilsuskogemusega seotud tegurite statistilisse kaardistamisse. Kvalitatiivsed intervjuud see-eest, asetades rõhu individuaalsetele diskursustele, lubavad mobiilsuse uurimisel minna rohkem sügavuti ning analüüsida mobiilsuse kui sellise subjektiivset tõlgendust ning tähendust.

Küsitluse ja intervjuude abil kogutud andmeid olen kasutanud üksnes käesoleva töö raames. Kõikidele vastajatele on garanteeritud anonüümsus: kvantitatiivse küsitluse tulemused on esitatud koondtabelitena ning kvalitatiivsete intervjuude transkriptsioonide väljavõtetes olen muutnud respondendi nime ja sellest eemaldanud muud isikut tuvastada võivad andmed.

3.2. „Talentide“ küsitlus

Lootes pisutki täita tühimikku, mis nii Eesti ametlikus statistikas kui ka akadeemilisel maastikul mobiilsust puudutavate andmete koha peal haigutab,²⁹ otsustasin kõigepealt läbi viia küsitluse välisriikides elavate Eestist pärit indiviidide seas. Kasutades küsitlusprogrammi SurveyMonkey, koostas standardiseeritud elektroonilise küsimustiku,³⁰ mis koosneb ligi 50-st küsimusest ja käsitleb järgmisi teemasid:

- Vastajate sotsiaaldemograafilised näitajad ja perekondlik taust
- Keeleoskus ja -kasutus
- Varasem välismaal elamise kogemus
- Välisriiki kolimise põhjused/eesmärgid ning eelnev ettevalmistus
- Elu välisriigis (tegevus, elutingimused, sotsiaalne võrgustik, kohanemine)
- Side Eestiga
- Hinnangud praegusele elule ja tulevikuplaanid

Kuna kvantitatiivse küsitluse eesmärgiks on minu töös pigem mobiilsete indiviidide „portreerimine“ ning nende mobiilsuskogemuste ja seotud tegurite kirjeldamine kui põhjustajajärg seoste leidmine ning mobiilsuse kui nähtuse seletamine või prognoosimine, siis ei püstita ma siinkohal hüpoteese, vaid lähenen andmestikule avatult. Lastes andemetel „vabalt rääkida“

²⁹ Vahetult enne selle magistritöö esitamist avaldas Eesti Statistikaamet viimase rahva ja eluruumide loendusest tulenevad andmed, mis pakuvad Eesti välisrändest senisest märksa täpsema pildi, võimaldades seda analüüsida nt soo, vanuse ja sihtriikide lõikes. Paraku jäid need andmed välja minu töö empiirilise osast, kuid see-eest olen püüdnud neid välja tuua tulemuste tõlgendamisel ning järelduste tegemisel.

³⁰ Küsimustiku koostamisel olen lähtunud varasematest teoreetilistest ja empiirilistest töödest, mida olen kajastanud eelnevates peatükkides. Küsimustik, selle koostamiseks kasutatud allikad ning sagedustabelid ja/või keskmised küsimuste lõikes on esitatud Lisas 1.

(mis muidugi on tinglik, arvestades standardiseeritud küsimustiku kui meetodi fikseeritud iseloomu), püüan ma välja uurida, millised näitajad ja tegurid Eestist pärit indiviidide mobiilsuskogemustes enam kaalu omavad.

Sobivate baasandmestike puudumise tõttu ei põhine minu uurimus paraku statistiliselt korrektsel, so üldkogumit esindaval valimil. Küsimustikku levitasin Facebooki (FB) teel, postitades selle internetiaadressi portaali „Talendid Koju!“ haldajate lahkel loal „Talendid Koju!“ FB lehele, aga ka erinevatesse välismaal elavaid eestimaalasi ühendavatesse FB keskkondadesse („Eestlased Hollandis“, „Eestlased Kanadas“, „Eestlased Prantsusmaal“ jmt FB grupid, lehed ja nn kommuunid). Ühtlasi kasutasin andmekogumiseks lumepalli meetodit, saates küsimustiku internetiaadressi FB abil oma välisriikides resideeruvatele sõpradele-tuttavatele ning paludes neil see teistele taoliste indiviididele oma tutvusringkonnas edastada.

Küsitlus toimus ajavahemikus 21. detsember 2012 kuni 21. jaanuar 2013. Sel perioodil vastas küsimustikule 811 indiviidi. Andmete puhastamise käigus eemaldasid andmestikust respondendid, kes ei olnud märkinud oma sugu (38 indiviidi), sest nende kohta puudub igasugune mobiilsust puudutav informatsioon.³¹ Samuti jätsin analüüsisist välja respondendid, kes oma sünniriigina olid märkinud muu riigi kui Eesti või kelle puhul sünniriik oli teadmata (n=25). Seda seetõttu, et minu töö keskendub Eestist pärit indiviidide mobiilsusele, ja nende indiviidide hulgas esines juba teise generatsiooni immigrante, kelle puhul ei ole teada, kas nad üldse Eestis elanud on.

Lõplikuks valimiks kujunes seega 748 Eestist pärit indiviidi, kes küsitluse hetkel elasid 45 erinevas välisriigis. Vastajatest 625 on nais- ja 123 meessoost, respondentide keskmine vanus on 29,5 aastat. Küsitluse vastuseid analüüsisin andmetötluspaketi SAS® abil, kasutades selleks peamiselt kirjeldava statistika meetodeid. Analüüsi tulemused on esitatud järgmises peatükis. Nagu ülal mainitud, on andmete puudumisel võimatu hinnata antud valimi vastavust üldkogumile, st kõikidele välisriikides elavatele Eestist pärit indiviididele. Seetõttu on minu töös esitatud kaalumata andmed ning tulemuste üldistamine ei ole paraku võimalik.

3.3. Intervjuud „hüpermobiilsetega“

Küsitluse lõppedes valisin vastajate hulgast välja 10 indiviidi, et nendega seejärel läbi viia kvalitatiivsed süvaintervjuid.³² Intervjueeritavate valikukriteeriumitena kasutasin eeskätt nende mobiilsuskogemuse kestust, eelistades neid, kes on välismaal juba pikemat aega elanud, ning taoliste kogemuste arvu – valisin need, kes on mitmel korral/mitmes välisriigis elanud. Need valikukriteeriumid põhinevad eeldusel, et kuna taolistel nn hüpermobiilsetel indiviididel on uuritava teemaga seoses kõige rohkem kogemusi, siis kujutavad nad endast parimaid „informante“ mobiilsusest rikkalike ja mitmekesiste teadmiste saamiseks (vt Johnson & Weller 2001). Samuti lähtusin intervjueeritavate valikul kvantitatiivse küsitluse andmete analüüsimise käigus läbi viidud faktoranalüüsi tulemustest, mis peegeldavad erinevaid välismaale liikumise motiive (vt ptk 4.3.). Seega püüdsin intervjueeritavateks valida võimalikult erineva

³¹ Soo puhul oli tegemist kohustusliku küsimusega, millele vastamata jätmise korral ei olnud võimalik küsimustiku täitmist jätkata.

³² Küsimustiku lõpus palusin vastajal märkida oma e-posti aadress, kui ta on nõus intervjuus osalema, et saaksin temaga sel viisil ühendust võtta.

profiiliga indiviide vastavalt nende välisriiki kolimise motiividele, aga ka soole, vanusele, haridustasemele, tegevusele välisriigis, perekonnaseisule jne.

Intervjueerisin 5 naist ja 5 meest vanuses 22 kuni 46 eluaastat, kes elasid intervjuude läbiviimise hetkel 9 erinevas välisriigis. Kõik osalejad on varem mõnes välisriigis juba elanud ning kolmel juhul oli tegemist lausa indiviidi neljanda sihtriigiga.³³ Intervjueeritavad olid intervjuu toimumise hetkel oma asukohamaal elanud vähemalt 4 kuud ning mõni koguni 7 või enam aastat. Osalejate seas on esindatud nii põhi-, kesk- kui kõrghariduse omandanud indiviidid. Intervjueeritavate seas on neid, kes tegelevad välismaal õppimisega, aga ka töötavaid indiviide (sh ettevõtlusega tegelemine). Samuti on nende hulgas nii (vaba)abielus indiviide kui ka vallalisi, lapsevanemaid ja lasteta inimesi.

Intervjuud viisin läbi ajavahemikul 17. veebruar kuni 13. märts 2013. Juhul, kui oli võimalus intervjueeritavaga kohtuda Pariisis, viisin läbi näost-näku intervjuu, vastasel korral kasutasin Skype'i abi. Intervjuud kestsid keskmiselt 65 minutit, neist lühim 43 minutit ning pikim tund ja 28 minutit. Kõik intervjuud on salvestatud ning hiljem detailselt transkribeeritud. Intervjuude kaudu kogutud andmed on töös esitatud tekstina, näidetena olen kasutatud väljavõtteid intervjuude transkriptsioonidest.

Intervjueerimisel olen järginud postmodernistlikke trende, mis võtavad arvesse intervjueeritava ning uurija vahelist interaktsiooni ja koostööd intervjuu ning seeläbi saadud „andmete“ kujundamisel (Fontana 2001). Taolised lähenemised pööravad ühtlasi tähelepanu sellele, kuidas uurija isiksuse kaasamine intervjuudesse võib sügavdada ning rikastada arusaamist, mis meil uuritavast nähtusest on. Carolyn Ellis ja Leigh Berger esitavad oma töös (2001) kollaboratiivsete intervjueerimistehnikate tüpoloogiat, tuues välja neli erinevat (ideaal)tüüpi vastavalt sellele, mil määral uurija oma isiklikku kogemust intervjuudesse kaasab. Nendest neljast tüübist või tehnikast kasutasin oma töö raames refleksiivset düaadilist intervjueerimist (*reflexive dyadic interviewing*), mis järgib küll tavalist intervjuu protokollit – st intervjueeritav vastab intervjueerija küsimustele –, kuid mille jooksul intervjueerija jagab ühtlasi isiklike kogemusi uuritaval teemal või mõtiskleb intervjuu kommunikatiivse protsessi üle (Ellis & Berger 2001). Taoliste intervjuude lõpptulemus sisaldab endas seega uurijapoolset kognitiivset ja emotsionaalset mõtiskelu, mis omakorda pakub konteksti ning lisab „kihte“ intervjueeritavate poolt räägitud lugudele (*ibid*).

Uurimisvahendina kasutasin süvaintervjuud, mida on peetud iseäranis sobilikuks kogemustest-sündmustest sügavamate teadmiste saamiseks, mis võimaldaks erinevaid seisukohti, arvamusi ning tähendusi paremini mõista ja väljendada (Johnson 2001). Intervjueerima asudes ei olnud ma ette valmistatud konkreetset küsitluskava, vaid soovisin intervjuu teemad arendada vastavalt intervjueeritavate poolt esile toodud aspektidele. Intervjuu alguses selgitasin osalejatele oma uurimuse eesmärgi ning palusin luba intervjuu salvestamiseks. Intervjuu aktiveerimiseks küsisin: „Palun räägi mulle oma lugu: kuidas on nii juhtunud, et sa tänasel päeval elad selles välisriigis?“ Seejärel lasin indiviidil seda teemat minupoolse sekkumiseta vabalt arendada. Intervjueeritava narratiivi lõppedes kujunes intervjuust pigem vestlus, mille käigus väljendasin ka omi mõtteid ja tundmusi, püüdes fookuse hoida siiski intervjueeritaval ning tema kogemusel. Vastavalt intervjueeritava loole küsisin täpsustavaid küsimusi ning samuti innustasin teda valgust heitma

³³ Varasemaid kogemusi arvesse võttes on intervjueeritavad elanud kokku 18 erinevas välisriigis.

just nendele mobiilsuskogemuse aspektidele, mis näisid puudutavat intervjueeritava mina-pildi ja kuuluvustunde tähenduse loomist (millist tähendust omab osaleja jaoks Eesti kui selline ning mida tähistab mõiste „kodu“, kuidas on erinevad mobiilsuskogemused intervjueeritavat tema endi silmis muutnud jne).

Schwalbe ja Wolkomiri (2001) soovitusi järgides koostas in intervjuu lõppedes lühikese memo selle kohta, kuidas intervjuu läbiviimine toimus (kus, millal, millises atmosfääris), milliseid tundeid ning mõtteid see minus tekitas, mis ja miks mind intervjuus üllatas ning millise mulje osaleja minu arvates intervjuu käigus endast püüdis jätta. Samuti panin kirja, millised olid aspektid, mille suhtes intervjueeritaval tundusid olevat kahetised tunded, mille väljendamisel tal näis olevat raskusi või millest rääkimisel ta paistis olevat liialt pealiskaudne. Taolistesse memodesse märkisin ühtlasi, mida ma oleksin tahtnud küsida, kui oleksin saanud intervjuu sama inimesega uuesti teha. Need memod aitasid parendada järgnevat intervjuude kvaliteeti ning olid samas väga abistavateks konteksti pakkuvateks ning struktureerivateks elementideks hilisemas analüüsis.

Intervjuude analüüsimisel olen lähtunud narratiivianalüüsi põhimõtetest. Narratiivianalüüsi uurimisobjektiks on, nagu nimigi ütleb, narratiiv või lugu, mis sotsioloogilises uurimuses viitab üldjuhul intervjuu käigus esile kerkivatele ulatuslikele elusündmuste ning nende konteksti kirjeldustele-selgitustele (Riessman 2004). Narratiiv hõlmab endas sündmuste valikut, organiseerimist, omavahelist ühendamist ning teatud kuulajaskonna jaoks tähenduslikuks pidamist (*ibid*). Lugu ei ole seega midagi, mis indiviidil nõ varnas ripub ja jutustamist ootab. Loo rääkija teeb oma loo kokkupanemisel aktiivselt tööd, valides oskuslikult elemente kogemuslikult kättesaadava „materjali“ hulgast, et seeläbi oma sisemaailma ja sotsiaalkeskkonda väljendada (Gubrium & Holstein 2009). Indiviid loob narratiivi koostamisel seoseid kogemuste või uskumuste killukeste vahel, nii nagu pusle kokkupanemisel sobitatakse tükikesi. Ning nagu pusle osakeste puhul, nii saavad kogemuslik-uskumuslikud killukesed oma tähenduse tervikpildis, so indiviidi narratiivis tervikuna. Narratiivianalüüsi eesmärgiks ongi vaadelda, kuidas subjektid oma elusündmuste ja tegevuste mõtestamiseks intervjuudes erinevaid kogemusi korrastavad või järjestavad (Riessman 2002). Narratiivide kui tähendust loovate struktuuride analüüsimisel on nüüsi oluline neid käsitleda terviklikena. Loo erinevad osad omavad tähendust üksnes siis, kui need on asetatud kogu narratiivi konteksti (Ezzy 2002).

Narratiivianalüüsi käsitlev kirjandus kätkeb endas mitmeid tehnikaid ja viise, kuidas konkreetselt lugudele läheneda ja neid analüüsida (vt nt Jovchelovitch & Bauer 2000; Ezzy 2002). Catherine Kohler Riessman (2004) eristab nelja analüüsitudel, mis autori sõnul on iseäranis sobilikud isiklikest kogemustest pajatavate suuliste narratiivide uurimiseks:

- 1) **Temaatilises analüüsis** on põhirõhk narratiivi sisul, st fookuses on pigem see, mida intervjueeritavad räägivad, kui see, kuidas nad millestki räägivad. Taoline lähenemine võimaldab tuvastada teemasid, mis erinevate indiviidide narratiivides korduvad, ning luua ühiste teemade põhjal narratiivide tüpoloogiaid.
- 2) **Struktureaalne analüüs** seevastu pöörab enim tähelepanu viisile, kuidas mingit lugu räägitakse. See lähenemine võtab oma huviobjekti kogemusest rääkimise vormi ja keskendub indiviidi keelekasutusele. Eesmärgiks on uurida, kuidas rääkija teatud

lingvistiliste vahendite/kujundite vahel valides oma loo veenvaks muudab. Strukturaalne analüüs küsib: „Miks räägiti lugu just sel viisil?“ (Riessman 2001).

- 3) **Interaktsiooniline analüüs** käsitleb loo rääkimist kui ühist konstrueerimise protsessi, kus rääkija ja kuulaja loovad tähendust kollaboratiivselt. Me võime küsida: „Kelle lugu räägitakse?“ (Gubrium & Holstein 2009). Lood ei ole fikseeritud iseloomuga, vaid kujunevad sotsiaalse interaktsiooni toimetel (*ibid*). Intervjuude puhul ei ole seega tegemist pelga informatsiooni edastamise, vaid narratiivse tööga, milles osaleb intervjuueeritavale lisaks ka intervjuueerija.
- 4) **Performatiivne analüüs**, mis kujutab endast interaktsioonilise lähenemise edasiarendust, läheb kaugemale sõnadega väljendatust ning vaatleb lugude rääkimist kui mina-pildi esitlemist ja kujundamist. Taoline lähenemine võimaldab uurida identiteedi konstrueerimist narratiivis, pöörates tähelepanu sellele, kuidas loo rääkija end kuulaja(te)le esitleb ning kuidas ta kuulajaskonda oma identiteedi „tegemisse“ haarab. Viis, kuidas indiviid oma mina narratiivi asetab, annab märku tema identiteedi sooritamisest (Riessman 2001).

Narratiivianalüüs, võttes oma huviobjekti nii räägitu sisu, rääkimise viisi kui ka interaktsioonilise ja performatiivse aspekti, pakub seega suurepäraseid võimalusi individuaalsete mobiilsuskogemuste ning nende subjektiivsete tähenduste süstemaatiliseks uurimiseks. Oma töös olen erinevaid analüütilisi strateegiaid kombineerinud. Esiteks olen püüdnud välja tuua peamised teemad, mis intervjuueeritavate narratiividest välja kooruvad, unustamata seejuures rolli, mida minu enese kui intervjuueerija küsimused-kommentaariid teemade kujundamisel on mänginud. Teisalt olen analüüsinud mobiilsusnarratiivide vorme, st viise, kuidas üks või teine indiviid oma kogemusest räägib, milliseid sõnu ta seejuures kasutab ning millised tegevused ja tegelased esile kerkivates lugudes figureerivad. Samuti olen tähelepanu pööranud mobiilsusnarratiivide interaktiivsele iseloomule, st intervjuueerija-intervjuueeritava omavahelisele suhestumisele narratiivi kujunemisel ning nende koostööle mobiilsuskogemuse tähenduse konstrueerimisel. Viimasena olen püüdnud läheneda ka narratiivide performatiivsele tahule, proovides tuvastada pöördelisi momente intervjuueeritavate narratiivides, mis viitaksid indiviidide mina-pildis toimuvatele nihetele (Riessman 2001).

Narratiivide analüüsimisel ei otsi ma seejuures objektiivset tõde, so mobiilsete indiviidide kogemuste tõetruud rekonstrueerimist ning seotud tegurite „verifitseerimist“, vaid keskendun mobiilsuskogemuste subjektiivsele tõlgendamisele. Minu huviobjektis on seega viis, kuidas mobiilsed indiviidid ise oma kogemusi interpreteerivad ja mõtestavad, mis on nende jaoks oluline ja mis mitte. Niisiis lähtun oma uurimuses seisukohast, mille järgi ei seisne tõde narratiivis mitte minevikusündmuste täpses kajastamises, vaid muutuvates seostes, mida narratiivid mineviku, oleviku ja tuleviku vahele tekitavad (*ibid*). Elusündmuste „faktide“ kontrollimine ja tõestamine omab taolises lähenemises märksa vähem tähtsust kui mõistmine, kuidas sündmuste tähendused indiviidi jaoks pidevalt muutuvad ning kuidas need muutuvad tähendused omakorda laiemasse ajaloolisse ja kultuurilisse konteksti asetuvad (*ibid*).

Jaber F. Gubrium ja James H. Holstein (2009) toovad narratiivi puhul esile selle intertekstuaalse iseloomu. Autorid kohandavad Julia Kristevaalt pärit mõiste „intertekstuaalsus“ narratiivianalüüsi

konteksti, kus see viitab nende sõnul individuaalsete lugude struktuuri ning tähenduse tihedale seosele teiste lugudega. Teisisõnu, narratiivid on samavõrd sotsiaalselt konstrueeritud, kuivõrd need on individuaalselt kokku pandud (Gubrium & Holstein 2009). Indiviidide lugusid teatud sündmustest vormivad seega eelnevad lood ning situatsioonid. Samuti on individuaalsed narratiivid nii retrospektiivselt kui prospektiivselt kujundatud (*ibid*), st oma loo rääkimisel ei lähtu indiviid üksnes hetkeseisust, vaid mõtestab olevikku läbi minevikukogemuste ning tulevikuperspektiivide. Nii on mobiilsusnarratiivid kantud mitte üksnes indiviidide hetkeolukorrast, vaid ka juba möödunud kogemuste hindamisest ning nägemusest, mis neil on tulevikusündmustest.

IV. Kes on talendid? Küsitluse tulemused

4.1. Vastajate sotsiaaldemograafilised näitajad: „keskmine talent“ on alla 30-aastane kõrgharidusega naine

Kvantitatiivses küsitluses osalenute seas on märksa enam naissoost indiviide (84%).³⁴ Taoline tulemus võib olla tingitud mitmest tegurist. Esiteks võib naiste suuremat osakaalu vastajate seas selgitada küsitluse levitamise viis: jagasin küsitluse üleskutset peamiselt erinevates eestimaalasi ühendavates Facebooki keskkondades (vt ptk 3.2.), millega on ehk liitunud rohkem naisi kui mehi. Teiseks on naised üldjuhul aktiivsemad küsitlustes osalejad kui mehed.³⁵ See aga ei tähenda, et antud tulemus ei võiks tunnistust anda ka naiste suuremast osakaalust mobiilsete indiviidide seas. Kuna viimase kontrollimiseks puuduvad andmed ning sellest tulenevalt ei ole võimalik naiste-meeste kaalu küsitluse tulemustele korrigeerida, olen suurema osa analüüsides teinud soo lõikes.³⁶

Küsitluses osalesid valdavalt eesti rahvusest indiviidid, millest annab tunnistust see, et 98% vastajatest märkis oma emakeeleks eesti keele. Vaid 14 vastajat märkisid emakeeleks vene keele. Kindlasti oleks Eestist pärit vene rahvusest indiviididele juurdepääsu lihtsustanud see, kui küsimustik oleks olnud tõlgitud vene keelde. Paraku puudusid selleks magistritöö puhul lihtsalt vahendid.

Vastajate keskmiseks vanuseks on 29,5 aastat, mediaanvanuseks 28 aastat. 60% vastajatest on alla 30-aastased ning 80% alla 36-aastased. Seega on küsitluses osalenute puhul tegemist suhteliselt noorte indiviididega. Vanuse osas soolist erinevust ei ilmnenud.

Kõrghariduse on omandanud 55% vastajatest. Võrreldes Eesti Statistikaameti (ESA) andmetega, on küsitluses osalenud indiviidid märksa haritumad kui samas vanuses inimesed Eesti elanikkonnas keskmiselt. Näiteks oli vanusegrupis 25-34 eluaastat kõrgharidusega indiviide ESA andmetel 2011. aastal Eestis 34,2% ning vanusegrupis 35-44 eluaastat 26,4%. Küsitluse valimis on need näitajad samades vanusegruppides üle kahe korra suuremad ehk siis vastavalt 69% ja 60%. Nii nagu Eesti elanikkonnas tervikuna, on ka küsitluses osalenute hulgas kõrgharidus sagedamini

³⁴ Küsimustik ning sagedustabelid ja/või keskmised küsimuste lõikes on esitatud Lisas 1.

³⁵ Seda enam, et küsitluses osalenute seas on suhteliselt palju lapsepuhkusel/koduseid naisi, kellel küsimustiku täitmiseks ehk ka rohkem aega on.

³⁶ Magistritöö esitamise eel avaldas Eesti Statistikaamet viimase rahva ja eluruumide loenduse järel täiustunud rändestatistika, mis kinnitab naiste suuremat osakaalu väljarändajate seas. Nii on statistikaameti kohaselt aastatel 2004-2012 iga 100 väljarännanud mehe kohta Eestist lahkunud keskmiselt 115 naist. Paraku jäid need andmed liiga hiljaks magistritöö aluseks olevate andmete kaalumiseks.

naistel: 57% neist, võrreldes 43% meeste seas ($p < 0,01$).³⁷ Samuti on kõrgharidusega iniviidid enam esindatud vanusegruppides 24-29 eluaastat (67%) ning 30-35 eluaastat (69%).

Võttes vaatluse alla, milliste valdkondade spetsialistid respondentide seas enim esindatud on, selgub, et kõige sagedamini – enam kui ühel juhul kolmest – on kõrgharidus omandatud humanitaaria ning äri ja halduse valdkonnas. Võrreldes küsitluse tulemusi ESA andmetega, ilmneb, et vastanute hulgas on ülesindatud humanitaaria ning sotsiaal- ja käitumisteaduste valdkondade spetsialistid. Kui ESA andmetel on taolisi indiviide aastatel 2000-2011 Eestis kõrghariduse omandanute hulgas keskmiselt vastavalt 7,4% ja 6,2%, siis küsitluses osalenute seas on humanitaarvaldkonnas kõrghariduse omandanud 19% ning sotsiaal- ja käitumisteadusi tudeerinud indiviide 12%. Samuti on vastanute hulgas märksa suurem osakaal kunstide valdkonnas kõrghariduse omandanud indiviididel: neid on valmis 9%, vastukaaluks 5,4% kõikide Eesti kõrgharidusasutuste lõpetanute hulgas.

Perekondlikud tegurid omavad mobiilsuse uurimisel olulist kaalu. Varasematest töödest (Mulder & Hooimeijer 1999) on selgunud, et elukohavahetusi, mis toovad endaga kaasa pika vahemaa taha kolimise, võtavad peamiselt ette vallalised ning harvem kooselus elavad inimesed, eriti kui neil on lapsed. 70% küsitluses osalenutest märkis, et neil on elukaaslane. 42% juhtudest on elukaaslane pärit vastaja asukohariigist, 38% juhtudest Eestist ning üks viiest kooselu elavast respondentist märkis, et tema elukaaslane on pärit mõnest muust välisriigist. Lapsi märkis endil olevat kolmandik vastajatest; keskmiselt on neil 1,7 last. Elukaare perspektiivi kohaselt mängib mobiilsuse puhul rolli ka laste vanus. Küsitluses osalenutel paluti märkida, mitu last on neil vanuses 0-2, 3-6, 7-15, 16-18 ning 19 ja enam eluaastat. Kuna varasemates töödes (Nivalainen 2004) on leitud, et kooliealiste lastega peresid iseloomustab suhteliselt väiksem rändepotentsiaal, siis on siinkohal oluline tähelepanu pöörata just 7–18-aastaste laste arvule. Vastajaid, kellel on vähemalt üks kooliealine laps, on valimis 81 ehk 37% nendest, kes märkisid, et on lapsevanemad.³⁸

Perekondlike tegurite osas ilmnes oluline ($p < 0,01$) sooline erinevus. Naissoost vastajatest märkis pea iga kolmas (72%), et tal on elukaaslane, meeste hulgas aga vaid kuus vastajat kümnest (59%). Samuti ilmnes statistiliselt oluline erinevus ($p < 0,01$) elukaaslase päritolu osas. Kui naisrespondentide seas märkis 47%, et nende partner on pärit asukohariigist, ning 22% mainis, et partner on pärit mõnest muust välisriigist, siis meeste puhul on vastavad osakaalud vaid 14% ning 11%.³⁹ Laste olemasolu osas statistiliselt olulist seost soo lõikes ei ilmnenud. Eelnevat arvesse võttes võib aga järeldada, et naiste puhul on lapsed suurema tõenäosusega sündinud segaperre, st peresse, kus üks vanematest ei ole pärit Eestist. Seega võib eeldada, et naiste seas mängivad perekondlikud (ja just kaaslasega seotud) tegurid mobiilsuses suuremat rolli kui meeste puhul, aga sellest pikemalt pisut hiljem.

³⁷ Tegemist on χ^2 -testist tuleneva olulisustõenäosusega.

³⁸ Elukaaslase ja/või laste olemasolu küsitluse hetkel ei pruugi seletada liikumist välisriiki, kus vastajad küsitluse hetkel elasid, kuna sinna kolimine või elukaaslase leidmisele/laste saamisele eelne. Küll aga saab neid tunnuseid võtta arvesse järgnevate rändekavatsuste, sh Eestisse naasmise plaanide analüüsimisel.

³⁹ Seejuures võib täheldada tendentsi, mille kohaselt välisriigist (kas sellest, kus respondent küsitluse hetkel elas, või mõnest muust välisriigist) pärit partneri olemasolu on iseäranis sage kõrgharidusega naiste hulgas. Meeste puhul ei saa paraku vastajate arvu vähesuse tõttu sarnast statistilist analüüsi teostada.

Küsimustik sisaldas ühtlasi paar küsimust mobiilsete indiviidide vanemate kohta. Vastajatel paluti märkida oma vanemate haridustase, nagu ka hinnata 10-pallisel skaalal nende sotsiaalset staatust (1-madal sotsiaalne staatus; 10-kõrge sotsiaalne staatus).⁴⁰ Nende küsimuste taga peitub huvi uurida migrantide perekondlikku tausta, sest varasematest uuringutest (vt European Commission 2009; Amrous & Vourc'h 2005; Orr *et al* 2008) on selgunud, et välismaale liiguvad (õppe-eesmärgil) suurema tõenäosusega haritud ning ühiskondlikus hierarhias pigem kõrgematel positsioonidel seisvatest peredest pärit indiviidid. Antud uurimus näib neid tulemusi kinnitavat: nende hulgas, kes vanemate haridustaseme välja tõid, märkis oma emal kõrghariduse olevat 46% ning isal 39%. Kuna küsitluses osalenute keskmiseks vanuseks on ligi 30 eluaastat, võib vastajate vanemate haridusnäitajaid tinglikult võrrelda ESA näitajatega, mis on arvatud vanusegrupi 55-64 jaoks. 2011. aastal oli ESA andmetel selles vanusegrupis kõrgharidusega indiviidide osakaal vaid 24,4% (25,7% naiste ja 22,7% meeste seas).⁴¹ Mis puutub vanemate sotsiaalsesse staatusesse, siis selle kohta kahjuks võrdlevad andmed Eesti elanikkonnaga puuduvad, kuid skaala keskmised asuvad siiski selle ülemises pooles (6,6 palli ema ning 6,3 palli isa staatuse puhul).

4.2. „Hüpermobiilsed“ talendid: vastajate varasemad mobiilsuskogemused

Küsitluses osalenute näol on tegemist tõeliste nn super- või hüpermobiilsete indiviididega (vt Pioneers... 2006): ligi 60% neist väitis, et on eelnevalt oma praegusele (so küsitluse hetkel kestvale) välismaal elamise kogemusele vähemalt kuu aega mõnes välisriigis elanud. Enam kui kolmandik nendest märkis endal olevat üheainsa varasema välismaal elamise kogemuse, 28% nimetas kahte, 19% kolme ning 17% nelja või enam eelnevat mobiilsuskogemust (vt Tabel 1). Keskmiselt olid varasema mobiilsuskogemusega vastajad välismaal enne oma praegust kogemust viibinud kokku 2 aastat ja 9 kuud. Keskmine näitaja on aga mõjutatud üksikutest ekstreemsetest väärtustest, mediaankestus on varasema kogemuse puhul siiski märgatavalt väiksem – 1 aasta ja 6,5 kuud.

Tabel 1: Vastajate sagedus varasemate mobiilsuskogemuste lõikes

Eelnevate mobiilsuskogemuste arv	N	% kõikidest vastajatest	% eelneva mobiilsuskogemusega vastajatest
0	292	40,4	-
1	153	21,2	35,5
2	122	16,9	28,3
3	83	11,5	19,3
4	32	4,4	7,4
5 või enam	41	5,7	9,5

⁴⁰ See küsimus pärineb Eurostudent projekti küsimustikust ning soov see omaenda küsimustikku lisada tuleneb sellest, et olen tudeerinud sotsioloogiat Prantsusmaal, kus sotsiaalne klass kujutab endast relevantset analüütilist kategooriat. Ajaloolise eripära tõttu peetakse sotsioloogilist analüüsi sotsiaalse staatuse/klassi lõikes Eestis tabuks, mis aga ei viita ilmtingimata taolise analüüsi tarbetusele Eesti kontekstis.

⁴¹ Siinkohal tuleb järelduste tegemisel olla siiski ettevaatlik, sest 12% vastajate puhul ei ole teada ema haridustase ning 19% respondentidest jätsid märkimata oma isa haridustaseme.

Iseäranis kõrge mobiilsusmäär iseloomustab kõrgharidusega vastajaid, kellest 70% on oma praegusele kogemusele eelnevalt mõnes välisriigis elanud (võrreldes 49% põhi-, kesk- või keskeriharidusega respondentide seas, $p < 0,01$). Samuti võib märgata tendentsi kõrgharidusega indiviidide suuremale varasemate kogemuste arvule ning saab täheldada statistiliselt olulist seost ($p < 0,01$) haridustaseme ja varasemate kogemuste üldkestuse vahel: kõrgharidusega vastajad on välisriikides elanud üldiselt pikemat aega kui põhi-, kesk- või keskeriharidusega respondentid.

Varasemat mobiilsuskogemust omavad indiviidid on eelnevalt elanud kokku 76 erinevas välisriigis. Seega võib eestimaalasi leida pea igast maailmanurgast. Kõige sagedamini on vastajate varasemad välismaal elamise kogemused leidnud aset Soomes (11% kõikidest mainitud varasematest kogemustest puudutavad Soomet), Ameerika ühendriikides (9%), Saksamaal (9%), Suurbritannias (8%) ja Prantsusmaal (8%). Üle 80% eelnevatest kogemustest on aset leidnud kas nn vanades EL-i riikides (so enne 2004. aastat EL-iga liitunud liikmesriikides), EFTA riikides (Island, Norra, Šveits) või Põhja-Ameerikas. See kinnitab mitmete varasemate uurimuste tulemusi, mille kohaselt (Ida-Euroopast pärit) migrandid liiguvad pigem majanduslikult enamarenenud Lääneriikidesse, mida iseloomustavad sageli nii paremad töö- kui õppimisvõimalused.⁴²

Vaadeldes vastajate põhitegevust välisriikides, kus nad on enne oma praegust mobiilsuskogemust elanud, selgub, et kõige enam on eelnevate mobiilsuste vältel tegeletud kas töö või õppimisega. Reisimine ning muud tegevused omavad respondentide varasemates kogemustes märksa vähem kaalu. Ligi kolmandiku vastajate puhul on kõikide eelnevate mobiilsuskogemuste vältel (sõltumata kogemuste arvust) olnud nende põhitegevuseks töö, sh vabatahtlik töö, praktika, hooaja- ja *au pair* lapsehoidmistöö. Neljandik vastajaid on kõikide oma eelnevate kogemuste vältel põhitegevusena tegelenud õppimisega ning neljandiku puhul on nende mobiilsustrajektooris vaheldunud kogemused, kus põhitegevuseks on olnud kas töö või õppimine (vt Tabel 2).

⁴² Küsitluse tulemustest nähtub, et teatud riigid on iseäranis atraktiivseteks töörande sihtkohtadeks. Nii näiteks on Iirimaa, Suurbritannias ja Soomes varem elanud indiviidide hulgas suhteliselt enam neid, kelle põhitegevuseks nimetatud välisriikides on olnud töötamine.

Tabel 2: Eelneva mobiilsuskogemusega vastajate põhitegevus varasemate kogemuste vältel

	N	%
Ainult töö	137	32,4
Ainult õppetegevus	83	19,6
Ainult reisimine	18	4,3
Ainult muu tegevus	18	4,3
Töö või õppetegevus	82	19,4
Töö või reisimine	21	5
Töö või muu tegevus	21	5
Õppetegevus või reisimine	10	2,4
Õppe- või muu tegevus	17	4
Ülejäänud kombinatsioonid	16	3,8

137 indiviidi, so 32,4% eelneva mobiilsuskogemusega vastajatest, on kõikide oma varasemate mobiilsuste vältel välisriigis põhitegevusena teinud tööd. 82 indiviidi (19,4%) mobiilsustrajektooris on vaheldunud kogemused, kus põhitegevuseks välisriigis on olnud kas töö või õpingud.

Järgnevalt võtan vaatluse alla üksnes need, kellel on kaks või enam eelnevat mobiilsuskogemust. Nii-öelda puhtalt töömigrante – st indiviide, kes kõikide varasemate kogemuste vältel on välisriigis elades põhitegevusena teinud tööd – on oluliselt enam meeste hulgas (42%, vastukaaluks 19% naiste seas, $p < 0,01$). Samuti on taolised indiviidid enam esindatud põhi-, kesk- või keskeriharidusega vastajate seas (40%, võrreldes 16% kõrgharidusega respondentide hulgas). Vastajate puhul, kes on käinud välisriikides nii tööl kui ka õppimas, algab mobiilsustrajektoori üldjuhul kogemusega, mille vältel põhitegevusena on tegeletud õppimisega. Nende järgnevad kogemused aga hõlmavad endas märksa sagedamini töötamist. See kinnitab antud uurimuse kontekstis varasematest töödest selgunud tulemusi, mille kohaselt õppe-eesmärgiline mobiilsus mitte üksnes ei kujuta endast üht kõrgelt kvalifitseeritud tööjõu rände vormi, vaid on ühtlasi hilisema rände oluliseks eelduseks (vt Tremblay 2005).

4.3. Välismaale liikumise motiivid ja ettevalmistus: et omandada uus ja huvitav kogemus

Küsitluse hetkel elasid uurimuses osalenud indiviidid kokku 45 erinevas välisriigis.⁴³ Kõige enam oli vastajaid Norrast (14%), Soomest (10%), Hollandist (10%), Prantsusmaalt (9%) ja Suurbritanniast (7%).⁴⁴ Nii nagu respondentide varasemad mobiilsused, nii leiavad ka nende praegused, so küsitluse hetkel kestvad mobiilsuskogemused aset peamiselt nn vanades EL-i

⁴³ 30 indiviidi, so 4% vastajatest jätsid oma asukohamaa märkimata.

⁴⁴ Siinkohal tuletan lugejale meelde, et antud uurimus ei paku kindlasti täpset pilti sellest, kui suur osa eestimaalastest ühes või teises välisriigis elab, sest tegemist on mitte-esinduslike andmetega ning vastajate osakaal sõltub andmekogumise meetodist (vt ptk 3.2.).

maades ja EFTA riikides (75% vastajatest elas küsitluse hetkel nendes riikides) ning Põhja-Ameerikas (7%).⁴⁵

Kuna piirkondade lõikes oli kõige rohkem respondente Lääne-Euroopast⁴⁶ ning Skandinaaviast⁴⁷ ja Soomest, siis eraldasid need piirkonnad ülejäänutest, et analüüsida seejärel seoseid vastajate soo, vanuse ja haridustasemega. Piirkondade puhul ilmnes oluline erinevus ($p < 0,01$) haridustaseme lõikes: kõrgharidusega respondendid elavad märksa sagedamini Lääne-Euroopa riikides ning vähem Skandinaavias ja Soomes (vastavalt 40% ja 21% neist) kui põhi-, kesk- või keskeriharidusega vastajad (19% ja 41%). Ühtlasi on Skandinaavias ja Soomes elavad inividid enam esindatud vanimas vanusegrupis, so 36-aastaste ja vanemate respondentide seas, kellest pea pooled elasid küsitluse hetkel nimetatud piirkonnas (võrreldes kuni neljandikuga ülejäänud vanusegruppides).

Eelnevalt selgus, et küsitluses osalenutel on varasemate kogemuste näol kogunenud juba märkimisväärne nn mobiilsuskapital (vt ptk 1.2.). Eelnev kogemus lihtsustab üldjuhul edasisi liikumisi ning võib inividis lausa tekitada rännusoovi kogemuse enda pärast (vt ptk 2.3.). Nii märkis ligi neljandik vastanutest, et nende asukohariiki kolimisel mängis üsna suurt või väga suurt rolli see, et nad olid eelnevalt selles välisriigis käinud ning soovisid sinna tagasi minna. Samuti neljandik respondentidest nentis, et kolisid asukohariiki, sest olid varem välismaal elanud ja soovisid seda kogemust korrata.

Varasemate mobiilsuskogemuste vältel parendatakse võõrkeelte oskust ja/või õpitakse uusi keeli, mis omakorda panustab veelgi inividi mobiilsuskapitali. Enamus küsitlusele vastanutest (88%) märkis, et valdab vähemalt suhtlustasandil kahte või enam võõrkeelt, sh 34% väitis end valdavalt kolme võõrkeelt ning neljandik vastajatest lausa nelja või enam võõrkeelt. Seejuures iseäranis märkimisväärne on keeleoskus eelnevat mobiilsuskogemust omavate inividide seas, kellest pea kolmandik väitis end vähemalt suhtlustasandil valdavalt nelja või enam võõrkeelt. Keeleoskus võib mobiilsuse puhul omada tähendust mobiilsust soodustava/lihtsustava tegurina – minnakse riiki, kus saab hakkama juba olemasoleva võõrkeeleoskusega – või toimida lausa tõmbetegurina, kui sihtkohaks valitakse riik, milles kasutatavat keelt soovitakse omandada või oma keeleoskust lihvida. Nii märkisid 37% vastanutest, et kolisid oma asukohariiki üsna palju või täielikult seetõttu, et soovisid seal räägitavat keelt õppida.

Mobiilsusotsust mõjutavad peale varasema kogemuse ja keeleoskuse mitmed teisedki tegurid. Küsimustikus olid välja toodud erinevad välisriiki liikumise põhjused ja eesmärgid, mis eelnevate uurimuste kohaselt ning käesoleva töö sihtgruppi arvesse võttes mobiilsuses olulist rolli võivad mängida. Vastajatel paluti 4-pallisel skaalal hinnata, kuivõrd üks või teine tegur nende rändeotsust mõjutab (1-mitte üldse; 4-täielikult). Kõige enam omasid respondentide välismaale kolimise otsustes kaalu soov omandada uus ja huvitav kogemus (keskmine 3 palli), avastada uut kultuuri ja uusi inimesi (2,8 palli) ning keskkonda vahetada (2,7 palli). Seega ei ole ei töö ega õppimine

⁴⁵ Taoline tulemus on kooskõlas ESA andmetega, mille kohaselt väljarändajate peamiseks sihtriikideks on arenenud Lääne-Euroopa maad: nii moodustavad 15 „vanasse“ EL-i riiki liikunud inividid perioodil 2004-2012 Eestist väljarännanute seas keskmiselt 85%.

⁴⁶ Mainitud riigid: Holland, Prantsusmaa, Saksamaa, Austria, Belgia, Šveits, Luksemburg.

⁴⁷ Sh Island.

küsitluses osalenute rändeotsustes esikohal, mis näitab, et välismaal elamise kogemus kui selline võib endast kujutada väärtust omaette (vt ptk 2.3.).

Uurivat faktoranalüüsi kasutades koorus erinevatest põhjustest-eesmärkidest välja neli peamist välismaale liikumise motiivide gruppi: (i) haridusega seotud motiivid, (ii) töö-/karjäärilased motiivid, (iii) majandusliku heaolu otsimisega seotud motiivid ning (iv) nõ kogemus kogemuse pärast tüüpi motiivid (vt Lisa 2). Tabelis 3 olen ära toonud seosed erinevat liiki rändemotiivide ning vastajate sotsiaaldemograafiliste ja mobiilsusnäitajate vahel. Nagu tabelist nähtub, omavad töö-/karjäärilased motiivid suuremat kaalu meessoost vastajate puhul. Haridustase on statistiliselt olulisel määral seotud kõikide faktoritega. Kui kõrgharidusega indiviidide hulgas mängivad mobiilsusotsuse kujunemisel enam rolli hariduslikud ning töö- ja karjäärilased tegurid, siis vähem kui põhi-, kesk- või keskeri hariduse omandanute puhul on nende välismaale kolimise põhjuste ja eesmärkide seas esindatud parema majandusliku heaolu otsimisega seotud motiivid. Vähem kaalu omab nende hulgas ka välismaale kolimine mobiilsuskogemuse enda pärast. Tabelist nähtub ühtlasi, et vanus on kõikide faktoritega seotud negatiivselt. See annab aga märku sellest, et vanemate vastajate puhul on olulised muud motiivid, mida küsimustik niivõrd hästi ei kajastanud (nt poliitilised põhjused, mis on tähtsad juba Nõukogude Liidu ajal lahkunute jaoks). Samuti jäid faktoranalüüsist statistilistel kaalutlustel välja perekondlikke põhjuseid peegeldavad tunnused, mis vanuse kasvades üldjuhul suuremat kaalu omavad.

Tabel 3: Korrelatsioon välisriiki kolimise faktorite ning vastajate sotsiaaldemograafiliste näitajate vahel

	Sugu (naine=0, mees=1)		Vanus		Haridustase (põhi-, kesk- või keskeriharidus=0, kõrgharidus=1)		Eelnev mobiilsuskogemus (ei=0, jah=1)	
	N	ρ	N	ρ	N	ρ	N	ρ
„Kogemus kogemuse pärast“ motiivid	657	0,01	657	-0,30***	655	-0,10**	657	-0,02
Hariduslikud motiivid	673	-0,01	673	-0,32***	671	0,10***	673	0,08**
Majandusliku heaolu otsimisega seotud motiivid	661	0,10	661	-0,12***	659	-0,19***	661	-0,04
Töö/karjäärilased motiivid	672	0,13***	672	-0,21***	670	0,08**	672	0,09**

ρ = Spearmani korrelatsioonikordaja

** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$

Perekondlikud põhjused, mis statistiliselt faktoranalüüsi ei sobitunud, mängivad siiski küsitluses osalenud indiviidide mobiilsusotsuste kujundamisel olulist rolli. Nii märkis pea iga neljas vastaja, et kolis oma asukohariiki peamiselt või täielikult sel põhjusel, et tema kaaslane või perekond läks sinna. Enam kui iga viies respondent nentis, et kolimise põhjuseks oli (muuhulgas) see, et tema kaaslane on antud välisriigi kodanik. Perekondlikud tegurid mobiilsusotsuses on statistiliselt olulisel määral seotud nii soo ($p < 0,05$), vanuse ($p < 0,01$) kui ka haridustasemega ($p < 0,01$). Nagu tabelist 4 nähtub, omavad taolised põhjused suuremat kaalu naissoost ning vanimate vastajate mobiilsusotsustes. Kui kõrgharidusega indiviidid on võrreldes kõrghariduseta vastajatega välisriiki

vähem kolinud selleks, et oma (eestimaalasest?) kaaslase või perega kaasa minna, siis sagedamini on nad liikunud seetõttu, et nende kaaslane on antud välisriigi kodanik. Ühtlasi mainisid välisriigist pärit kaaslase pärast kolimist oluliselt enam need respondendid, kellel on eelnevaid mobiilsuskogemusi ($p < 0,01$). See omakorda viitab sellele, et varasema välisriigis elatud perioodi jooksul tekkinud suhted võivad kujuneda olulisteks järgnevate mobiilsuste motivaatoriteks.

Tabel 4: Perekondlikel põhjustel „üsna palju“ või „täielikult“ välisriiki kolinud indiviidide osakaal (%)

		Kaaslane/ perekond läks sellesse välisriiki	Kaaslane oli selle välisriigi kodanik
Sugu	Naine	26,4	24,6
	Mees	12,3	6,6
Vanus	18-23	19,1	14
	24-29	25,9	19,4
	30-35	19,9	24,3
	36+	33,6	34,4
Haridustase	Põhi-, kesk- või keskeriharidus	28,2	17,7
	Kõrgharidus	21,1	25,1

26,4% naissoost vastajatest märkis, et kolis oma asukohariiki kas täielikult või üsna palju sel põhjusel, et tema kaaslane või perekond läks sinna.

Küsimustik uuris ühtlasi mobiilsete indiviidide ettevalmistust välisriiki liikumisel. Respondentidel paluti 5-pallisel skaalal hinnata, kuivõrd oskasid nad välisriigis kasutatavat keelt ning olid kursis sealse elu-oluga (nt majutus-, töö-, õppimisvõimalused, administratiivsed nõuded...) enne, kui nad sinna elama asusid. Tulemustest nähtub, et üldiselt oli vastajate ettevalmistus pigem väike: vaid 12% neist väitis, et oskas enne välisriiki kolimist suurepäraselt seal räägitavat keelt⁴⁸ ning 9% märkis, et tegi eelnevalt väga põhjalikku eeltööd. Neid aga, kes väitsid, et ei osanud enne sihtriiki kolimist üldse seal räägitavat keelt ning ei teinud mitte mingit eeltööd, on respondentide hulgas vastavalt 44% ja 24%. Seega näib, et küsitluses osalenute näol on tegemist üsna riskialtude ja julgete inimestega, kes ei karda nõ peaaegu tundmatu kohas vette hüpata.

Keeleoskusest ja ettevalmistusest on aga ehk olulisemgi veel tutvuste olemasolu sihtriigis, mis võrgustikuteooriast lähtuvalt rännet märkimisväärselt soodustab. Küsitlusele vastanute hulgas märkisid 65%, et tundsid kedagi oma asukohariigis enne sinna kolimist. Nende seas, kes olid varem mobiilsed olnud, ulatus see osakaal 68%. Kõige enam tunti sihtriigis seal elavaid Eestist pärit inimesi; seda väitis 63% indiviididest, kellel oli asukohariigis eelnevaid tutvusi. Ainult Eestist pärit indiviide tundis välisriigis enne sinna elama asumist 38% vastajatest. 28% tundis üksnes sihtriigist pärit indiviide ning 24% oli tutvusi nii sihtriigis elavate eestimaalaste kui ka selle kodanike hulgas.

⁴⁸ Oodatult pidasid oma eelnevat keeleoskust üldjuhul paremaks indiviidid, kellel on olnud varasemaid mobiilsuskogemusi ($p < 0,01$).

4.4. Elu välismaal: „tunnen end selles välisriigis nagu kodus“

Küsitlusele vastanud inividid on oma praegusel asukohamaal elanud keskmiselt 3 aastat ja 10 kuud. See aritmeetiline keskmine on aga mõjutatud üksikutest ekstreemsetest väärtustest, välisriigis viibimise mediaankestuseks on 2 aastat. Seejuures ilmnes oluline seos soo lõikes ($p < 0,01$): kui naissoost vastajad on oma asukohariigis elanud keskmiselt 3 aastat ja 11 kuud, siis meeste puhul on keskmine kestus enam kui aasta võrra lühem ehk 2 aastat ja 9 kuud. Ka vanus mängib siinkohal olulist rolli: mida vanem vastaja, seda kauem on ta üldjuhul oma praeguses asukohariigis elanud ($\rho = 0,48$, $p < 0,01$). See võib viidata nii välisriigis kinnistumise tendentsile kui ka sellele, et vanemate inividide puhul on mobiilsusotsus läbimõeldum või ehk pragmaatilisem: ei minda vaid nõ korraks, mobiilsuskogemuse omandamise pärast, vaid minnakse konkreetsema tegevuskavaga ning pikemaks perioodiks.⁴⁹ Ühtlasi ilmnes oluline seos ($p < 0,01$) varasema mobiilsuskogemuse ja praeguse kogemuse kestuse vahel: eelneva mobiilsuskogemusega respondendid on oma praeguses asukohariigis elanud lühemat aega (keskmiselt 3 aastat ja 4 kuud) kui need, kes ei ole varem mobiilsed olnud (keskmine 4 aastat ja 4 kuud). See on huvipakkuv tulemus, mille taga võib ehk peituda „rändurite“ või „pendeldajate“ (rändtöölised, „rändüliõpilased“?) fenomen, st inividid, kes on pidevalt mobiilsed, kuid ei kinnita kuskil kanda, või need, kelle kodu on siiski Eestis ning kes käivad aeg-ajalt/regulaarselt välisriigis õppimas või töötamas.

Uurides vastajate erinevaid tegevusi asukohariigis, selgub, et nagu varasemate mobiilsuskogemuste puhul, on ka seekord töö olulisel kohal. 66% respondentidest märkis, et tegeleb välisriigis töötamisega (sh vabakutselisena töötamine ja ettevõtlusega tegelemine).⁵⁰ Üsna palju on küsitluses osalenute seas ka õppijaid – 29%.⁵¹ Teised tegevused, nagu seda on praktika või vabatahtlik töö, on märksa vähem esindatud. Oodatult omab õppimine rohkem kaalu noorimate respondentide hulgas ($p < 0,01$): 18–23-aastastest märkisid ligi pooled, et tegelevad välisriigis õppetöoga, võrreldes keskmiselt neljandikuga ülejäänud vanusegruppides. See-eest töötamine on noorimate vastajate seas oluliselt vähem esindatud ($p < 0,1$): 59% neist märkis seda oma tegevusena, samas kui vastav näitaja teistes vanusegruppides on keskmiselt 69%. 7% vastajatest märkisid, et olid küsitluse toimumise ajal (väikeste lastega) kodused; vanusegrupis 30–35 eluaastat, kus taoliste inividide osakaal on kõrgeim, ulatub see lausa 12%. „Kodused“ on eranditult naissoost ning moodustavad 9% kõikidest naissoost vastajatest (ja 100% vanusegruppi 30–35 eluaastat kuuluvatest naistest!). See tulemus on oluline kontekstis, kus Eestit ei iseloomusta mitte üksnes märkimisväärne väljaränne, vaid ka suhteliselt madalad sündimusnäitajad. Väljarändaja näol ei pruugi Eesti riik seega „kaotada“ üksnes inividi, kes lahkub, vaid ka tema (tulevase) järelkasvu.

Asukohariigis töötavate respondentide hulgas leiavad pooled, et nende töökoht vastab üsna hästi või väga hästi omandatud erialale. Kolmandik töötavatest vastajatest teeb aga enda sõnul

⁴⁹ Seda hüpoteesi püüan kaudselt testida Eestisse naasmise plaanide analüüsimisel (vt *infra*).

⁵⁰ On huvitav tõdeda, et välisriigis ettevõtlusega tegelevad vastajad on ühe erandiga kõik naissoost. Kokku mainis ettevõtlusega tegelemist 22 naist, so 5% töötavatest naistest.

⁵¹ Siinkohal tuleks arvesse võtta seda, et 93 inividi, so 24% kõrgharidusega vastajatest märkisid, et on asukohariigis juba mõne kõrgharidusastuse diplomi omandanud. Valdav enamus neist ($n=87$) on naised. 38% asukohariigis kõrghariduse omandanutest on seal saanud bakalaureusekraadi, 44% magistrikraadi ning 14% mõne muu diplomi, milleks üldjuhul on erinevad riiklikud kolmanda astme hariduse diplomid (nt AP kraad Taanis, *Associate Degree* Ameerika Ühendriikides jmt). 40 inividi, so 43% tegeles ka küsitluse hetkel õppetöoga.

omandatud erialale mitte üldse vastavat tööd. Kõrgharidusega inividid teevad oma erialale vastavat tööd oluliselt sagedamini ($p < 0,01$) kui põhi-, kesk- või keskerihariduse omandanud: 60% töötavatest kõrgharidusega respondentidest märkis, et nende töö vastab üsna hästi või väga hästi omandatud erialale, võrreldes 37% teiste töötavate vastajate seas.⁵² Samuti on erialast tööd tegevad inividid märksa enam ($p < 0,01$) esindatud vanemate töötavate respondentide hulgas ja eeskätt just 30–35-aastaste seas, kus antud näitaja ulatub 65% (võrreldes 25% 18–23-aastaste seas ning 55% keskmiselt ülejäänud vanusegruppides).

Võttes vaatluse alla, millest mobiilsed inividid välismaal elatuvad, selgub, et kolm respondenti neljast omab ühtainsat sissetulekuallikat, milleks üldjuhul on tasu töö eest (või ettevõtluse puhul ettevõtlustasu). Viies vastajatest kombineerib välisriigis kahte sissetulekuallikat: kõige sagedamini töötasu ja rahalist toetust vanematelt/perekonnalt või siis töötasu ja sotsiaaltoetust asukohariigist. Ligi 6% vastajatest elatub kolmest või enamast erinevast sissetulekust. Soo lõikes ilmnes erinevus ($p < 0,1$) palga puhul, mida naised märkisid oma sissetulekuallikana suhteliselt vähem.⁵³ Samuti on nende seas sagedasem ($p < 0,1$) toetus vanematelt/perekonnalt, mis tuleneb teatud määral sellest, et naiste hulgas on rohkem (kuigi mitte statistiliselt olulisel määral) õppureid, kelle puhul rahaline toetus perelt suhteliselt suuremat kaalu omab. Lisaks sellele on vastajad, kes nimetasid sissetulekuallikatena toetust partnerilt/elukaaslaselt või vanemahüvitist/lastetoetust, eranditult naissoost. Ootuspäraselt – ning kattudes tegevuse lõikes tehtud analüüsiga – mängib töötasu sissetulekuallikana suuremat rolli vanemates vanusegruppides ja omab vähem tähtsust noorimate respondentide, so 18–23-aastaste seas. Viimased nimetasid suhteliselt sagedamini sissetulekuallikatena nii Eesti kui asukohariigi poolt makstud stipendiume; pooled neist saavad rahalist abi vanematelt/perekonnalt. Samuti on nende seas levinum laenude kasutamine (eeldatavasti on siin tegemist õppelaenuga).

Pea iga kolmas vastaja elab oma asukohariigi pealinnas, mis Manuel Castelli (2010) kaasaegse urbaniseerumise teooriast lähtuvalt viitab nn metropoliitsete piirkondade atraktiivsusele. Seda seetõttu, et pealinnad pakuvad sisserändajatele tihtipeale suuremaid võimalusi. Iseäranis sageli resideeruvad pealinnades kõrgharidusega respondendid (37% neist, $p < 0,01$), kelle jaoks seal ilmselt suhteliselt paremad töövõimalused avanevad kui väiksemates linnades. Samuti on pealinnades elavate inividide osakaal suurem vanusegrupis 24–29 eluaastat ($p < 0,01$).

Selleks, et uurida, mil määral mobiilsed inividid oma asukohamaal kohanenud on, kasutasin küsimustikus osaliselt Wardi ja Kennedy (1999) arendatud sotsiokultuurilise kohanemise skaalat (*Sociocultural Adaptation Scale, SCAS*).⁵⁴ Vastajatel tuli 5-pallisel skaalal (1-ei ole üldse raskusi; 5-väga palju raskusi) hinnata 15 väidet selle kohta, kuid võrd raskeks või kergeks on osutunud nende toimetulek erinevates sotsiokultuurilistes olukordades (nt sõprade leidmine, elukoha saamine, ümbruskonnas orienteerumine, naljade ja huumori mõistmine jne). Skaala madalamad tulemused viitavad väiksematele raskustele ning paremale sotsiokultuurilisele kohanemisele. Vaadeldes esialgu iga väidet eraldi, selgub, et kõige enam raskusi tekitab küsitluses osalenud inivididele asukohariigi avaliku administratsiooniga toimetulek (keskmise 2,5 palli), aga ka sõprade leidmine

⁵² Kõrghariduse olulisus püsib ka siis, kui kontrollida vanuse mõju haridustasemele, kuid seda üksnes keskmistes vanusegruppides, so 24–35-aastaste seas.

⁵³ Kuigi erinevus naiste ja meeste vahel ei osutunud statistiliselt oluliseks, märkis siiski väiksem osa naistest kui meestest oma tegevusena välisriigist töötamist.

⁵⁴ Wardi ja Kennedy poolt välja pakutud väidetest valisin välja 15, mis antud uurimuse puhul relevantseimad näisid.

ja välisriigi poliitilise süsteemi mõistmine (2,2 palli). Kõige vähem märkisid vastajad end raskusi kogemas asukohamaa transpordisüsteemi kasutamisel, elutempo ning kliimaga toimetulemisel (1,4 palli). Lisaks küsimustikus väljatoodud valdkondadele nimetati mõnel juhul ka tervishoiusüsteemis orienteerumise, erinevate aktsentide/dialektide mõistmise ning töö leidmisega seotud raskusi.

Analüüsimaaks vastajate üldist või „keskmist“ sotsiokultuurilist kohanemist, arvasin seejärel iga indiviidi jaoks tema hinnangute aritmeetilise keskmise (so igale väitele antud skooride summa jagatud väidete arvuga).⁵⁵ Respondentide üldine keskmine – 1,8 palli (standardhälve 0,5) – viitab küsitluses osalenute suhteliselt kõrgele sotsikultuurilise kohanemise määrale. Sotsiokultuuriline kohanemine ei erine statistiliselt olulisel määral nais- ja meesvastajate seas. Samuti on kõrgharidusega respondendid kohanenud samavõrra kui seda on põhi-, kesk- või keskerihariduse omandanud vastajad. Küll aga ilmnes oluline seos kohanemise skaala keskmise ning vastajate vanuse vahel. Negatiivne korrelatsioonikordaja ($\rho=-0,16$, $p<0,01$) näitab, et vanuse kasvades kohanemise skaala keskmine kahaneb ehk teisisõnu, mida vanem on vastaja, seda vähem kogeb ta oma asukohariigis erinevates eluvaldkondades raskusi. Kuna sotsiokultuurilised probleemid kahanevad välisriigis veedetud aja jooksul (Ward & Rana-Deuba 1999), selgitab vanemate respondentide suuremat kohanemist see, et nad on oma asukohamaal viibinud keskmiselt kauem kui nooremad vastajad.⁵⁶ See-eest on huvitav nentida, et eelnev mobiilsuskogemus ei näi kohanemise puhul olulist rolli mängivat. Respondendid, kes on juba varem välismaal elanud, ei ole oma asukohariigis suuremal määral kohanenud kui need, kellel eelnev mobiilsuskogemus puudub.

Küsitluses osalenute edukast kohanemisest annab märku ka see, et valdav enamus neist (94%) märkis, et on oma praeguse eluga välisriigis kas väga rahul või pigem rahul, ning selle hinnangu puhul ei ilmnenud olulist seost ühegi sotsiaaldemograafilise tunnusega.⁵⁷ Lisaks sellele märkisid enam kui kolm vastajat neljast, et nende puhul peab üsna hästi või väga hästi paika väide: „tunnen end selles välisriigis nagu kodus“. Seda väitis tunduvalt suurem osa naistest (78%) kui meestest (66%), kusjuures statistiliselt oluline sooline erinevus ilmnes respondentide seas, kellel ei ole lapsi (77% naistest, kes märkisid, et neil ei ole lapsi, väitsid, et nende puhul peab antud väide väga hästi või üsna hästi paika, võrreldes 62% lasteta meeste seas, $p<0,01$). Oluline seos ilmnes siinkohal ka välisriigis veedetud ajaga: antud väitega oldi seda enam nõus, mida kauem aega oldi oma asukohamaal viibitud ($\rho=0,20$, $p<0,01$).

Lisaks kohanemisele soovisin analüüsida ka vastajate integreeritust välisriigi ühiskonda, kasutades selleks indikaatoreid, nagu seda on keeleoskus ja -kasutus, välisriigis ravikindlustuse omamine ja seal maksukohuslane olemine ning välisriigi kodakondsuse taotlemine ja selle saamine. 78% küsitluses osalenutest märkis, et kasutab asukohariigis räägitavat keelt igapäevaselt. Need, kes asukohamaa keelt ei valda, suhtlevad oma igapäevaelus üldiselt mõnes muus võõrkeeles (milleks valdavalt on inglise keel); väga vähe on vastajate hulgas neid, kes märkisid, et kasutavad igapäevaelus üksnes oma emakeelt (3%). Asukohariigi keelt kasutavad oma igapäevaelus oluliselt

⁵⁵ Keskmine on arvatud üksnes nende indiviidide jaoks, kes vastasid kõikidele väidetele ($n=652$, so 87% vastajatest).

⁵⁶ Vanuse ja välisriigis veedetud aja vahel esines väga tugev positiivne korrelatsioon ($\rho=0,50$, $p<0,01$) ning kohanemise skaala keskmise ja välisriigis veedetud aja vahel tugev negatiivne seos ($\rho=-0,27$, $p<0,01$).

⁵⁷ Sugu, vanus, haridustase.

sagedamini naisrespondendid (81% neist, võrreldes 64% meeste seas, $p < 0,01$). Samuti on asukohariigi keele kasutajaid märksa enam kõrghariduse omandanute hulgas (82%, võrreldes 73% põhi-, kesk- või keskeriharidusega vastajate seas, $p < 0,01$). Asukohariigi keele kasutus suureneb ka vanusega, ulatudes 88% vanimas vanusegrupis, mis aga jällegi tuleneb sellest, et vanemad inividid on oma asukohamaal viibinud keskmiselt kauem ning neil on seetõttu välisriigi keele omandamiseks olnud rohkem aega.

Asukohamaa keele kasutamine igapäevaelus annab tunnistust vastajate heast keeleoskusest, mis omakorda viitab nende integreeritusele. Ühtlasi viitab sellele kaudselt välisriigi ravikindlustuse olemasolu ning seal maksude maksmine (st ollakse nõ süsteemis sees).⁵⁸ Ravikindlustus asukohariigist on enam kui kolmel vastajal neljast. Välisriigi ravikindlustusega inividide osakaal tõuseb vanusega ($p < 0,01$): kui noorimas vanusegrupis, so 18–23-aastaste seas on see 66%, siis 36-aastastest ja vanematest vastajatest omab asukohariigi ravikindlustust 84%.⁵⁹ Välisriigis maksukohuslaseks olemist märkis 72% respondentidest. See osakaal on mõnevõrra suurem meeste ($p < 0,1$) ning vanemate vastajate seas ($p < 0,01$). Osalt kindlasti seetõttu, et nende hulgas on rohkem töötavaid inivide, kuid ka üksnes viimaseid vaatluse alla võttes jääb erinevus soo ning vanuse lõikes statistiliselt oluliseks. Võib ehk oletada, et naised ja noorimad vastajad on asukohariigis harvem maksukohuslased, sest nende seas on rohkem inivide, kes kas teenivad miinimumpalka või teevad osajatööd, mille pealt saadav tulu jääb maksustamiseks liiga väikeseks.

Pea kolmandik küsitluses osalenutest märkis, et on oma asukohamaal kodakondsust taotlenud ning üks kümnest kodakondsust taotlenud vastajast on selle ka saanud. Kodakondsust taotlenute osakaal on oluliselt suurem ($p < 0,01$) vanimate respondentide, so 36-aastaste ja vanemate seas, kus see ulatub 50%. Viimased on oma asukohariigis elanud keskmiselt kõige kauem ning nende seas on inivide, kes on välisriiki liikunud enne Eesti EL-i liikmeks saamist (ja mõnel juhul juba nõukogude ajal), mil eestimaalastel veel Euroopa-sisese vaba liikumise õigus puudus. Hariduse mõju antud näitaja osas ilmnes üksnes noorimates vanusegruppides, so 18–29-aastaste seas, kus kõrgharidusega inividid on oma asukohamaal kodakondsust taotlenud suhteliselt vähem.⁶⁰ Piirkondade lõikes on kodakondsust taotlenute osakaal suurim Põhja-Ameerikas (74%) ning Austraalias ja Uus-Meremaal (63%) resideeruvate vastajate hulgas,⁶¹ suhteliselt madalam aga nn vanades EL-i riikides (28%) ja iseäranis uutes liikmesmaades elavate respondentide seas (14%).

Välisriigis kohanemine-integreerumine peegeldub ka mobiilsete inividide sotsiaalse võrgustiku iseloomus. 71% vastajatest märkis, et tal on lähedasi sõpru asukohariigi kodanike hulgas, ning nende sõpradega suheldakse üldjuhul vähemalt iganädalaselt. Samas koosneb respondentide sotsiaalne võrgustik sageli ka teistest sisserännanutest: 83% küsitluses osalenutest märkis, et suhtleb iga nädal või lausa iga päev teiste asukohariigis elavate välismaalastega. Asukohamaa kodanike hulgas lähedaste sõprade omamine on ootuspäraselt seotud seal veedetud ajaga: nii on taolisi sõpru enam neil, kes on oma asukohariigis viibinud pikemat aega ($q = 0,24$, $p < 0,01$). Samas

⁵⁸ Osa välisriigis töötavaid inivide märkisid, et teevad tööd mõnele Eesti ettevõttele või asutusele.

⁵⁹ See annab ehk tunnistust sellest, et noorimate seas on rohkem neid, kes on seotud Eesti Haigekassaga ning kelle mobiilsuskogemus on seega pigem lühiajaline kui püsiv. Eesti ravikindlustusega seotust küsitlus paraku ei uurinud, mistõttu on raske seda hüpoteesi kontrollida.

⁶⁰ See eest on kõrgharidusega vastajate hulgas statistiliselt olulisel määral ($p < 0,05$) rohkem neid, kes on asukohariigis kodakondsuse saanud. Vastajate vähesuse tõttu ei tohiks siinkohal aga liialt kaugeleulatuvaid järeldusi teha.

⁶¹ Põhja-Ameerikas resideeruvatest respondentidest on ühtlasi kõige suurem osa kodakondsuse saanud (9 inividi 36-st taotlejast).

märkisid taoliste sõprade olemasolu suhteliselt sagedamini ka need vastajad, kellel on varasemaid mobiilsuskogemusi (74% neist, võrreldes 67% teiste respondentide seas, $p < 0,05$). Nagu ülal mainitud, on varasemad välisriigis elatud perioodid võimaluseks luua uusi suhteid ja sõprusi, mis järgnevasse mobiilsuskogemustesse kanduvad ning neid ehk lausa soodustavad. Teiste asukohariigis elavate välismaalastega suhtlevad kõige enam noorimad vastajad, so 18–23-aastased (91% neist igapäevaselt või iga nädal, võrreldes keskmiselt 81% teistes vanusegruppides, $p < 0,05$). See peegeldab ehk internatsionaalsemas kontekstis (nt üliõpilasvahetus, vabatahtlike programmid) asetleidvaid mobiilsuskogemusi, mis noorte seas suhteliselt enam levinud on.

John W. Berry poolt välja pakutud akulturatsiooni teooriast lähtuvalt viitab oma kultuuriga sidemete hoidmine, kuid samas võõrkultuuri ja teiste kultuuride esindajatega suhtlemine sellele, et indiviidid kasutavad võõrriigis kohanemisel pigem integratsiooni strateegiat – vastandiks assimilatsiooni, separatsiooni või marginalisatsiooni strateegiatele (vt Ward & Rana-Deuba 1999). Taolise strateegia kasutamine aga viitab Berry teooria kohaselt madalamale akulturatsiooni stressile ning edukamale kultuurilisele kohanemisele (*ibid*). Seega võib taaskord nentida, et küsitluses osalenud indiviidid on oma asukohamaal üldjuhul edukalt kohanenud, mis aga tõstatab küsimuse, kuidas suhestuvad nad Eestiga ning millised on nende tulevikuplaanid seoses oma päritoluriigiga.

4.5. Tulevik on...?

Vastajate näol on seega üldjuhul tegemist oma asukohamaal suhteliselt hästi kohanenud ning integreerunud indiviididega. Samas väärtustavad küsitluses osalenud tugevalt ka Eesti inimeste, kultuuri ning keelega sidemete hoidmist. Nii märkis 65% vastanutest, et kasutab välisriigis elades igapäevaselt (muuhulgas) oma emakeelt, milleks valdaval enamusel on eesti keel. Igapäevaselt kasutavad emakeelt mõnevõrra enam vanemad respondendid ($p < 0,1$): kui ligi 70% 30-aastastest ja vanematest märkis, et kasutab asukohariigis oma emakeelt igapäevaselt, siis nooremate seas on vastav näitaja 60%. Samuti kasutavad emakeelt igapäevaselt sagedamini ($p < 0,1$) need indiviidid, kes küsitluse hetkel elasid välismaal esimest korda: 69% neist, võrreldes 63% eelnevat mobiilsuskogemust omavate vastajate seas. Nagu ülal välja toodud, on välisriigis üksnes oma emakeeles suhtlevaid indiviide küsitluses osalenute hulgas väga vähe (3%).

Keelekasutusest nähtub, et välisriigis elades hoitakse teiste seal resideeruvate eestimaalastega tihedat kontakti: üle poolte vastajatest (55%) väitis, et suhtleb igapäevaselt või iganädalaselt oma asukohamaal elavate Eestist pärit inimestega. Asukohariigis elavate eestimaalastega suhtlevad suhteliselt sagedamini põhi-, kesk- või keskeriharidusega respondendid (61% neist märkis, et suhtleb teiste Eestist pärit inimestega igapäevaselt või iganädalaselt, võrreldes 51% kõrgharidusega vastajate hulgas, $p < 0,05$). Samuti teevad seda enam respondendid, kes ei ole oma praegusele kogemusele eelnevalt välismaal elanud (59% neist, võrreldes 53% varasema mobiilsuskogemusega vastajatest, $p < 0,01$). Eelnevalt välismaal elanud indiviidid ei ole ehk niivõrd alati kaasmaalastega suhtlema, kuna tunnevad vähem vajadust psühholoogilise toe järele, mida taoline suhtlus endas hõlmata võib. Asukohariigis elavate kaasmaalastega suhtlemise sagedus ei ole aga statistiliselt olulisel määral seotud asukohamaal veedetud ajaga.

Küsitluses osalenud inividid tunnevad üldiselt huvi selle vastu, mis toimub Eestis: 78% neist märkis, et on väga hästi või üsna hästi kursis eluga Eestis. 36% vastanutest nentis, et jälgib välisriigis elades eeskätt Eesti meediat ning 45% väitis, et jälgib võrdselt nii oma asukohariigi kui Eesti meediat. Ühtlasi käib valdav enamus respondentidest (80%) vähemalt kord-paar aastas Eestis.

Peamiselt Eesti meediat jälgivate inividide osakaal on suurem meessoost vastajate seas ($p < 0,05$): 47% neist märkis, et hoiab end rohkem kursis Eesti kui välisriigi meediaga, võrreldes 34% naisrespondentide hulgas. Hariduse mõju avaldub antud näitajate osas vaid naisvastajate puhul: kõrgharidusega naised väitsid sagedamini, et on Eestis toimuvaga kursis (81% neist, võrreldes 72% põhi-, kesk- või keskerihariduse omandanud naiste seas, $p < 0,05$). See-eest märkisid kõrgharidusega naised suhteliselt harvem, et jälgivad pigem Eesti kui asukohariigi meediat (31%, võrreldes 38% teiste naissoost respondentide hulgas), mainides sagedamini, et jälgivad võrdselt nii Eesti kui välisriigi meediat (51% vs 40%, $p < 0,05$). Seotus Eestiga läbi Eesti meedia jälgimise ning Eestis käimise kahaneb vanusega: kui noorimas vanusegrupis, so 18–23-aastaste seas märkis 48%, et hoiab end rohkem kursis Eesti kui oma asukohariigi meediaga, ning 42% väitis, et jälgib võrdselt Eesti ja välisriigi meediat, siis vanimate vastajate, so 36-aastaste ja vanemate seas on need näitajad vastavalt 17% ja 57% ($p < 0,01$). Samuti märkis 87% noorimatest, et käib välisriigis elades vähemalt korra aastas Eestis, võrreldes 75% vanimate respondentide hulgas ($p < 0,05$). Taolist tulemust selgitab taaskord see, et vanemad vastajad on oma asukohariigis elanud keskmiselt pikemat aega. Üldiselt, mida kauem ollakse asukohariigis viibitud, seda rohkem hoitakse end kursis pigem välisriigi meediaga ning seda harvemini käiakse külastamas Eestit (korrelatsioonikordajad vastavalt 0,35 ja 0,16, $p < 0,01$).

Püüdes läheneda mobiilsete inividide kohaidentiteedi küsimusele, palusin respondentidel märkida, kui võrd tugevalt tunnevad nad end seotuna ühe või teise geograafilise asukohaga. Tulemustest selgub, et kõige tugevamalt tunnevad vastajad end väljatoodud paikadest (maakond või linn Eestis, Eesti, asukohariik, Euroopa Liit) seotuna siiski Eestiga. Ligi 75% küsitluses osalejatest nentis, et tunneb end Eestiga kas väga tugevalt või pigem tugevalt seotuna. Üsna tugevalt tuntakse end seotuna ka konkreetsemalt mõne maakonna või linnaga Eestis (69% vastajatest väitis, et tunneb väga tugevat või üsna tugevat sidet), kuid samuti oma asukohariigiga (69%). EL-iga märkis end tugevalt seotuna tundvat 42% respondentidest. Lisaks sellele nimetati mõnel juhul seotust välisriikidega, kus on eelnevalt elatud. Taolised tulemused viitavad vastajate pluralistlikele kohaidentiteetidele, kinnitades antud uurimuse kontekstis varasematest töödest (vt Christensen & Qvotrup Jensen 2011) selgunud tulemusi, mille kohaselt migrandid on võimelised arendama kuuluvustunde mitme kohaga ning suutelised erinevaid kohaidentiteete omavahel oskuslikult kombineerima.

Uurides kohakuuluvust respondentide sotsiaaldemograafiliste näitajate lõikes, selgus, et naisvastajad tunnevad tugevamat sidet nii Eesti kui välisriigiga ning samuti EL-iga (vt Tabel 5). Side Eesti, nagu ka EL-iga, nõrgeneb vanusega, samas kui asukohariigi kohakuuluvuse osas vanuselist seost ei ilmnenud. Kohakuuluvust ei näi mõjutavat ka vastajate haridustase. Kui seotus konkreetse maakonna või linnaga Eestis nõrgeneb välisriigis viibitud aja jooksul, siis seotust Eestimaaga üldiselt asukohariigis veedetud aeg antud uurimuse kohaselt ei mõjuta. Küll aga tugevneb välisriigis viibitud aja jooksul seotus asukohamaaga. Taoline tulemus haakub mõnevõrra

Kesselringi mobiilsuse keskse korralduse ning Becki „tiibadega juurte“ identiteedi kontseptsioonidega, mille kohaselt mobiilsed inividid suhestuvad aktiivselt kohaga, kus viibivad, kaotamata seejuures oma sotsiaalset ja kultuurilist kontakti ning identiteeti (vt ptk 1.2.). Eelneva mobiilsuskogemusega vastajad tunnevad end teistest mõnevõrra enam seotuna EL-iga, mis annab ehk tunnistust mitmekordse mobiilsuse mõjul tekkivast kosmopoliitsest identiteedist.

Tabel 5: Korrelatsioon kohakuuluvuse ning vastajate sotsiaaldemograafiliste ja mobiilsusnäitajate vahel

Seotus kohaga (mitte üldse=1, väga tugev=5)	Sugu (naine=0, mees=1)		Vanus		Haridustase (põhi-, kesk- või keskeri- haridus=0, kõrgharidus=1)		Eelnev mobiilsus- kogemus (ei=0, jah=1)		Asukohariigis viibitud aeg	
	N	ρ	N	ρ	N	ρ	N	ρ	N	ρ
	Maakond või linn Eestis	581	-0,12***	581	-0,11***	579	0,01	581	0,01	581
Eesti	585	-0,20***	585	-0,15***	583	0,06	585	0,01	585	-0,05
Asukohariik	585	-0,16***	585	0,05	583	-0,07	585	-0,03	585	0,28***
Euroopa Liit	578	-0,11**	578	-0,12***	576	0,05	578	0,09**	578	-0,02

ρ = Spearmani korrelatsioonikordaja

** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$

Tulevikus tagasi Eestisse kolimise peale on mõelnud 66% küsitluses osalenutest, kuid vaid 13% vastajatest on selleks enda sõnul teinud ka konkreetseid ettevalmistusi. Üle kolmandiku respondentidest aga märkis, et ei ole Eestisse tagasi kolimise peale mõelnud. Kindla tagasirände kavatsusega indiviide (so neid, kes on tagasikolimiseks teinud konkreetseid ettevalmistusi) on statistiliselt olulisel määral ($p < 0,05$) enam meessoost vastajate hulgas – 20%, võrreldes 12% naiste seas –, samas kui naissoost respondentide hulgas on rohkem neid, kes on küll mõelnud Eestisse naasta, kuid ei ole selleks teinud konkreetseid ettevalmistusi (54%, võrreldes 45% meeste seas).

Kuna mitmed vastajate karakteristikud on omavahel statistiliselt olulisel määral seotud (nt sugu ja haridustase, sihtriigis viibitud aeg ja vanus...), siis kasutasin „jääjate“ ja „naasjate“ tunnuste väljaselgitamiseks logistilist regressiooni. See meetod annab võimaluse kontrollida erinevate tunnuste omavahelist seotust ning välja selgitada iga teguri mõju uuritavale nähtusele *ceteris paribus*, so hoides teiste tunnuste mõju konstantsena. Koostasime kaks mudelit: (i) mudel, mis hindab respondentide tõenäosust vastata: „jah, olen mõelnud Eestisse tagasi kolida ja teinud selleks ka konkreetseid ettevalmistusi“ ning (ii) mudel, mis hindab tõenäosust vastata: „ei ole Eestisse tagasi kolimise peale mõelnud“. Logistilise regressiooni analüüsi tulemused on esitatud tabelis 6.

Tabel 6: Tõenäosus Eestisse naasmist plaanida ning „risk“ sellele mitte mõelda

		N	%	Mudel 1: on teinud ettevalmistusi Eestisse tagasi kolimiseks β	Mudel 2: ei ole mõelnud Eestisse tagasi kolida β
Konstant				-1,03***	-2,02***
Sugu	Naine	625	83,6	<i>tkat.</i>	<i>tkat.</i>
	Mees	123	16,4	0,28	0,33
Vanus	18-23	187	25	<i>tkat.</i>	<i>tkat.</i>
	24-29	256	34,2	0,01	0,09
	30-35	163	21,8	-0,26	0,06
	36+	142	19	-0,62	0,47
Haridustase	Põhi-, kesk- või keskeriharidus	337	45,2	-0,11	0,43**
	Kõrgharidus	409	54,8	<i>tkat.</i>	<i>tkat.</i>
Elukaaslase päritoluriik	Ei ole elukaaslast	202	29,9	<i>tkat.</i>	<i>tkat.</i>
	Eesti	178	26,3	0,22	-0,09
	Muu riik	296	43,8	-1,36***	1,00***
Lapsed	Ei	457	67,4	<i>tkat.</i>	<i>tkat.</i>
	Jah	221	32,6	0,31	0,13
Varasem mobiilsuskogemus	Ei	292	39,2	<i>tkat.</i>	<i>tkat.</i>
	Jah	453	60,8	0,12	0,01
Piirkond	Lääne-Euroopa	216	30,1	<i>tkat.</i>	<i>tkat.</i>
	Skandinaavia ja Soome	213	29,7	-0,75**	0,60**
	Muu	289	40,3	-0,06	0,13
Asukohariigis viibitud aeg	Alla 1 aasta	210	29,1	<i>tkat.</i>	<i>tkat.</i>
	1-2 aastat	146	20,2	-0,39	0,49*
	2-4 aastat	148	20,5	-0,43	0,18
	Kauem kui 4 aastat	219	30,3	-0,63	0,34
Mudeli „headus“	<i>Percent concordant</i>			73,1	67,1
	<i>-2 Log likelihood</i>			463,7	795,6
	<i>Likelihood ratio test (p)</i>			<0,01	<0,01

Tkat. = taustakategooria

β = regressioonikordaja

* $p < 0,10$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$

Nagu tabelist nähtub, mängib kindla tagasikolimise kavatsuse puhul olulist rolli üksnes välismaalasest elukaaslase olemasolu ning piirkond, kus vastaja küsitluse hetkel elas. Eestisse naasmise peale mitte-mõelnute puhul on lisaks oluline ka haridustase ning välisriigis viibitud aeg. Tõenäosus Eestisse tagasipöördumist plaanida on väiksem respondentide seas, kellel on elukaaslane, kes on pärit kas nende asukoha- või mõnest muust välisriigist. Samuti on see tõenäosus väiksem Skandinaaviamaades ja Soomes elavate vastajate puhul. Ja teisipidi: neid vastajaid iseloomustab ühtlasi suurem tõenäosus või „risk“, et nad ei ole Eestisse kolimise peale mõelnud. Samuti on „risk“ naasmise peale mitte mõelda suurem põhi-, kesk- või keskerihariduse omandanute hulgas ning nende seas, kes on asukohariigis viibinud üks kuni kaks aastat. Põhi-, kesk- või keskerihariduse omandanud respondentide suuremat tõenäosust Eestisse tagasi kolimist

mitte plaanida põhjendab ehk muuhulgas see, et nende hulgas on oluliselt enam neid, kes märkisid, et on oma asukohamaal paremas majanduslikus olukorras kui Eestis (88%, võrreldes 82% kõrgharidusega vastajate seas). Kõrgharidusega indiviididel on Eestis kahtlemata suhteliselt raskem tasuvat tööd leida ning nad on sellevõrra naasmisest vähem huvitatud. Skandinaaviamaades ja Soomes resideeruvate eestimaalaste väiksemat soovi Eestisse tagasi pöörduda seletab aga ehk see, et neil on geograafilise läheduse tõttu mõnevõrra kergem kodumaa ning sealsete inimestega ühendust pidada, mis aga leevendab perest, sugulastest ja/või sõpradest eemalolekust tingitud raskusi. Samuti iseloomustab neid riike teiste piirkondadega võrreldes suhteliselt suurem kultuuriline ja kliimaatiline sarnasus Eestiga, mistõttu eestimaalased seal end ehk ka kodusemalt tunnevad.

Vastanutel, kes väitsid, et on Eestisse naasmiseks teinud konkreetseid ettevalmistusi, paluti märkida, mis põhjusel nad soovivad Eestisse tagasi kolida. Kõige enam mainiti soovi olla lähemal perele-partnerile ja/või sõpradele-tuttavatele ning seda, et Eesti(s) on siiski kodu: *Eesti on minu kodu, kõik mu sõbrad ja perekond on seal; kodumaa igatsus, pere ja tuttavate igatsus; Eestis on mu lapsed ja elamine, tunnen ennast Eestis koduselt, lisaks minu teine pool elab Eestis; Eesti on mu kodu, ma olen sinna juurdunud; Eesti on mu kodumaa; Eestis on minu kodu* jmt. Mõnel korral mainiti ka soovi elada emakeelses keskkonnas ning võimaldada oma lastele Eesti (ja eestikeelne) haridus: *emakeelne kultuuriruum; emakeel; taban, et minu lapsed kasvaksid eestlastena ja saaksid hea hariduse Eestimaal; eestikeelne koolikeskkond lastele; et lapsed kasvaksid Eesti kultuuri sisse, mitte lihtsalt välismaalasteks, kelle esimene emakeel on eesti keel; laste haridus* jmt. Paremaid töövõimalusi või huvitavat tööpakkumist Eestisse naasmise põhjusena nimetati suhteliselt vähe (seda mainis 8 indiviidi). Viis vastajat mainis põhjusena õpinguid või ülikooli lõpetamist. Neli vastajat nimetas tagasipöördumise põhjusena oma välisriigi tegevuse või perioodi lõppemist, nt üliõpilasvahetuse läbisaamine, viisa aegumine... Muude põhjustena nimetati lisaks Eesti kultuurist ja traditsioonidest, toidust, huumorist, kliimast, puhtast loodusest, vaikusel, turvalisusest jmt puudust tundmist.

Vastanutel, kes olid Eestisse tagasi kolimise peale küll mõelnud, kuid ei olnud selleks teinud konkreetseid ettevalmistusi, ning neil, kes ei olnud Eestisse naasmise peale mõelnud, paluti märkida, mis paneks neid Eestisse tagasi kolima. Kõige enam mainiti majanduslikke ning tööalaseid tegureid (n=294, so 53% neist, kellel ei olnud kindlat kavatsust Eestisse naasta): *huvitav ja õiglaselt kompenseeritud töö; Eestisse koliks vast tagasi, kui ei peaks elama palgapäevast palgapäevani, nii nagu elavad seal praegu paljud inimesed; elamisväärse töötasu saamine nii endale kui ka elukaaslasel; inimväärne palga ja töö suhe; erialased väljakutsuvad võimalused, mis on piisavalt tasustatud nii mulle kui partnerile; hea palk ja elustandard; huvitav tööpakkumine, kui elatustase tõuseks olulisel määral; kui keegi hakkaks Eestis inimest inimesena pidama, mitte orjana; turvatunne majandusliku olukorra suhtes; võimalus end tööalasel teostada nagu välisriigis; elatustaseme ja palkade tõus; välisriigiga võrdväärne palk* jmt. Majanduslike tegurite tähtsusest annab tunnistust ka see, et valdav enamus vastajatest, so 84% leiab, et on oma asukohariigis paremas majanduslikus seisus kui Eestis. Seejuures 76% neist, kes nii väitsid, pidasid seda erinevust kas väga suureks või pigem suureks.

Eestisse naasmist mitteplaanivad respondendid märkisid ühtlasi üsna sageli (156 indiviidi, so 28%), et Eestisse tagasi kolima paneksid neid erinevad perekondlikud tegurid: *Eestis elava elukaaslase leidmine; igatsus pere ja sõprade järele; juured; koduigatsus; sugulased; kui kogu pere, kaasaarvatud mu laps saaks Eestis elada; kui mul sünnivad lapsed; kui mu abikaasa nõustuks minuga koos kolima;*

lähedased inimesed; Eestis elavate pereliikmete haigus; perekond; vanemad, sugulased, sõbrad jmt. Nagu näha, on perekondlike põhjuste seas nimetatud ka takistavaid tegureid. Nii mainisid 21 indiviidi (4%), et koliksid Eestisse tagasi, kui nende (välismaalasest) abikaasa/elukaaslane sellega nõus oleks. See aga annab tunnistust sellest, et rändekavatsuse puhul ei ole alati tegemist individuaalse otsusega. Antud uurimuse kohaselt võib elukaaslase/püsiva partneri olemasolu tagasirännet Eestisse nii pärssida – juhul, kui elukaaslane on pärit välisriigist ning ta ei soovi/ei saa Eestisse kolida – kui ka seda soodustada – siis, kui soovitakse Eestisse naasta seal elava elukaaslase pärast.

54 indiviidi, so 10% märkisid, et koliksid Eestisse tagasi siis, kui seal toimuksid olulised „sotsiaalse kliima“ ja poliitilise olukorra muutused: *avatunud inimesed; riigi poliitilise hoiaku muutumine; Eesti riiklikud poliitikad, mis soodustaks mitte-eestlasest elukaaslase integratsiooni Eesti ühiskonda; kaaskodanike inimlikkus ja mõistmine üksteise suhtes, vähem üleolev suhtumine ja kadetus; eestlaste kui inimeste muutumine (mitte nii endasse tõmbunud, sõbralikumad, labkemed, naeratavamad jne); kui hakatakse rohkem mõtlema oma riigi elanike peale (valitsuse poolt); suured muudatused riigi tegutsemises ja poliitikas; Eesti inimesed peaks muutuma tolerantsemaks; väärtushinnangute muutumine* jmt. Ülejäänud Eestisse naasmist põhjustada/soodustada võivate tegurite seas nimetasid kolimist mitteplaanivad indiviidid oma elujärje halvenemist välisriigis (nt töökaotus, välisriigi majandusliku ja/või sotsiaalse olukorra halvenemine), sealsete lähisuhete purunemist (nt lahutus, kaaslase kaotus, üksijäämine), Eesti loodust ning vanadust ja soovi oma pensionipõlve Eestis veeta. 43 indiviidi (8%) aga väitsid, et neid ei paneks Eestisse tagasi kolima mitte miski.

69% vastanutest märkis, et on tulevikus mõelnud kolida mõnda teise välisriiki, sh 14% mainis, et on selleks teinud ka konkreetseid ettevalmistusi. Kindla plaaniga mujale välisriiki kolida paistsid silma meessoost vastajad, kellest 22% väitis, et on teinud selleks konkreetseid ettevalmistusi (vaid 12% naistest märkis seda, $p < 0,05$). Samuti on mõnda teise välisriiki kolimise peale mõelnud indiviidide osakaal oluliselt suurem ($p < 0,01$) nooremate vastajate seas, ning iseäranis noorimas vanusegrupis, so 18–23-aastaste seas, kellest 83% väitis, et on mujale välisriiki kolimise peale mõelnud, ning 21% on selleks enda sõnul teinud ka konkreetseid ettevalmistusi. Mõnda teise välisriiki kolimist plaanivaid indiviide on aga märksa vähem ($p < 0,01$) lapsevanematest vastajate seas, kellest 46% märkis, et ei ole selle peale mõelnud, võrreldes 24% lasteta respondentide hulgas. Iseäranis harva ($p < 0,01$) on mujale välisriiki kolimisele mõelnud need küsitluses osalejad, kellel on kuni kaheaastaseid ja/või 7–15-aastaseid lapsi (ligi pooled neist märkisid, et ei ole selle peale mõelnud). See kinnitab antud uurimuse kontekstis varasematest töödest (Nivalainen 2004) selgunud tulemusi, mille kohaselt kooliealiste lastega peresid iseloomustab suhteliselt väiksem mobiilsuspotentsiaal.

V. Kus on kodu? Intervjueeritavate mobiilsusnarratiivid

5.1. Minna või jääda? See on küsimus! Mobiilsusotsuse kujunemine

Eelnevas peatükis välja toodud kvantitatiivse küsitluse tulemuste põhjal on võimalik välja tuua viis mobiilsuse „ideaaltüüpi“ vastavalt sellele, millised on vastajate peamised välisriiki liikumise põhjused või eesmärgid. Nii saab eristada õppe-eesmärgilist, karjääriga seotud, majanduslikel ja perekondlikel põhjustel toimuvat ning nn kogemus kogemuse pärast mobiilsust. Ka kvalitatiivsete süvaintervjuude käigus välja koorunud mobiilsusnarratiive saab koondada tüüplugudeks või -süžeedeks.⁶² Osalejate jutustused annavad tunnistust kolmest „tüüpilisest rännuloost“. Esimene neist kajastab kultuuridevahelise liikumise ja isikliku arengu omavahelist dünaamikat. Nii näiteks kujutab õppe-eesmärgiline või karjääriga seotud mobiilsus, aga ka nõ seiklemine, endast osa individuaalsest arenguprotsessist, eneseteostusest ja -täiendusest. Teise taolise tüüpilise süžeenäiteena võib välja tuua suhete rolli mobiilsuses: erinevad inimsuhted omavad olulist tähendust nii mobiilsusotsuse kujunemisprotsessis kui ka mobiilsusega suhestumisel (vt *infra*), kuid iseäranis tähenduslikeks osutuvad need pererände puhul, st siis, kui riigist riiki liigutakse kaaslase/pere pärast. Kolmandaks või eristada lugusid, mis peegeldavad mobiilsuse kui majandusliku võimaluse tähendust: mobiilsus võimaldab parendada oma elujärge ja sammu pidada kaasaegse ühiskonna majanduslike nõuetega.

Kuigi intervjuus osalenuid võib tinglikult „klassifitseerida“ vastavalt sellele, milline nimetatud tüüpsüžeedest nende mobiilsuskogemustes prevaleerib, toob kvalitatiivsete süvaintervjuude analüüs ilmsiks erinevate tegurite omavahelise põimumise indiviidide mobiilsuslugudes ning annab tunnistust taoliste „ideaaltüüpide“ või „tüüplugude“ hägustumisest ja segunemisest mobiilsuskogemuse komplekses reaalsuses.

Intervjuus osalenud mobiilsete indiviidide rännulood ei alga alati sihtriiki liikumisele vahetult eelnenud momendist, vaid sisaldavad endas viiteid varasematele (mobiilsus)kogemustele ning eelnenud eluetappidele. Mitmed intervjueeritavad sidusid oma mobiilsusnarratiive iseseisva elu algusega – nt keskkooli või ülikooli lõpetamisega – või koguni lapsepõlves kogetuga, hoolimata sellest, et välisriiki liiguti märksa hiljem. Seega on mobiilsuse tähendusloome kantud mitte üksnes indiviidide hetkeolukorrast, vaid ka juba möödunud kogemuste hindamisest, aga samuti nägemusest, mis neil on tulevikusündmustest. Mobiilsusotsus kujuneb taolise mineviku, hetkeolukorra ja tuleviku mõtestamise ning liikumisega seotud võimaluste välja tõlgendamise omavahelises interaktsioonis. Võimalused või pakkumised, mis ühes olukorras võivad viia

⁶² Siinkohal soovin tänu avaldada oma magistrیتöö juhendajale Judit Strömplile, kes minu tähelepanu taoliste tüüplugudele juhtis ning neid ühtlasi pealkirjastada aitas.

mobiilsusotsuse langetamiseni, ei pruugi seda teha mõnes teises situatsioonis, nagu sellest annab tunnistust Marko⁶³ jutustus:

Kui nüüd peale 2000. aastat Irimaal pakuti kalkuni kitkumise farmides tööd eestlastele, eestlased hakkasid minema, oli selline Irimaa palavik mingil ajal, vat siis ma küll mõtlesin, et läbeks. Aga siis juhtus see, et ma tegin karjääri vabepeal, ja siis kuidagi ei raatsinud kusagile ära minna. Tahtsin küll. Ja siis lõpuks see kogus, kogus, kogus, lõpuks vaatasin, et nob, damn, aeg hakkab otsa saama, et kas nüüd või mitte kunagi.⁶⁴

Intervjuueritavate rännulugudest nähtub, et mobiilsus kujutab endast nende jaoks eeskätt võimalust. Olgu liikumise aluseks soov oma majanduslikku olukorda parandada, end haridus- või tööalaselt täiendada, koos olla lähedaste inimestega või midagi uut ja huvitavat kogeda, mobiilsuses nähakse võimalust teha, kogeda või saavutada midagi, mille puhul tuntakse, et SIIA – kas Eestisse või mõnda välisriiki⁶⁵ – jäädes oleks see keeruline või koguni võimatu.

Intervjuude analüüsist selgub, et sageli on mobiilsusotsus kantud soovist pääseda ebasoodsast situatsioonist, milleks võib olla kehv majanduslik või tööalane olukord, mitterahuldav elukorraldus, keerulised inimsuhted, argielu rutiin, halb kliima jne. Taolised „halva eest ära“ mõjutegurid omavad paraku iseäranis suurt kaalu mobiilsusotsustes, mis puudutavad Eestist lahkumist. Nü meenutab näiteks Airi oma Eestist ärakolimist järgnevalt:

Sellel hetkel, kui ma läksin, ma olin, nob, õppimise olin ma suht metsa keeranud. Ja siis ma olin pool aastat vähemalt lihtsalt Eestis istunud ja mitte midagi teinud ja nagu suht masenduses selle olukorra üle, et nagu midagi normaalset tööd ei ole võimalik leida. [Airi meenutab teisel, et ainus töö, mille ta oleks Eestis saanud, oli miinimumpalgaga autopesija töökoht] Ja selleks hetkeks mul oli tegelikult Eestist täielikult siiber, et ma oleks nagu ükskõik kubu läinud.

Taolises situatsioonis kaalutakse erinevaid võimalusi ning kui mobiilsuses nähakse päästerõngast oma olukorra parandamiseks, langetatakse otsus mujale liikuda sageli üsna kiirelt või mõtlematult, nagu räägib sellest Kadri:

Mul sai tegelikult tervest oma elukorraldusest kõrini, et nii kool mulle ei sobinud, sellepärast, et ma olin endale valinud täiesti vale eriala, kui ka siis see, et mul oli tööst täiesti kõrini. Ja kuna tuli see variant, et [välisriiki] saada, sellise täiskohaga tööle minna, siis ma lihtsalt hüppasin pea ees tundmatusse vette. [...] Et subteliselt mõtlematult läksin. Ma arvasin küll kunagi, et ma kindlasti taban välismaal elada ja kubugi minna, aga ma ei arvanud, et see tuleb nii äkki, ma arvasin, et ma teen kõik kohustuslikud asjad enne ära. Et lõpetan ülikooli ära ja siis saan töökoha, töötan mõned head aastad ja siis lähen juba kubugi mujale, mitte lihtsalt kobvriga, vaid juba keegi ootab mind, mind ootab töö jne. Aga tol hetkel, ma päris ei põgenenud Eestist ära, selles mõttes, et ikkagi tuli see tööpakkumine ja see ei olnud selline ehku peale minek, ja ma ei oleks seda endale lubada ka saanud, lapsega päris nii ei lähe. Aga otsus tuli kiiresti.

⁶³ Uurimuses osalejate anonüümsuse tagamiseks on intervjuueritavate nimed muudetud ning nende erinevad asukohamaad tähistatud tähtedega (välisriik X, Y, Z...).

⁶⁴ Transkriptsioonide väljavõtetes olen täpsustavad/selgitavad kommentaarid esitanud nurksulgudes. Analüüsi seisukohalt tarbetu detailsuse olen tekstinäidetes asendanud tähisega [...]. Kaks punkti (..) viitab lõpetamata mõttele/lausele ning sulgudes olen ära toonud intervjuueritavate poolt öeldu emotsionaalse varjundi (naer, ohe). Lugemise hõlbustamiseks olen transkriptsioonide väljavõtetest eemaldanud pausid ja üneemid („eem“-id, „õõh“-id jne), va juhul, kui need aitavad kaasa intervjuueritavate tähendusloome illustreerimisele.

⁶⁵ Kuna intervjuueritavate näol on tegemist indiviididega, kes on elanud mitmes välisriigis, sisaldavad nende mobiilsusnarratiivid mitte üksnes Eestist, vaid ka teistest välisriikidest lahkumise lugusid.

Kadri räägib eelnevas lõigus tööpakkumisest välisriigis, mis tema jaoks mobiilsusotsuse langetamisel olulist kaalu omas. Ka mitmed teised intervjueritavad toovad oma lugudes välja konkreetseid pakkumisi või võimalusi, mis on mobiilsuse nende jaoks mõeldavaks teinud. Selge tegevuskava olemasolu sihtriigis muudab mobiilsusotsuse indiviidide jaoks aktuaalse(ma)ks, pakkudes ühelt poolt võimaluse minna ning vähendades teisalt mobiilsusega kaasnevaid riske. Samuti aitavad taoliste riskide vähendamisele ning kindlustunde loomisele kaasa kontaktide olemasolu sihtriigis, sihtriiki liikumise ja seal viibimise lihtsus (nt geograafiline lähedus, soodne immigratsioonipoliitika), sihtriigi tööturu olukord, keeleoskus jpm. Kuigi intervjuus osalenute lugudest kumab sageli läbi nende riskialtusus ja seiklusvaim ning mõnele on põnevus lausa üks mobiilsuskogemuse eesmärkidest, minnakse siiski juhul, kui see on mõeldav, ja minnakse kohtadesse, kuhu on nõ mõistlik või realistlik minna.

Marko: [...] *ma nimelt tahtsin minna mõnda ingliskeelsesse riiki, et mitte alustada kohe nagu päris otsast peale, nob, näiteks Norras või, ütleme, Saksamaal ma peaksin hakkama kohalike keelt õppima, ja seega jäi mul variant, et kas minna, nob, mis meil on, eksju, [ingliskeelsed riigid X, Y, Z, W] tollel hetkel. Nendest variantidest [ingliskeelses riigis X] on, nob, me teame, milline olukord on praegu, ja see sama olukord oli siin ka oma kolm-neli aastat tagasi. Ja samal ajal [ingliskeelsetesse riikidesse Y, Z] oli tollel hetkel väga keeruline pääseda ehk siis ma valisingi seetõttu [ingliskeelse riigi W].*

Mobiilsusotsust ei kujunda siiski üksnes soov ebameeldivast olukorrast pääseda, vaid mobiilsuses võidakse näha ka võimalust investeerida oma isiklikku arengusse ning avardada oma tulevikuväljavaateid, seda nii inimkapitali – so haridusega seotud ja tööalaste teadmiste-oskuste – kui ka materiaalsete ressursside suurendamise läbi. Nii märgib Aare oma Eestist lahkumise ning potentsiaalse järgneva mobiilsusotsuse kohta:

No ütleme minu enda kogemus on, eksole, midagi muud [võrreldes nende eestimaalastega, kelle Eestist lahkumise põhjuseks on Aare sõnul lootusetuse tunne], et ma ei ole läinud sellepärast ära, et Eestis halb on, vaid ma olen läinud lihtsalt nõ midagi otsima, mis mulle huvi pakub, et lihtsalt teadmistejahu on mind minema viinud. [...] Mul on nõ isikliku arengu mõttes on, on mul alati mingisugune siukene viisaastaku plaan on nagu olemas, et kuhu suunas ma liikuda tahan, aga et need asjad ei ole kunagi nagu kohaga seotud, vaid need on kas mingite teadmiste või mingi taseme või mingisugused.. Et ta on pigem selliste asjadega seotud, et mul võib homme mingisugune pakkumine tulla, mis tundub atraktiivne, ja et pakin asjad kokku ja lähen edasi.

Mobiilsus kätkeb endas seega võimalust uuteks erialasteks ning isiklikeks väljakutseteks. Mobiilsuskogemus lubab end võõras keskkonnas proovile panna. Intervjuude analüüsist – nii nagu ka kvantitatiivse küsitluse tulemustest – selgub, et mobiilsusotsuse kujunemisel mängib olulist rolli ka teatav seiklusvaim või soov midagi uut ja huvitavat kogeda. Tuttavast keskkonnast väljumine toob endaga kaasa riske, kuid riskides ning teadmatuses võib peituda omamoodi võlu.

Marko: *Ja vaata selline lugu on, et ma ei taha, et ma päris täpselt teaks, mida ma teen ühe aasta pärast. Et kui ma olen töötanud erinevates firmades, kontorites, siis ma enam-vähem kujutasin ette, kuidas ma elan ja olen, eksju. Ja ma tahaks nagu.. Elus peaks olema mingisuguseid suuremaid muutusi ja et oleks, tekiks uusi mõtteid ja..*

Mobiilsuskogemus pakub samuti võimaluse alustada nõ puhtalt lehelt ja ennast uuesti luua keskkonnas, milles ollakse anonüümne ja ei tunnetata niivõrd suurt sotsiaalset survet kui Eestis

või mõnes muus riigis, kus ollakse piisavalt kaua viibitud. Uues välisriigis saab olla vaba oma identiteediloomes, olla ise või olla „kuidagi teistmoodi või parem“. Nii räägib Mari sellest, mida mobiilsuskogemused talle on andnud:

[...] ja ma arvan ka, et selle mingi tahtmise nagu minna vabapeal kuskile mujale, teise riiki, kogeda nagu mingit teist asja. Ja mulle arvatavasti ka vabapeal nagu meeldib see, et see teise riiki minek annab nagu selle, et sa oled jälle uuesti anonüümne või. Keegi ei tea sind, et sa mingis mõttes võiksid nagu mängida oma identiteediga, [...] et see kuidagi annab nagu suure võimaluse vabapeal välja saada ja olla nagu, alustada puhtalt lehelt. [...] Eestis on sotsiaalset survet kuidagi palju rohkem, aga noh, võib-olla see tulebki sellest, et alati, kui ma lähen kuskile välismaale, siis täpselt, kuna keegi ei tunne sind, siis keegi ei saa sind survestada. Selles mõttes, et nad ei tea sinu minevikust midagi, nad ei tea su mõtteid, et siis see on võib-olla ka lihtsalt see, et sa ei tunne seda nii hästi.

Mobiilsusotsuse kujunemisel on väga suur kaal ka olulistel teistel – perekonnal, partneril, sõpradel, tuttavatel. Nagu ülal mainitud, võivad kontaktid sihtriigis mobiilsust lihtsustada, vähendades sellega kaasnevaid riske, või lausa muuta mobiilsuse võimalikuks. Samuti mängivad sõbrad-tuttavad olulist rolli, tekitades teatud riigi vastu huvi või andes „viimase tõuke“ mobiilsusotsuse langetamiseks, nagu see nähtub Natalia loost:

Saskia: *Jah, räägi natuke nendest oma erinevatest kogemustest, kus sa oled elanud erinevates riikides.*

Natalia: *No [välisriiki X] ma läksin ülikooli. Ja siis lõpetasin ära ja mõtlesin, et on vaja midagi uut ja tabaks [välisriigi Y] keelt õppida ja siis ma läksin [välisriiki Y]. Nii. Et seal on parem ilm, eks ole, ja siis ma jäin sinna kolmeks aastaks. Seal nagu sai ka sellest töökohast sai mul kõrini. Ja läksin, kohtasin ühte abielupaari, kes kutsusid külla, ja see oligi viimane tõuge, et [välisriiki Z] minna, et mul oli põhjust neile külla minna.*

Iseäranis oluline kaal on mobiilsusotsuse kujunemisel aga partneril ning lastel. Partneri/pere olemasolu või selle teke/loomine välisriigis võib endast kujutada otsust mobiilsuse motivaatorit, seda juhul, kui liigutakse selleks, et lähedastega koos olla. Selline on näiteks Kerli lugu:

Saskia: *Et kõigepealt on mul selline suur ja üldine küsimus, et kuidas on juhtunud nii, et sa täna elad siin [välisriigis X]. Mis see sinu lugu on nii-öelda?*

Kerli: *Et miks ma tulin? Tulin lapse isa pärast. Et sain lapse isaga [välisriigis Y] tuttavaks ja siis tulin siia. Et tema juba nagu elas ja töötas siin, et siis tulin järgi.*

Saskia: *Tema on siis [välisriigist Y]?*

Kerli: *Ei ole. [välisriigis Y] ta, mõlemad me nagu puhkasime. Saime [välisriigis Y] kokku, aga tema nagu töötas siin.*

Pere/partneri olemasolu korral lisandub mobiilsusotsuse kujunemisprotsessi lähedastega läbirääkimise dimensioon, sest otsuse langetamisel tuleb arvestada ka nende soovide ja vajadustega. Lähedased suhted mõjutavad otsust liikuda, aga ka otsust paigale jääda ja uuel asukohamaal kanda kinnitada. Juhul, kui välismaale liikudes on indiviidi perekond jäänud Eestisse, sõltub välisriigis kinnistumine sageli perekonna valmisolekust samuti mobiilne olla. Näiteks Raivo loost selgub, et tema välisriiki püsivalt jäämine ei ole võimalik, sest tema lähedased on Eestis ning „öeldi konkreetselt ära ka, et nemad nagu mõtet ei näe, et [Raivo asukohariiki] elama tulla“. Kui aga perekond või suhe on tekkinud välisriigis, võib see saada oluliseks kinnistumise teguriks. Nii räägib Aare oma kogemusest:

Mul on siin, eksle, mingisugune oma eraelu tekkinud selle aja jooksul, mis tähendab seda, et võimalik, et mul nõ ei teki ka põhjust siit labkuda. [...] Et mul on siin, siin kaaslane olemas, selles mõttes, et hetkel me oleme teel palju, palju nõ tõsisemaks subteks kui täna, aga ühesõnaga, et meie suhe muutub nõ ajas kogu aeg tõsisemaks, et on, et täna, täna sel päeval, nii nagu ma ka enne ütlesin, et need inimesed, et nob, las nad lähevad, küll nad tulevad pärast tagasi, et kui neid, kui neid vahepeal kuskil keegi ära ei kodusta. Mina olen selles situatsioonis, kus see tõenäosus, et mind keegi siin nõ ära kodustab, on võrdlemisi adekvaatne.

Ülal välja toodud erinevad mõjutegurid on sageli mobiilsusotsustes omavahel tihedalt seotud. Iga uus (mobiilsus)kogemus toob kaasa uusi valikuvõimalusi, mis omakorda viib hetkeolukorra, möödunud kogemuste ja tulevikuootuste ning liikumisega seotud võimaluste välja omavahelise suhestumise ümberhindamiseni. Seega võib mobiilsust vaadelda kui indiviidi ja tema keskkonna vastasmõju ettemääratlemata tulemit (vt Kulu 2000), nagu seda ilmekalt illustreerib Airi mõtisklus:

Airi: Aga pärast seda pikemalt mul küll mingeid konkreetseid plaane ei ole, et ma ilmtingimata taban [praegusesse asukohariiki] jääda või ma ilmtingimata taban kubugi mujale minna.

Saskia: Aga millest see võib sõltuda, see asjade kulg nii-öelda? Mida sa arvad? Kas selleks peab mingi hea pakkumine olema näiteks või, ma ei tea, mingi muu faktor?

Airi: Jaa, just et nagu, ma ütleks just, et nagu juhusest ja võimalustest, et tegelikult ühest küljest.. Et selle [praegusesse asukohariiki] kolimise kogemuse põhjal ma ütlesin, et enam võib-olla nii lihtsalt kubugile mujale ei koliks, kubugi mujale välisriiki ei läheks. Kui mõtled jälle selle peale, et kõik tuleb nullist alustada. Et väga tõenäoliselt tuleb uus keel õppida, väga tõenäoliselt ei ole nagu mitte mingit sotsiaalset võrgustikku, et tuleb jälle uued tuttavad ja uued sõbrad leida koha pealt. Kuidagi ennast jälle sisse seada. Et kui selle peale mõelda, siis ma arvan, et nii kergekäeliselt seda kolimisotsust enam ei tee. Aga samas, kui tuleb mingi, leidub mõni pakkumine või võimalus või juhus, mis selle kuidagi moodi abvatlevaks teeb, siis täiesti võimalik, et ma seda ikkagi teen või kaalun, jah.

5.2. Mobiilsus tekitab mobiilsust, mobiilsuskapital

Eelnevast alapeatükist nähtub, kuidas tutvused, sõprus- ja peresuhted mobiilsusotsuse kujunemisel tähtsat rolli mängivad. „Olulised teised“ võivad pakkuda välismaale liikumiseks võimalusi, äratada teatud riigi või mobiilsuskogemuse kui sellise vastu sügavat huvi, vähendada mobiilsusega kaasnevaid riske ning olla lausa mobiilsuse põhiliseks motivaatoriks juhul, kui minnakse selleks, et välisriigis elava partneriga koos olla. Intervjuude analüüsist selgub ühtlasi, et iseäranis suurt kaalu omavad mobiilsusotsustes ning -kogemustes teised mobiilsed eestimaalased. Kaasmaalaste positiivsed mobiilsuskogemused võivad endast kujutada eeskujuna, mida soovitakse järgida, nii nagu seda kirjeldab Natalia:

Saskia: Ja kust sinul üldse tuli see mõte, et minna välismaale, et sa läksid ju väga noorelt tegelikult ka, et kust see reisimõte tuli?

Natalia: Seal on tegelikult nagu mitu põhjust. Üks neist on see, et mul läks tädi poeg läks Saksamaale mingi paar aastat varem ja siis ma arvasin, et oo, et see on lahe. Siis ta rääkis mulle igast labedaid jutte. Kui lahe ja vägev on reisida ja nii edasi. Ja siis mul oli üks, veel üks sugulane, kes ka pidevalt reisis. Ma tahtsin olla nende moodi (naer).

Kaasmaalaste mobiilsus võib mitte üksnes tekitada soovi mobiilne olla, vaid pakkuda välismaale minemiseks ka võimaluse. Nii räägivad intervjueritavad, kuidas nende mobiilsusotsustes on olulist osa mänginud välisriigis elavate kaasmaalaste soovitud või lausa kutsed endaga liitumiseks. Nii näiteks on Kerli mobiilsusotsuses suurt kaalu omanud sihtriigis elav vend, kes „ütles, et tule, et võta aeg maha ja tule [välisriiki]“. Samuti oli Airi välismaale kolimise puhul oluliseks tõukeks see, et tema ema juba elas sihtriigis: „Ja siis ma otsustasin, et kuna mul ema niikuinii oli selleks ajaks juba paar aastat [Airi asukohariigis] olnud, siis ema kutsus ja ma otsustasin, et mõttekam on siis siia tulla.“ Ning Raivo räägib oma asukohamaale liikumisest nii:

[...] ja siis nii puht kogemata või läbi tuttava tuttava sain nagu jälle [asukohariiki] tööle. Lihtsalt küsiti mu käest, et kuna tuttav mul tahtis tulla [asukohariiki], aga oli vaja paarimeest, siis öeldi mulle, et kuna ma olin enne nagu [asukohariigis] käänd, et kas tabad ka minna.

Intervjuude analüüsist selgub ühtlasi, kuidas intervjuus osalenud indiviidide endi mobiilsus on viinud teiste eestimaalaste – olgu selleks nende partner, pereliikmed või tuttavad – välisriiki liikumiseni. Nii räägib näiteks Marko oma loos:

Ja siis ma hakkasin suhtlema ühe oma endise töökaaslasega oma viimasest töökohast. Ja siis, noh, kuidagi nüimoodi juhtus, et saime kokku, asi hakkas edenema, kuid siis ma sõitsin ära [oma praegusesse asukohariiki], suhtlesime 7-8 kuud Skype'is ja selle tulemusena siis ma lõpuks sõitsin talle Eestisse järele. Ja me tulime koos siia. Ja ta sai samas firmas töökoha, kus ma töötan. [...] Ja siis nüüd selle aja jooksul, kui me siin oleme, siis läbi minu elukaaslase on siia tulnud tööle veel kaks eestlast, kolm eestlast nüüd, kes need reaalselt töötavad.

Mobiilsete indiviidide eelnevad mobiilsuskogemused omavad samuti järgnevate kogemuste seisukohalt olulist tähendust. Intervjueritavate lood heidavad valgust sellele, kuidas juba lapsepõlves kogetud elukohavahetus võib hilisemaid mobiilsuskogemusi mõjutada. Varased mobiilsuskogemused nõrgestavad sidet, mis indiviididel teatud kuuluvuskohaga tekib, ning lihtsustavad või lausa soodustavad seetõttu edasisi liikumisi. Nii seostab Aare oma tänast mobiilsust lapsepõlvesündmustega:

Kui ma päris pisikene olin, siis mul olid kehvad kopsud ja siis kuskil peale neljandat eluaastat mind pandi Eestis kuhugi sanatooriumisse. [...] Et selleks ajaks, kui ma olin 8-aastane, olin ma poole oma elust kodustest või nõ perekonnast eemal elanud. Mis on nagu mulle selles mõttes ülejäänud elule tõenäoliselt üsna tugeva markeri jätnud, et ma ei tunne ennast nagu kuskil, et ma olen juuri alla ajanud, et minu jaoks see asukohavahetus on nagu maru lihtne alati olnud, et mul ei ole nagu siukest emotsionaalset sidet nagu mingi selge paigaga.

Eelnevad mobiilsuskogemused võivad järgnevate liikumiste oluliseks eelduseks kujuneda ka seetõttu, et erinevate mobiilsuskogemuste vältel kerkib indiviidi ette uusi valikuvõimalusi, huvitavaid pakkumisi või väljakutseid muudes riikides. Nii näiteks on Martini õpingud praeguses asukohariigis võimaldanud tal vahetusprogrammide kaudu osa õpiajast veeta teises välisriigis. Kadri on koos perega liikunud erinevatesse välisriikides seoses abikaasa tööga avanenud võimalustele. Samuti on Andrese iga mobiilsuskogemus kasvanud välja eelnevast:

Kui hakkame nagu, hakkame kaugemast minevikust peale siis aastal N läksin ma tööle [välisfirmasse Eestis]. Töötasin Eestis. Aastal N alustasin, mulle pakuti sellist kohta nagu regiooni mäenedžeri kohta, siis ma hakkasin käima [regiooni] riikides, põhiliselt [linnade loetelu], no sellised põhilised linnad. Aastal N tehti

mulle pakkumine, et ma olen ka 10 aastat nagu seda turgu, noh, läbi käinud, et.. Ja oli just vajadus, et keegi läheks juhtima [välisriigi X] ettevõtet, ja aasta lõpust ma kolisin ära [välisriiki X], elasin ligi kolm aastat [välisriigis X] [...] Aastal N tehti mulle pakkumine, et [välisriigis Y] ei ole meil veel ettevõtet, et on vajadus sinna luua ettevõtte, võtsin [välisriigist X] oma kohvri, istusin lennukile, sõitsin [välisriiki Y], lõime seal ettevõtte ja.. [...] Aasta tagasi tehti mulle pakkumine, et ma võtaksin [välisriigile Y] lisaks ka endale [välisriigi Z] [...] Ja, ja noh, nii ma sattusingi siia [välisriiki Z].

Eelnevad mobiilsuskogemused suurendavad ühtlasi indiviidide mobiilsuskapitali või motiilsust (vt ptk 1.2.). Iga uus kogemus õpetab ning annab midagi juurde. Erinevates välisriikides elades omandatakse mitte üksnes uusi keeli, teadmisi ja töökogemusi, vaid õpitakse ka nõ kultuurilisi oskusi, võõras keskkonnas hakkamasaamist ning mobiilsusega toimetulemist. Samuti toob mobiilsuskogemus kaasa sotsiaalse võrgustiku laienemise, igas riigis luuakse uusi kontakte, mis omakorda viib liikumistega seotud võimaluste välja suurenemiseni. Mobiilsuse mitmekordne kogemine toob ühtlasi kaasa liikumisega seotud psühholoogiliste kulude kahanemise: eelnevad kogemused annavad juurde julgust ning tekitavad indiviidis teadmise, et „alati saab hakkama“, sest sama asja on juba läbi elatud ning raskustest välja tulnud.

Marko: Selles mõttes esimene kogemus on kindlasti, ütleme, julgustanud mind, noh, nüüd ma ei.. Kui ma peaks kolmandasse riiki minema, näiteks kui mul peaks, kui mul peaks ebaõnnestuma [praeguses asukohariigis] alalise elamisloa saamine, siis ma ilmselt prooviksin õnne [välisriigis X]. Et ee.. Ja noh, ma ei karda seda. Kui me oleme, töötame tavaliselt, noh, ütleme inimesed, kes peale ülikooli lähevad tööle, töötavad kogu aeg, siis ühel hetkel inimene harjub sellega ära, ta teab nagu, mis juhtub ja.. Aga samal ajal, kui sa läbed uude riiki, siis sul on selline ebakindel olukord ja võib-olla hakkab raha vaikselt otsa saama ja siis tekib mingisugune selline mure, aga olles selles, neid situatsioone nagu mitu korda läbi teinud, et kuskil uues kohas alustanud, siis sa tead, et noh, kui sa just, ma ei tea, alkohoolik või narkomaan ei ole ja kui sa suudad mõelda ja kaks kätt on otsas, siis sa saad alati hakkama. Lihtsalt see on, ütleme, mingi aeg võib, võivad asjad minna nagu natuke allamäge, aga lõpus läheb kõik hästi. Et selle mõttega on vaja nagu harjuda, et seda meis kõigis olemas ei ole, eksju.

Mobiilsuse mitmekordne kogemine võib viia tõelise hüpermobiilsuseni, kus pidevalt lennus olemisest saab lausa teatav vajadus või eluviis:

Aare: Ma arvan, et siukene projektist projektini nõ tegutsedes, noh, see on ikeka see, et ümberringi on inimesed, ekssole, kellel on mingisugune pereelu või mis iganes muud põhjused, et miks neil nagu reisimine ei ole siukene esmaelistus. Et ma olen alati olnud see, kes on nõ esimese hooga või siis vabatahtlikult ennast välja pakkunud. Et mulle reisimine selles mõttes meeldib, et motiivi mõttes ta on, tõenäoliselt mul reisimine alati olnud mitte niivõrd, et ma tabaksin kubugi minna, vaid ütleme, et ma tabaks siit eemale. Et noh, mitte läbi nagu negatiivse prisma, vaid lihtsalt, et see on see lapsepõlve taak, et mul on mingisugune nõ vajadus nõ siit ära saada. Et kubugi mujale. [...] Et ükskõik, kubu ma nagu maandun, mingi hetk hakkab mul seal kuklas nõ tiksuma, et noh, nüüd võiks jälle kubugi minna.

Samas võib mobiilsus tekitada ka väsimust. Pidevalt ühest kohast teise minek ning otsast peale alustamine võib muutuda koormavaks ning tunnetatakse soovi end kuskil siduda. Selline on Natalia mõtisklus:

Natalia: Mulle nagu meeldis, et.. Vahepeal nagu täitsa meeldis, et jälle nagu uues kohas, jälle nullist, aga nagu nüüd, jah, on kuidagi.. Vanusega on, jah, kuidagi ei ole enam nii äge. Kõik sõbrad nagu, erinevad sõbrad on

erinevates riikides ja neid ei näe üldse, et [...] Mul on tegelikult kopp ees pidevalt kolimisest ja uue koha otsimisest, ma tabaks enda nagu maja või mingit kohta, kust saaks, kust nagu alustada oma kodu ja hakata asju koguma. Muidu ma ei saa midagi osta endale, sest ma pean pidevalt reisima ja ei saa nagu, ei või nagu palju asju olla. Et lennukile ei mahu kõik.

Saskia: *Ja et, et praegu sa tunned, et sa tabaksid nagu natuke kuhugi juuri alla ajada?*

Natalia: *Jah, täpselt.*

5.3. Mobiilsusega suhestumine ja mobiilsusega toimetuleku strateegiad

Intervjuus osalenud indiviidide lugudest koorub välja kolm üldist mobiilsusega suhestumise viisi või tüüpi. Esiteks saab välja tuua aktiivse suhestumise, mis seisneb mobiilsuse poolt pakutavate võimaluste aktiivses ja oskuslikus ärakasutamises oma eesmärkide saavutamiseks ning soovide realiseerimiseks. Samuti hõlmab aktiivne mobiilsusega suhestumine välismaa-elu nõ täiel rinnal elamist, nii nagu seda võidaks teha oma sünnimaal. Teist mobiilsusega suhestumise tüüpi võiks ehk nimetada sundmobiilsuseks. See viitab küll mobiilsuse kui võimaluse kasutamisele, kuid seda pigem põhjusel, et puuduvad paremad alternatiivid. Sellest tulenevalt toob „sundmobiilsus“ sageli kaasa mobiilsuse tajumise piiranguna ning oma kogemust ei nähta ideaalsituatsioonina. Kolmandaks võib eristada passiivset mobiilsust, mis peegeldab kogemusi, kus mobiilsusotsuse kujundajatena on domineerivat rolli mänginud teised tegelased või asjaolud. Taolisel juhul mobiilsusega pigem minnakse kaasa või sellele nõ allutakse ja sellega „harjutakse“, ise mobiilsusega seotud võimaluste välja loomises ja kujundamises aktiivselt osalemata.

Mobiilsuskogemus kätkeb endas sageli enese tuttavast keskkonnast lahti rebimist, nullist alustamist, uue lehe keeramist. See võib olla indiviidi jaoks traumeeriv kogemus, kuna alustada tuleb otsast peale, alates sihtriigi keele õppimisest, kohalikust bürokraatiamasinast läbinärimisest, uue sotsiaalse võrgustiku loomisest, kuni kõikvõimalike kultuuriliste peensusteni, nagu seda on käitumisnormidest ja huumorist arusaamine, välja. Üldjuhul on kõige keerulisem just esimene kogemus, mil indiviidi mobiilsuskapital on veel üsna kesine. Esimene mobiilsuskogemus vajab sageli kõige pikemat harjumist ning erinevust Eesti tuttavliku ja välisriigi võõra ühiskonna vahel tuntakse kõige teravamalt just esmakordsel liikumisel. Nii mainivad intervjuueeritavad oma esimeste välisriiki liikumiste puhul kultuurišoki või stressi kogemist, kartust, üksindust jne.

Teadmatus, mis välisriiki jõudes ees ootab, võib olla oluliseks stressiallikaks, kuid samamoodi võivad mobiilsuskogemust raskendada eelnevad ootused. Seda iseäranis siis, kui lahkutakse nõ halva eest ära ning mobiilsuselt loodetakse oma probleemidele „maagilist lahendust“, kasutades Airi sõnu. Välisriiki jõudes ootuste „mull lõhkeb“ ning tekib „kõrgelt kukkumise efekt“, nagu räägib sellest Kadri. Mari võrdleb oma kahte mobiilsuskogemust järgnevalt:

Õõhh, see [esimene] kogemus on selline, et.. See oli.. Kuidagi mul on nagu hästi sellised nagu mixed feelings selle [esimese] kogemuse subtes, sest übelt poolt oli see lihtsalt üliraske ja.. Võib-olla sellepärast ka, et ma kuidagi arvasin, et see ei ole, et ma eeldasin, et noh, kui raske see ikka olla saab, et lähed kuskile teise riiki ja mis seal ikka, et kui teistsugune see on. [...] Et see ei olnud väga lihtne. Aga nüüd on jällegi hoopis teistmoodi, et ma tunnen kuidagi ennast, tundsin nagu algusest peale enesekindlana, et ma teadsin, kuidas elada ja mida teha tuleb, mis nagu korda tuleb ajada.

Tihti peale on esimesed raskused seotud just sihtriigi keele ebapiisava oskusega. Vähene keeleoskus takistab uute suhete loomist ning võõras ühiskonnas orienteerumist.

Saskia: *Et selline küsimus, et palun räägi mulle natuke oma nendest erinevatest välisriigis elamise perioodidest. Oma elust seal, mis on meelde jäänud, mis on meeldinud, mis ei ole meeldinud.*

Kadri: *Kõige raskem oli [välisriigis X], sest see oli kõige esimene kogemus ja siis oli kõige esimene asi, mis ongi meelde jäänud, mis tegelikult esimesed mingisugused kuus kuud võib-olla iseloomustasid seda välismaa kogemust, olid tõeline kultuurišokk. Et kuigi ma olin ennast alati pidanud selliseks hästi avatuks subtlejaks, siis suutis [välisriiki X] mu kõigepealt mutta trampida. Ja siis tõusin ma fooniksina tulest (naer). Et selles mõttes, et see oli, ma arvan, et see põhipõhjus oli ikkagi keel, et kuna ma oskasin ainult mõnda viisakusväljendit [välisriiki X] kolides, et siis see oli nagu kõige keerulisem. Et pärast seda, kui mul nõ see põhitöö kolm kuud otsa sai ja järgmised kolm kuud, või kuus kuud oli see vist, no ühesõnaga poole kohaga tööd otsa sai, siis.. ja ma oskasin juba rääkida [välisriigi X] keeles täiesti vabalt, siis hakkas asi paremaks minema, selles mõttes, et siis tekkis nagu selline uus energia elus.*

Mobiilsuskogemuse alguse raskustest ülesaamiseks otsitakse sageli kontakti teiste mobiilsete kaasmaalastega, seda kas enne sihtriiki liikumist⁶⁶ või siis juba välisriigis elades. Ühine keel ning kultuuritaust pakuvad toetust, nagu ka tõdemus, et raskustega ei seista silmitsi ükski, vaid ka teistel on sarnased probleemid. Intervjueeritavate rännulugudest kumab läbi see, et nii mõneski välisriigis on tekkimas arvestatavad eestimaalaste kogukonnad või võrgustikud, mis omakorda lihtsustavad teiste Eestist pärit indiviidide liikumist, pakkudes uustulijatele nii psühholoogilist kui materiaalselt tuge ning kujutades endast uute tulijate jaoks olulist teabeallikat sihtriigi ühiskonnas orienteerumiseks vajaliku informatsiooni hankimisel. Martin märgib oma asukohariigi sõpruskonnast ning sotsiaalse võrgustiku loomisest rääkides:

Et nob, mingi periood elus seal [linnas, kus Martin oma asukohariigis alguses elas] olin ma.. Alguses võib-olla lihtsalt sellepärast oli keeruline, aga mul oli üks.. Ma leian tagantjärele vaadates, et see inimene, kellega ma subtelisin tol hetkel, oli mu sõber sellepärast, et ta oli ka eestlane. Lihtsalt nagu Eesti teemadel rääkida. [...] Et nob, sellel hetkel.. Nüüd tagantjärele vaadates, me olime sõbrad ainult sellepärast, et me olime eestlased. Et nob, või on, et eestlasega on lihtsam subelda, et nob, ma sain Tiinaga [eestimaalasest kaastudeng, nimi muudetud] ka sellepärast subteliselt kürest jutu ja toetasime üksteist, kui vaja oli, ja nõustasime, et me olime eestlased, meil oli lihtne omavahel rääkida, et.. Kuigi, nob, ka keeleliselt ka enam ei ole vahet, et ma tihti ei pane tähele, kas ma mõtlen nüüd [asukohariigi] keeles, inglise keeles või eesti keeles, et see kuidagi lihtsalt jookseb automaatselt.

Asukohariigi keele omandamine annab võimaluse paremini uude ühiskonda integreeruda. Läbi keele luuakse uusi tutvusi ning laiendatakse oma võimaluste spektrit. Samas nähtub intervjuus osalenute lugudest, et kohalike ehk siis asukohariigi kodanikega sõprussuhete loomisel ei ole alati takistuseks üksnes keeleoskus. Intervjueeritavad räägivad sellest, et kohalikega hea ja usaldusväärse kontakti leidmine on raskendatud ka seetõttu, et „nad ei võta sind tõsiselt“. Mobiilsed indiviidid tajuvad, et nende nõ ajutise staatuse tõttu ei näe kohalikud alati mõtet nendega suhete loomisesse investeerida. Samuti on kohalikel sageli juba väljakujunenud sõpruskonnad ning nad ei ole „sinu probleemidest huvitatud“, nagu ütleb Natalia. Seetõttu on

⁶⁶ Intervjuudes mainiti erinevate virtuaalsete foorumite (nt Trip.ee) kasutamist. Näiteks otsiti enne sihtriiki liikumist taoliste foorumite kaudu kaasmaalasi, kellel oli samuti plaan samasse riiki liikuda, kuna tunti, et „kambaga on lihtsam ja riskivabam hakkama saada“.

intervjuueeritavate suhtlusringkonnad välisriigis sageli väga multikultuursed, hõlmates endas kas teisi eestimaalasi või asukohariigis elavaid muid välismaalasi. Nii märgib Natalia välisriigis kogetud raskustest rääkides:

No võib-olla nagu usaldusväärsete sõprade leidmine [on olnud keeruline]. Võib-olla üks asi, et millegipärast alati välismaal olles oled nagu alati teiste eurooplastega, et sa ei ole nagu kohalikega. Ma olen märganud, et [välisriigis X] nagu mul ei olnud väga palju [välisriigi X rahvusest] sõpru. Oli rohkem igast muulasi. Nagu hispaanlased, portugallased ja itaallased ja nii edasi. Ja mul need olid rohkem sõbrad ja [välisriigis Y] võib-olla samamoodi. Noh, nagu ma arvasin, et raske kuidagi ennast sinna sisse elada, sest neil on kõigil oma ringkonnad ja sõbrad olemas.

Kui aga asukohariigis leitakse sobivad sõbrad, muudab see mobiilsuskogemuse märgatavalt positiivsemaks ning mobiilsusega seotud raskused – nagu seda on näiteks Eestisse jäänud lähedastest eemalolek – kergemini talutavateks. Mari täheldab, et ei ole oma praeguse mobiilsuskogemuse korral kordagi koduigatsust tundnud, ning suur osa selles on kahtlemata tema välisriigi toetaval suhtlusringkonnal, mida ta kirjeldab järgnevalt:

Seal [asukohariigis] praegu on see, et need inimesed, kellega ma seal suhtlen, esiteks need on teised doktorandid, mis mulle väga hästi sobib, sest ma tunnen, et need inimesed nagu, kuigi nad ei ole sama eriala doktorandid, aga nad on kõik [samas valdkonnas], et nad saavad aru minu probleemidest, mina saan nende probleemidest aru. Nagu üldiselt need on ühte tüüpi inimesed, nad saavad üksteist toetada.

Endale sobiva ja usaldusväärse sõpruskonna loomist võib vaadelda kui üht strateegiat, mida indiviidid mobiilsusega toimetulekuks kasutavad. Samuti võib taoliste strateegiade seas täheldada materiaalse keskkonna muutmist endale meeldivaks, mugavaks ja harjumuspäraseks. Nii räägib Andres, kuidas ta oma mobiilsuskogemuste vältel on püüdnud vältida pidevat elukohavahetust, loomaks välisriigis kodusema tunde:

Ma ei saaks ütelda, et mul kortereid väga palju on olnud siin reise ajal. Ma olen subteliselt üritanud nagu leida ühe, kus ma siis nagu jään ankerusse pikaks aastaks. Et tekiks ka selline kodune tunne. Vanasti, kui ma olin pidevalt komanderingutes, siis ma leidsin sellise labenduse, et ma kasutasin alati ühte ja sama hotelli samas linnas. Näiteks [välisriigis X] oli meil üks ja kindel hotell. Ja siis ma ainult seal ööbisin. Sest hotellis tavaliselt ikka kõik toad on ühesugused, noh, teatud standardtuba on alati, ta on ühte värvi, laud ühte värvi, tool ühte värvi (naer), kõigis numbrites, umbes millisesse sattusid. Ja see aitas ka tegelikult selles mõttes kaasa, et see ei olnud nagu kodu, aga see lõi nagu siukse kodusema tunde, et sa suutsid rabulikumalt, mitte rabulikumalt või, noh, siukene harjumuspärase, ütleme, tunde.

Ühtlasi mängib mobiilsusega kohanemises ja sünnimaast eemalolekust tingitud raskustega toimetulekus tähtsat rolli mobiilsete indiviide side Eesti ning Eestisse jäänud lähedaste inimestega. Sageli toob mobiilsuskogemus kaasa mahajäänud suhtlusringkonna märgatava kahanemise ning sõpruse kui sellise tähenduse ümberhindamise. Välismaale kolides saadakse aru, kes on „su õiged sõbrad“, ning taoliselt defineeritud inimestega jätkub suhtlus ka pika vahemaa tagant. Veelgi enam, see suhtlus muutub kontsentreeritumaks ja „täenduslikumaks“, nagu märgib Aare. Ka Kerli nendib, et tema parimad sõbrannad on ikka Eestis, hoolimata sellest, et oma praeguses asukohariigis on ta elanud juba viimased kümmekond aastat. Erinevatel kommunikatsioonivahenditel ja sotsiaalmeedia kanalitel, nagu näiteks Facebook ja Skype, on

siinkohal väga oluline roll, kuna need võimaldavad distantsilt toimuvat simultaanset suhtlust, kaasamata mobiilsete indiviidide jaoks olulisi lisakulutusi.

Kadri: Kuna ma käin Eestis kaks korda aastas, sellepärast, et minu jaoks on oluline, et minu lapsed räägivad eesti keelt, siis mul on Eestis jäänud alles sõprusringkond, mis on küll väga, väga kabanenud, aga see-eest nad on tõestanud, et nad on tõelised sõbrad. Et ka pikk vahemaa ja sellised pikad pausid näost-näkku subtilemisel ei ole seda muutnud. Ja otseloomulikult subtilema võib-olla isegi rohkem oma [Eestis elava] perega kui varem.

Intervjueeritavate lugudes ilmneb „minuliku elu“ mõiste. Seda võiks defineerida kui tundmust, et on leitud oma koht, omad inimesed enda ümber ning endale meeldivad tegevused. Kui välisriigis tuntakse end kindlalt, turvaliselt, stressivabalt ja tajutakse sobitumist, siis ollakse mobiilsuskogemuses nõ kodus ja elatakse seda läbi kõige täisväärtuslikumalt.

Saskia: Ja millega sa arvad, millega see seotud on, et miks sa tunned ennast mingis kohas kodusemalt ja teises vähem, et on see inimkeskkond näiteks või on see mingisugune, ma ei tea, väliskeskonnast tulenevad tegurid?

Aare: Ma arvan, et see on väga lihtsalt inimesed sinu ümber ja see sama see siukene nõ mittefüüsiline [...] turvatunne, et kui sa tunned, et sa sobitud süa sisse, sa ei ole nagu, ei ole kuidagi nagu vägisi ei ürita ennast paika suruda, vaid sobitudki. Et inimesed sinu ümber ja tõenäoliselt siukene igapäevase stressi nõ vähesus.

5.4. Mobiilsuskogemus ja (koha)identiteet

Intervjuus osalenud indiviidide näol on tegemist talentidega mitmes mõttes. Intervjueeritavad esitlevad end üldjuhul kui iseseisvaid, edukaid ning välismaal hästi hakkamasaavaid indiviide, kes tulevad toime ka kõige keerulisemate situatsioonidega, mis mobiilsuskogemuses ette võivad tulla.⁶⁷ Samuti kumab mobiilsete indiviidide lugudest läbi nende julgus, enesekindlus ja eneseusk, mis – nagu eespool välja toodud – mobiilsuse mitmekordse kogemise tagajärjel veelgi suureneb. Kerli pajatab järgnevas lõigus oma praeguse töökoha saamisloost, konstrueerides samas mina-pilti julgust ja ettevõtlikust inimesest:

[...] ja siis sain, jäingi sinna poodi nagu. Et ma olin meie grupist, noh, kõik olid siuksed [asukohariigi rahvusest], kes on [asukohariigis] koolis käinud, et meid oli mingi üle 20 vist oli seal müügikoolitusel. Ja kõik siuksed päris [asukohariigi rahvusest], mina olin ainuke, kes mingit väga [asukohariigi] keelt rääkis ja poolest jutust aru ei saand ja siuke. Ja siis kõik mingi: „Ei tea ikka, et kuidas sa ikka poes müüjana hakkama saad ja kuidas sa ikka tööd leiad ja“, noh, kõik nagu mind, õpetajad ja juhendajad ja.. Ja mina olin esimene, kes tuli töölepinguga tagasi, et teised tulid kõik praktikalt tagasi, läksid rõõmsalt kursustele tagasi, et keegi tööd ei saanud. Et ma olin esimene. Siis küll kõik juhendaja ja: „Ahab, Kerli tuli tähtajatu töölepinguga tagasi praktikalt, jah.“

Mobiilsuskogemus pakub võimaluse kokku puutuda erinevate kultuuride ja väärtussüsteemidega, mistõttu see tõhustab tolerantsust, avatust erinevustele, avardab meeli ning teeb indiviidi „maailma jaoks lahti“, nagu märgib seda Kadri. Intervjueeritavate näol on üldjuhul tegemist ka

⁶⁷ Eduka ja mobiilsusega hästi hakkamasaava inimese mina-pildi loomest annab märku ka see, et mitmed intervjueeritavad vastandavad end teistele asukohariigis elavatele kaasmaalastele, kelle suhtes ollakse „skeptiline ja ettevaatlik“, tundes, et „tegemist ei ole kõige intelligentsemate inimestega“ või „mitte väga korralike ja ausate inimestega“. Taunitakse neid, kes on end välisriigis „tööga lõhki rabelenud“ või „põhja joonud“.

väga heade kohanejatega ning iga mobiilsuskogemus aitab kaasa järgnevas sihtriigis integreerumisele.

Kadri: Ma arvan, et seda kobanemise perioodi, mul ei ole enam üldse kobanemise perioodi olnud nagu õieti mitte kuskil. Et pärast seda [esimeses välisriigis] mudamülka läbimist ma nagu enam ei.. Mul ei ole enam ootusi ühegi koha suhtes, et selles suhtes ma ei pea kobanema, ma olen kobe kobanenud. Ma kobe võtan omaks kohalikud tavad, kombed, käitumismaneerid.

Mobiilsuskogemus, pannes indiviidi seisu, kus ta peab ise aktiivselt endale uue sotsiaalse võrgustiku looma, toob kaasa ka suhtlusaltisuse ning julguse inimestega ühenduda, neilt seltsi ja tuge otsida. Nii vastab Martin minu küsimusele, mis puudutab Eesti perekonnast eemalolekust tingitud raskusi muuhulgas:

Noh, igal pool on mul, ma olen avastanud, mul on igal pool.. Ma olen selles suhtes andekas inimene, talent, et ma olen suutnud igale poole endale leida vapustavad inimesed ümberringi ja need tekitavad nagu.. Ei isegi ei anna võimalust sul tekkimaks mingisugust koduigatsust.

Mobiilsetes indiviidides on üldjuhul ka märkimisäärne annus avastamishimu ja riskialtisust, mis mõnel juhul mobiilsuse mitmekordsel kogemisel üha süveneb. „Tahaks võimalikult palju näha ja kogeda“, ütleb Martin, ning Kadri märgib, et tema pere armastab muutusi. Narratiiviloomes kasutavad intervjueeritavad endi kohta väljendeid või sõnu, nagu seda on „rahutu hing“, „seiklusrikas“ jne. Kõige ilmekamalt esitleb taolist avastamishimulise ja riskialti inimese mina-pilti oma loos ehk Aare:

Eks ta ole mingisuguses mõttes nagu enesensu teema, aga teistpidi on see, et ma olen alati nagu mõelnud, et noh, kui ma praegu ei lähe, siis ma tõenäoliselt jään nagu aastateks mõtlema, et aga mis oleks saanud, mis oleks võinud. Et mind nagu see hirmutab palju rohkem kui see, et ma lähen ja kolme kuu pärast tulen saba jalge vahel tulen tagasi [...] Et ma pigem lähen ja pettun ja õpin sellest midagi, kui jätan igaks juhuks tegemata, et äkki ei õnnestu. Mulle meeldib selle koha pealt meeldib ütlus, et selleks, et sõitu alustada, ei pea kogu teekonna foorid robelised olema.

Mobiilsuskogemus toob kaasa muutusi väärtushinnangutes. Ühest riigist teise kolimine, aga ka mitmed riigisisese elukohavahetused takistavad mobiilseid indiviide sageli materiaalselt vara kogumast, sest „lennukisse mahub ainult teatud arv kilosid“, nagu märgib Natalia. Samuti paneb mobiilsuskogemus ümber hindama asjade tähendust, nii nagu see nähtub Kadri jutust:

Meil ei ole, mul ei ole isegi kardinaid veel, ma olen siin peaaegu kolm aastat elanud (naer). Ma ei viitsi. Ja lambivarje ei ole (naer). Et me ei ole nagu asjades.. See on, seda on jälle õpetanud see kogemus, et kuna me põhimõtteliselt kaks aastat elasime ainult, oli ainult üks kohver, siis me oleme nagu täiesti materiaalsest eraldunud. Meil on küll õudsalt palju kola tekkinud, aga tõenäoliselt jääb see kõik ka meist maha. Et aeg-ajalt me koristame ära ja annetame hästi palju kraami. Meil ei ole üldse enam asjadega mingit seost.

Mobiilsuskogemus mõjutab ühtlasi rahvusliku identiteedi loomet, muutes selle mitmekihilisemaks. Nii lisandub eestlase või eestimaalase identiteedile idaeurooplase või eurooplase kiht, sõltuvalt sellest, millises piirkonnas või maailmajaos elatakse.⁶⁸ Üks osalenutest esitas intervjuu lõpus väga

⁶⁸ Nii võidakse end tunda idaeurooplasena nõ vanades Euroopa Liidu riikides elades, kuid eurooplasena siis, kui resideerutakse mõnes muus maailmajaos.

huvitava küsimuse: kuidas defineerida mõistet „väliseestlane“? Eesti keele seletav sõnaraamat pakub antud termini vasteks: „väljaspool Eestit elav eestlane“. Kas Eestist pärit mobiilseid indiviide võib seega nimetada väliseestlasteks? Või väliseestimaalasteks, et kaasata ka Eestist pärit vene või muust rahvusest indiviide? Asjaosalised ise ei näi end niimoodi defineerivat, kuid nii mõnegi puhul võiks nende välisriigis viibitud aega ja Eestisse naasmise plaanide ebakindlust arvesse võttes antud terminid ehk siiski kasutada. Jätan siinkohal selle küsimuse meeledli lahti laiemaks aruteluks ning järgnevateks uurimistöödeks.

Intervjuude analüüsist ilmneb, et mobiilsed indiviidid elavad pidevas mobiilsuses. Isegi kui mõnda riiki aastateks pidama jäädakse, tunnetatakse oma seisuga mingis mõttes ajutisena. Nii märgib näiteks Kadri, kes oma viimases asukohariigis on resideerunud juba pea kolm aastat, seal kinnisvara omab ning sealses ühiskonnas täisväärtuslikku elu elab, oma tuleviku üle mõtiskledes: „Kui ma kuskile paigale jään...“ Või teisel: „Ma nagu ei ela välismaal, ma elan praegu lihtsalt seal, kuhu elu mind viib.“

Samuti nähtub intervjuudest osalejate vastumeelsus end migratsiooni seisukohalt kuidagi defineerida või kategoriseerida. Ükski intervjuus osalenud indiviididest ei kasutanud endast rääkides sõnu migrant, emigrant või immigrant ning seda isegi juhul, kui oma asukohariigis on elatud juba aastaid.⁶⁹ Pigem räägitakse (ringi)reisimisest, riigist riiki kolimisest või liikumisest, seiklemisest, rändamisest (seiklemise tähenduses), välismaal käimisest, „expatiks“ olemisest, välismaal töötamisest jmt.⁷⁰ See on huvitav asjaolu, mis samuti viitab mobiilse indiviidi ajutisele või vahepealsele olekule.

Kui aga elatakse pidevas mobiilsuses, siis kus on kodu? Intervjuude käigus uurisin osalejatelt, kuidas nad kodu kui sellist mõtestavad, ning püüdsin läheneda mobiilsuskogemuse ja kuuluvustunde omavahelisele dünaamikale. Intervjueeritavate lugusid analüüsides selgub, et mobiilsuskogemus paneb kodu tähendust määratlema ja ümber hindama ning see on mobiilsete indiviidide jaoks sageli mitmetähenduslik. Mobiilsus – ning iseäranis mitmekordne mobiilsus – võib nõrgestada sidet, mis indiviididel teatud kindla geograafilise asukohaga tekib. Samuti toob mobiilsus kaasa inimsuhete suurema rolli kuuluvustunde loomes: koduks saavad lähedased usaldusväärsed inimsuhted, nagu sellest räägib Airi:

Saskia: *Vot, aga nüüd mul ongi lõpetuseks selline küsimus, et mida tähendab sinu jaoks kodu kui selline? Mis on kodu? Kus on kodu? Või kes on kodu?*

Airi: *Ohh, see on väga raske küsimus. Mmm (ohe). Ma arvan, jah, minu jaoks, ma arvan, et kodu on.. Et kõige.. Kui mitte.. Et kodu on nagu rohkem need lähedased, olulised inimsuhted. Et, et on sugulased ja sõbrad, kellega sa oled kontaktis iga päev, iga nädal, et ee, et see ei pea nagu.. See ei pea nagu olema mingi konkreetne korter või maja või linn või..*

Kui koduks saavad lähedased inimsuhted, muutub ka kodu mobiilseks ja hõlpsasti kaasaskantavaks. Seda enam, et erinevad kommunikatsioonivahendid võimaldavad lähedastega ühendusepidamist ka kaugete distantside tagant. Kodu muutub mingis mõttes globaalsemaks,

⁶⁹ Küll aga kasutatakse terminid „immigrant“ teiste asukohariiki sisserännanute kohta.

⁷⁰ Olgu siinkohal täpsustuseks öeldud, et ise püüdsin ma intervjueeritavatega vesteldes omaks võtta nende endi poolt väljapakutud terminoloogiat, kasutades aga ka väljendeid, nagu seda on „välismaal elamine“ või „välismaa kogemus“.

kuna mobiilsuskogemuste kuhjudes paljunevad ka suhted, mida seejärel endaga teistesse välisriikidesse liikudes kaasas kantakse. Nii märgib Kadri:

Meil ei ole õnneks, ei ole ei minul ega mu abikaasal ega tundub ka lastel üldse oluline see, et kus need neli seina on, mida me parasjagu koduks kutsume, vaid oluline on see, et kus on sinu kõige lähemad perekonnaliikmed. Et kui me oma perekonnaks loeme, me ei loe oma perekonnaks ainult meid nelja, vaid meie perekond on ka kogu [välismaalastest, kuid mitte Kadri asukohariigist pärit abikaasa] suguvõsa ja kogu Eesti suguvõsa, nii et põhimõtteliselt me oleme igal pool kodus.

Kodu on seal, „kus olen mina ise“ – nagu nendib Marko – ja/või minu perekond, kuid kodu on ka „mõttelaad“ või „tunne“. Kodutunne luuakse läbi materiaalse keskkonna enda järgi mugavaks ja sobilikuks kohandamise. Kodu on seal, kus on „hea ja turvaline olla“, ütleb Aare, ning kus „tunned ennast vabalt, et sul ei ole nagu piire ees“, märgib Martin. Kodu on koht, kuhu tahetakse iga päev minna, aga see on ka paik, kuhu tahetakse lõpuks tagasi jõuda.

Andres: (hingab sügavalt) *Noh, kodu on siiski koht ee, mille sa enda jaoks ise lood. Kas siis ee ehitades tema või muutes mingi korterelamu just täpselt oma järgi nagu mugavaks. Ja kus käivad sinu.. Kas elavad või käivad sinu lähedased ja kus sa tunned ennast ise kõige paremini. [...] Aga kodu on ikkagi see, jah.. Igal pool ei teki kodutunnet. Kodu peab olema ikkagi see, kus on.. See, kus sa saad rahulikult ise olla ja.. Kuigi paljud ütlevad, et kodu on seal, kus mu kohver on, et panen kohvri maha ja seal ongi mu kodu. Minul niimoodi ei ole, et kodu on ikka Eestis ja, ja.. See on ka kodu, teatud mõttes kodu, kus ma praegu elan, ja väga ilus ja hea ja hubane, aga.. Aga see, see ei ole koht, kus ma tahaks jääda nagu elu lõpuni, et kodu on ikka see, kuhu tabad lõpuks tagasi jõuda.*

Intervjuueritavatel on üldjuhul ka Eestis olemas kindel koht – olgu selleks isiklik korter, maja või vanematekodu –, kus Eestis käies peatutakse. Taolistel paikadel on samuti kodu tähendus, seda iseäranis siis, kui seal elavad mobiilse indiviidi partner ja lapsed. Kuuluvustunne Eestiga ilmnebki intervjueeritavate lugudes mitte niivõrd konkreetse kinnisvaraga seoses, vaid eelkõige inimsuhete näol. Välismaal elades hoitakse ühendust oma Eestisse jäänud lähedastega ning seda vahel tihedamalt, ja eeskätt sügavamalt või tähenduslikumalt, kui Eestis elades. Välisriigis võetakse vastu Eesti sõpru ja pereliikmeid ning kõik intervjueeritavad käivad ise enam või vähem regulaarselt Eestit väisamas.

Ühendus Eestiga avaldub tugevalt ka keelelises kuuluvuses. Üldjuhul jälgitakse välismaal olles (muuhulgas) eestikeelset meediat; eesti keeles räägitakse oma Eestis elavate lähedastega suheldes. Samuti on kõikide intervjueeritavate sotsiaalsetes võrgustikes teisi välismaal elavaid kaasmaalasi. Mõned intervjuus osalejad on lausa ise aktiivselt osa võtnud erinevate eestimaalasi koondavate ürituste ja ühenduste algatamisest või vedamisest.

Saskia: *Ja ma tahtsingi küsida, et mida Eesti sinu jaoks tähendab, Eesti kui selline. Ma tean, et see on väga veider küsimus, aga..*

Aare: *Eeh, selles mõttes ma patrioot ei ole, et minu jaoks on see riik nagu iga teine, et juhtumisi lihtsalt eesti keeles on, nagu ma ütlesin, on lihtne ja mugav rääkida. See on see, mis mind eelkõige Eestiga seob. [...] Minu jaoks see, nagu ma ütlesin, see sube või sidusus Eestiga on eelkõige ikkagi ainult keelekeskkonnas ja keelekeskkond ei ole paraku nõ või õnneks ei ole füüsilise riigiga kuidagi seotud, ta ei ole takistanud selleks nõ..*

Et ma subtlen piisavalt eesti keeles ka siin olles, et ma ei igatse või nagu ei tunne eesti keelest puudust, see ei hoia mind nagu Eestis kinni.

Eestis toimuvaga kursis hoidmine, tihe suhtlus Eestis elavate lähedaste inimestega ning eesti keele roll viitavad taaskord Becki „tiibadega juurte“ kontseptsiooni sobivust eestimaalaste mobiilsuse kontekstis. Intervjueeritavate kodu-mõiste on tihedalt seotud Eestis elavate lähedastega: Eesti on ja jääb mingis mõttes alati koduks, sest seal elavad mobiilsete indiviidide perekonnaliikmed. Samuti kujutab teadmine, et alati on üks kindel koht, kuhu saab tagasi pöörduda, endast olulist psühholoogilist tuge mobiilsusega kohanemisel. Nii lendavad mobiilsed eestimaalased mööda maailma ringi, kaotamata siiski kontakti ühe kindla kuuluvuskohaga, milleks on Eesti.

5.5. Eesti kuvand ja Eestisse naasmise võimalikkus

Nagu ülal mainitud, on intervjuus osalenud indiviidid enamjaolt Eestis toimuvaga kursis, isegi kui alati teadlikult selle poole ei püüelda. Intervjuude analüüsist selgub, et mobiilsed indiviidid teadvustavad teravalt Eesti ühiskonna nõrku kohti. Rahulolematud ollakse eeskätt Eesti poliitilise olukorraga, mis kaugelt tundub „tsirkusena“. Arvatakse, et „poliitika läheb aasta-aastalt halvemaks“, ning et Eestis valdab poliitiline kultuuritus. Samuti räägivad intervjueeritavad Eesti madalast elatusasemest ning riigi kõikuvast majanduslikust situatsioonist ja sellest tulenevast tööturu ebastabiilsusest. Leitakse, et Eestis on „suhted nii paigast ära, et töö tegemisega ei ole võimalik normaalselt ära elada“, ning seal puudub kindlustunne nii sissetuleku kui töö osas. Samuti kerkib intervjuudes esile tunne, et riigile ei olda vajalikud. Nii räägib Mari:

No, ma ei tea, praegu ei ole minu meelest Eestis väga hea elada, kui sa oled noor inimene, jah. Nagu riik ei ole eriti huvitatud sinust või kuidagi, nob, võib-olla on kogu see majandussurutisega, aga mul on, mulle kogu aeg jääb sinuke mulje, et Eestis elavad eestlased selle jaoks, et see riik saaks toimida, mitte teistpidi. Et see riik on selle jaoks, et need inimesed on seal, et nad tahavad, et see riik oleks olemas, et praegu on nagu see, et kui sa oled, ma ei tea, harimata, vaene, siis parem mine ära siit. Et nob, sellest ei ole nagu riigile kasu.

Mobiilsuskogemus avardab meeli ning arendab empaatiavõimet, sest välisriikides puututakse kokku teiste kultuuride esindajatega ning ollakse ise immigrandi staatuses. Seega märgatakse kaugel olles Eesti vähest tolerantsust teistest riikidest ja kultuuridest pärit inimeste, sh Eesti venekeelse elanikkonna suhtes. Ühtlasi räägitakse väiklusest, „anonüümsetest netikommentaatoritest“, kadedusest ning Eesti ühiskonna väiksuse tõttu teravalt tajutavast sotsiaalsest survest, mis paneb end halvasti tundma, kui ei jälgita ühiskonnas väljakujunenud norme või ei minda „loomulikku jada pidi“. Samuti on Eestisse naastes mõnikord keeruline suhestuda sealse inimkeskkonna üldise kinnisusega. Seal otsitakse, kuid alati ei leita, sõbralikkust, millega ollakse harjunud teistes riikides ning mida püütakse Eestisse importida. Nii räägib Kerli peale oma esimest mobiilsuskogemust Eestisse naasmisest:

Ma ütlen, see oktoober tuleb, sa tead jälle kõik on hall ja sinuke masekas. Ja inimesed ka muidugi, inimesed ka kõik sinukesed.. Mul ei läbe elu lõpuni meelest ära, kuidas me tulime sealt [välisriigist], nutuga tulime sõbrannaga tagasi, siis jõuad sinna Tallinnasse, kus on lõgane märtsikuu, lähed trammi, ise kogu aeg üritad naeratada või vahandada, kellelegi otsa vaatad, kõik vahivad selliste vibaste nägudega. Jube. Jube, jube, jube.

Mobiilsuskogemus paneb Eesti riiki kõrvalt vaatama, millel võivad ka väga positiivsed tagajärjed olla. Nii märgib Mari: „Näiteks kui ma sealt [esimesest välisriigist] tagasi [Eestisse] läksin, siis mulle tundus ikkagi, et Eesti on ainuvõimalik koht, kus elada“. Mari täna enam nii ei arva, kuid ka teiste intervjueeritavate lugudest selgub, et kaugel olles ning Eestit teiste riikidega võrreldes paistavad ühtlasi selgelt kätte Eesti riigi tugevad küljed. „Kaugelt vaadates tundub tegelikult kõik väga ilus, tore ja hea“, ütleb Andres, lisades siiski, et kõik sõltub sellest, millega võrrelda. Eesti väiksuses nähakse riigi paindlikkust ning võimalust seal midagi ära teha, nagu märgib seda Kadri:

Mulle tundub kaugelt vaadates, et kuigi paljad on Eestis väikesed, ja palju väiksemad kui mujal Euroopas, on Eestis selles suhtes palju parem, et riik on väike ja riik on paindlik ja selles suhtes on Eestis elu ikkagi tunduvalt parem, et seal annab asju muuta. Kui rohujuure tasandilt tekib mingi liikumine, siis see on täiesti.. Kuidas ma ütlen, täiesti.. No uskumatu, kui kiiresti asjad liikuma hakkavad. Olles elanud [välisriigis], kus ID kaart on papitükikene ja selle saamiseks tuleb vedada 20 kilo dokumente ühest ametiasutusest teise, siis see, kui kiiresti Eestis toimib nõ bürokraatiamasin ja kui kiiresti üldse kõik asjad toimivad, et see on selline nagu manna (naer) või taevamanna. Et tabaks, et mujal oleks ka nii lihtne (naer), aga ei ole, ja sellepärast olekski hea, kui saaks Eestisse tagasi kolida, sest seal on vähemalt see, et kui sa midagi teed, siis sa tead, et siis see idee ei sure kobe ära, vaid sa tead, et see on võimalik. Ma arvan, et see on Eesti hästi suur rikkus, mida võib-olla alles siis näed, kui sa oled sealt väljas.

Seega ei nähta Eestit üksnes mustades toonides. Väga kõrgelt hindavad intervjueeritavad näiteks ka Eesti puhast loodust. Kuna üldjuhul on intervjuus osalenud inividid liikunud riikidesse, mille elatustase ületab tunduvalt Eesti oma, nenditakse, et Eestisse on hea ja odav minna puhkama. „Eestis on hea olla turist“, kuna siis tuntakse end seal täisväärtuslikult, puutumata kokku igapäevaelu probleemidega.

Marko: Looduslikult on väga ilus koht, onju, Eesti. Tallinna vanalinn mulle meeldib, ma olen, ma lugesin üks päev kokku, et ma olen käinud 24 riigis, ja ma pean ikkagi ütlema, et Tallinn on üks ilusamaid linnasid, mitte ainult Tallinn, aga ma ütlen, nob, selline keskaegsed linnad, sellist arhitektuuri kohtab väga harva. Ja ma tunnen seal ennast muidugi väga hästi, kui ma käin, ja nüüd on muidugi see, et.. (oh) Eestis on ka selles mõttes hea käia, et minu jaoks on Eesti väga odav, kui ma lähen Eestisse. See on.. Ma saan tunda ennast nagu turist Eestis. Et see on ka omamoodi hea tunne, et mu jaoks on lihtsalt kõik nii odav.

Intervjueeritavate lugusid analüüsides saab ühtlasi eristada erinevaid stsenaariumeid, kuidas ja mis tingimustel mobiilsed inividid Eestisse naasta võiksid. Üks olulisematest temadest seejuures on kindlustunde loomine. Kuna Eesti majandusliku olukorra paranemises ja stabiliseerumises ei olda väga kindlad, nähakse mobiilsuskogemuses võimalust oma materiaalsel olukorda parendada, välisriigis paremat palka teenida ning raha kõrvale panna.

Raivo: [...] aga millal ma nüüd siin [asukohariigis] töö lõpetan. Ma arvan siis, kui Eestis olen korralikult nagu kanda kinnitanud, et üritan nagu maja valmis teha ja nagu kindla järje peale saada, et nob, et siin nagu üritan nagu natukene seda raha koguda, et kui Eestisse nüüd minna, et siis päris kobe nagu nutuse elu peale kobe ka ei lähe, et..

Martin: Rabaküsimus on see, mis ka minu meeles mõlgub, et ma olen, ma olen mõelnud selle peale, et teha niuksed kuskil kümnekond, kakskümmend aastat võib-olla isegi tööd kuskil Lääne-Euroopas, panna raha kõrvale, investeerida kuskil seda, kas siis kasvõi kinnisvarasse. Ja siis selle pealt hakata mingit muud raha

endale juurde teenima ja siis minna tagasi Eestisse, kui sa oled nagu varaliselt kindlustatud. Et.. Või teenida välja kasvõi pension kuskilt [Martini asukohariigist] ja siis minna tagasi, et sa tead vähemalt seda, et kui sa oled pensionär, et siis see rüügpension, mis sul [Martini asukohariigist] tuleb, on väga kõrge. [...] Et nob, kui oleks täiesti minu teha, siis jah, minu ideaalpunktid, ma näekski ennast niimoodi, et ma töötan üks hea paarkeend või 25 aastat Lääne-Euroopas ja siis kolin tagasi Eestisse elama. Ja olles varaliselt kindlustatud, ma saan võimaldada endale ja.. Või siis oma lastele või oma, end ümbritsevatele inimestele parema elu.

Mobiilsuse abil püütakse oma võimaluste välja suurendada ning riikidest ei lahkuta nõ sildu põletavalt. Mobiilsuskapitali suurenedes teadustatakse, et kui tullaksegi Eestisse tagasi ja seal miskit viltu peaks vedama, jääb alati võimalus taas ära minna. Kuna välisriigis on omandatud töökogemusi, mida Eesti oma väiksuse tõttu ei ole suuteline pakkuma, nähakse tagasipöördumise takistusena ka väljakutsete puudumist Eestis.

Saskia: Ja mida sa arvad tulevikust ja kas sa näed näiteks ennast Eestis uuesti elamas mingi aeg?

Aare: Eem. Ma täna, täna ma ei kujuta ennast ette, et ma Eestisse praegu nüüd, nob, näiteks mingisuguse paari kuu pärast Eestisse tagasi koliksin, et sellisel kujul ma, ma ei kujuta ette, mul pole õrna aimugi, mis ma Eestis peale hakkaks. Et ee, et hetkel ma olen veel nagu selles staadiumis, kus Eestis tundub.. Eesti tundub mulle täna veel siuke hästi pisikene ja klaustrofoobne, et.. Et ma, nob, viimane töökoht oli, eksole, firmas, kus oli 12 000 inimest. [...] Et kubu ma Eestis selle kogemusega nagu lähen, et Eestis on ainult väikesed firmad. [...] Minu jaoks on nagu see, et nob, et.. Ma täna ei näe, mis asi võiks Eestis olla nii huvitav, et ma taban sinna minna.

Samuti kumab intervjuueritavate lugudest läbi kahtlus või skeptilisus selle suhtes, kas Eestisse naastes nende „mobiilsuspagasit“ ka hinnataks. Ollakse kuulnud teiste mobiilsete eestimaalaste halbadest kogemustest Eestisse tagasi pöördumisel. Nii märgib Natalia, et on küll mõelnud Eestisse naasta, kuid teab „nii mitut inimest, kes on seda proovinud ja suht ruttu tagasi ära läinud“. Paraku on intervjuueritavate seas ka neid, kes ei pea Eestisse kolimist (vähemalt lähitulevikus) üldse võimalikuks, ning seda mitmel põhjusel. Kui asukohariigis on sündinud lapsed, kes on käinud välisriigi koolis, nähakse takistusena lapse integreerumist Eesti koolisüsteemi. Samuti on oluliseks põhjuseks Eesti tööturu olukord ning palgatase, mida ei peeta piisavaks, et seal ära elada.

Saskia: Kas sa oled muidu selle peale ka mõelnud, et ükspäev tabaksid tagasi Eestisse kolida?

Kerli: Olen, muidugi olen mõelnud, aga ma ei saa juba lapse pärast. Nägid, laps mul keelt ei räägi, onju, ma ei tea, kelle süü see on, aga.. Nob, praegu oleks mõeldamatu, ma ei saaks temaga Eestisse kolida, ta peaks minema kuskile 5. klassi, eesti keelt ei oska, ei saa, et see juba. Kui oleks teind, siis oleks pidanud juba varem tegema, et praegust on juba hilja. Ja ma, see asi ka, et mul Eestis mul ei ole mitte midagi, mis mind seal ootab, mul ei ole.. Ma peaks hakkama mingi üürikorterit otsima ja mingit tööd jälle nullist otsima ja, et nob, päris keeruline. Ma arvan, mul siin on palju lihtsam hakkama saada kui Eestis. Et kui mul oleks veel mingi oma kodu, siis võib-olla mõtleks, et nob, sinna tagasi kolida, aga mul ei ole mingit oma kodu ka enam.

Saskia: Ja et sa tunned, et sa pead seal hakkama siis algusest peale?

Kerli: Ja-jah, täitsa nullist. Praktiliselt sama, mis ma läheks ükskõik kubu teise riiki, et mingi hakkad nullist jälle tööd otsima ja korterit ja.. Muidugi Eestis on lihtsam korterit leida, kui sul raha on, onju, aga ikkagi. Nüüd siin ma olen nüüd, ma sain oma korteri, nii et siin ma olen nüüd niimoodi kindlustatud enam-vähem, et mul ei ole vaja enam midagi rabeleda.

Kõige kindlamad näivad Eestisse tagasi kolimise kavatsused olevat juhul, kui Eestisse on jäänud perekond. Samas, kuigi kõik intervjuueeritavad märkisid, et on Eestisse tagasi kolimise peale mõelnud, või väljendasid lausa kindlat soovi või kavatsust seda teha, on nende naasmist – kas ja millal – üldjuhul siiski väga raske ette ennustada. Mobiilsuskogemus avardab indiviidide võimaluste välja; mobiilsuses elamine tekitab juurde uusi valikuid, perspektiive ning iga kogemus paneb ümber hindama nii oma eelnevat elu kui ka tulevikku. Mobiilsete indiviidide ees laiuvat valikuvõimaluste välja ning järgnevate mobiilsuste ettearvamatust illustreerib ilmekalt Kadri mõtisklus:

Saskia: *Vot nüüd lõpetuseks veel selline küsimus, et kas sa leiad, et sinu erinevad välismaal elamise perioodid või kogemused kui sellised on omavahel ka seotud? Ma viitan siin just sellele, et näiteks mina, kui ma käisin esimest korda, siis see andis mulle kobe sellise tõuke, et ma tahtsin kobe minna kuberni mujale, ta andis nagu sellise rännuisu mulle, ütleme nii. Et kas sa tunned, et sul on ka kuidagi nagu üks asi viinud teiseni?*

Kadri: *Aa. Ei. Kui ma, kui ma nüümoodi vaatan objektiivselt tagasi, siis ee ei. Ei, ma arvan, et me lihtsalt võtame kõiki asju avasüli vastu, et ei ole nagu ühest asjast innustust saanud, pigem oli see esimene minek see kõige olulisem, et teised on tulnud nagu kuidagi kogemata. Ma ei läinud [esimesse välisriiki], et sealt kuberni edasi minna, ja mul ei tekkinud ka päris sellist kibku, et nüüd on vaja kobe, ma tahan kobe terve maailma läbi käia. Ja mul ei ole siinamaani, sest ma olen ikkagi, ma olen nii, nii lahti, ma olen ka täiesti valmis, et ma jäängi näiteks [praegusesse asukohariiki] või, või mida iganes. No ma lihtsalt ei pane ukse kinni erinevate võimaluste ees. Ma ei tea. Vaatab, kui homme tuleb kuskile, ma ei tea, Bahamale mingi väga hea pakkumine, teha sinna oma ettevõtte, siis ma lähen sinna. Vähemalt mõneks ajaks. Et ma ei ole jõudnud sellesse punkti, et mul on kõrini, ja ma ei ole ka kunagi jõudnud sellesse punkti, et nüüd ma tahaks veel rohkem. Ma lihtsalt võtan need võimalused vastu. Ka kuidagi Eestiga.. Ma loodan, ses mõttes, et ma ei saa, ma ei loo endale ka seda mulli, et ma lähen Eestisse elama. Ma loodan (naer), et ma lähen sinna elama. Või mitte isegi ma ei looda, vaid ma arvan, et ma ükspäev elan Eestis ja ajan Eesti asja.*

Kokkuvõte ja järeldused

Käesoleva magistr töö raames läbi viidud kvantitatiivses küsitluses osalenud mobiilsete eestimaalaste näol on tegemist suhteliselt noorte ning haritud inimestega, kes on välismaale liikunud eeskätt uute ja huvitavate kogemuste saamise eesmärgil. Märkimisväärset hulgal on nende seas nn hüpermobiilseid indiviide, kelle jaoks küsitluse toimumise hetkel kestev mobiilsuskogemus ei ole esimeseks välisriigis resideerumise perioodiks. Eestist pärit mobiilsed indiviidid on üldjuhul väga head kohanejad, kes võõrasse ühiskonda edukalt sisse elada oskavad ning seal end „nagu kodus“ tunnevad. Kuigi enamus mobiilseid indiviide on tulevikus Eestisse tagasi pöördumise peale mõelnud, on väheste puhul tegemist kindlate plaanidega. Iseäranis ebakindel näib Eestisse naasmine sel juhul, kui mobiilsuskogemuste vältel on endale leitud partner, kes ei ole pärit Eestist. Välismaalasest kaaslase valmidus Eestisse kolida ning Eesti ühiskonna suutelisus muust rahvusest indiviide edukalt integreerida näivad olevat olulised aspektid, mis naasmisotsuse kujundamisel kaalu omavad. Tagasikolimise plaanide kujundamisel mängib aga veelgi olulisemat rolli Eesti majanduse ning iseäranis tööturu olukord, mida paraku peetakse sageli ebasoodsaks.

Mobiilsus ei seisne üksnes ühest riigist teise liikumises, vaid kujutab endast kompleksset protsessi, mis on oma loomult ühteaegu nii sotsiaalne kui ka individuaalne. Kvalitatiivsed süvaintervjuid lubavad läheneda indiviidi „refleksiivsele tööle” ja pakuvad võimaluse analüüsida objektiivse konteksti/keskkonna ning selle subjektiivse tõlgenduse omavahelist suhestumist. Mobiilsete indiviididega läbi viidud intervjuudest välja koorunud rännulood heidavad valgust mobiilsusotsuse kujunemise kompleksusele ning mobiilsuse subjektiivsele tähendusloomele. Esiteks kujuneb mobiilsusotsus välja teatud võimaluste ning tingimuste kontekstis või raamistikus. Indiviid mõtestab ja analüüsib seda võimaluste välja – lähtuvalt oma väärtustele, hinnangutele, eelnevatele kogemustele... – ning teeb otsuse: minna või jääda. Teiseks, mobiilsus ei lõpe siis, kui punktist A on liigutud punkti B. See kujutab endast pidevat muutuse, kohanemise ning ümberhindamise protsessi, seda nii ümbritseva keskkonna ja selle tingimustega suhestudes kui ka oma väärtuskategooriaid korrigeerides.

Mobiilsusotsust mõjutavad mitmed erinevad tegurid. Nii on otsus välisriiki kolida kantud soovist pääseda mitterahuldavast elukorraldusest, end võõras ühiskonnas proovile panna, mobiilsuse teel oma (inim)kapitali suurendada, aga ka midagi uut avastada või kogeda. Samuti on mobiilsus(otsus)e kujunemisel oluline roll inimsuhetel, mis mobiilsust võimaldavad, lihtsustavad, soodustavad või koguni tekitavad. Mobiilsus toob ühtlasi kaasa indiviidi mobiilsuskapitali ehk motiilsuse suurenemise, mis omakorda tõhustab järgnevat liikumist. Mobiilsusega suhestumisel ning sellega toimetulekuks rakendatakse erinevaid strateegiaid: keeleõppe ning uue sotsiaalse

võrgustiku loomise kaudu välisriigi ühiskonda integreerumine, asukohariigis kaasmaalaste ja Eestisse jäänud lähedastega tähenduslik suhtlemine ning eesti keele kaudu kodutunde loomine. Samuti hõlmavad taolised strateegiad materiaalse keskkonna muutmist endale sobivaks ning „minuliku elu“ konstrueerimist välisriigis.

Mobiilsuskogemuses muutuvad ühtlasi aktuaalseteks küsimused „mis on kodu?“, „kus on kodu?“ või „kes on kodu?“. Mobiilsus toob kaasa konkreetse geograafilise asukohaga sidemete nõrgenemise. Kodu muutub mobiilsuses samuti liikuvaks; koduks saavad eesti keel ning lähedased ja usaldusväärsed inimsuhted, mida riigist riiki endaga kaasas kantakse. Samas on mobiilsete eestimaalaste kuuluvustundes Eestil siiski oluline roll: Eesti on ja jääb mingis mõttes alati koduks, sest seal elavad mobiilsete indiviidide perekonnaliikmed. Samuti kujutab teadmine, et alati on koht, kuhu saab tagasi pöörduda (isegi, kui seda ei tehta), endast olulist psühholoogilist tuge mobiilsusega seotud raskustega kohanemisel.

Mobiilsete eestimaalaste näol on tegemist suhteliselt heterogeense seltskonnaga. Kui oma tööd tegema asudes arvasin, et leian välismaal eeskätt noori õppureid, siis tegelik pilt, nagu seda näitavad uurimuse tulemused, on märksa kirjum. Eestist pärit indiviidide välisriiki liikumise põhjused on tunduvalt mitmekesisemad, kui seda eeldasin, ning samuti on mitmekülgsed nende mobiilsuskogemused. Magistritöö mahu seisukohalt ei ole nendel lehekülgedel olnud paraku võimalik kõiki mobiilsustüüpe sügavuti uurida. Iga mobiilsuse „ideaaltüübi“ lähem tundmaõppimine on aga kahtlemata väärt eraldi uurimistööd.

Uurimuses osalenute üldine haridustase annab märku nende kõrgest kvalifitseeritusest. See aga paneb mõtlema nn ajude väljavoolu ohule. Kuna mobiilsete eestimaalaste puhul on tegemist välisriigis väga hästi kohanenud ja integreerunud indiviididega, võivad välismaal nende ette kerkivad atraktiivsed pakkumised ja eneseteostuse võimalused kujuneda olulisteks Eestisse naasmist takistavateks mõjuteguriteks. Kui välisriigis tuntakse end nagu kodus ning samas Eesti majandusliku olukorra stabiilsuses ollakse ebakindlad ja tajutakse võimaluste vähesust, siis ei saa välismaal kinnistumise riski ülehinnata. Samuti teeb märkimisväärne osa mobiilsetest eestimaalastest välismaal oma erialale vastavat tööd, mis näitab, et ka väljaspool Eestit suudetakse oma teadmisi ja oskusi väärtustada. Samas tuleb siinkohal tähelepanu pöörata ka nn ajude või oskuste potentsiaali raiskamise problemaatikale: küsitluses osalenud töötavatest indiviididest teeb ligi kolmandik enda sõnul välisriigis omandatud erialale mittevastavat tööd. See aga annab ehk märku sellest, et mobiilsete eestimaalaste seas on ka neid, kes ei pea Eestis erialase töö eest teenitavat palka piisavaks ning on pigem nõus minema välisriiki ja seal tegema erialale mittevastavat, kuid üldjuhul paremini tasustatud tööd.

Kuigi minu uurimuse andmed on mitte-esinduslikud (vt ptk 3.2.) ning ei peegelda seetõttu Eesti väljarännet tõetruult, annab uurimuses osalenud indiviidide vanuskoosseis siiski märku sellest, et mobiilsed on eeskätt tööealised indiviidid.⁷¹ 2011. aasta rahva ja eluruumide loenduse kohaselt on Eesti elanikkond viimase kümnekonna aasta jooksul kahanenud 5,5 protsendi võrra (Smutov 2012). Kuigi 2000. aastaga võrreldes on muutumatuks jäänud tööealise elanikkonna osakaal rahvastikus (*ibid*), võib tööealiste indiviidide lahkumine Eesti demograafilisi näitajaid

⁷¹ Seda kinnitavad ka Eesti Statistikaameti uusimad rändealased andmed, mille kohaselt aastatel 2004–2012 väljarännanute seas moodustavad 15–49-aastased indiviidid keskmiselt 73%.

arvestades väljarände suurenedes siiski alarmeerivaks kujuneda. Nii mõneski välisriigis on tekkimas arvestatavad eestimaalaste kogukonnad või võrgustikud, mis aga lihtsustavad või lausa soodustavad teiste eestimaalaste rännet. Teisisõnu, mida enam inimesi Eestist lahkub, seda lihtsamaks muutub äraminek Eestisse jäänud inimeste jaoks. Samuti ei saa Eesti väiksusest tulenevalt ülehinnata ohtu, et mobiilsusest võib kujuneda lumepalliefekt: ühtede lahkumine ning positiivne kogemus võib tekitada teistes soovi samuti minna ja sama asja kogeda.

Hoolimata sellest, et minu töö aluseks olev andmestik ei ole statistiliselt esinduslik, annab uurimuses osalenud indiviidide sooline koosseis ehk siiski märku naiste mõnevõrra suuremast mobiilsusmäärast.⁷² Taolist tendentsi peegeldab ka viimase rahvaloenduse järel Eesti avalikkuses esile kerkinud nn pruudikriisi või -põua debatt. Rahvaloenduse andmetest selgus, et enamikus Eesti omavalitsusüksustes on 20–34-aastasi mehi rohkem kui sama vanuserühma naisi (Servinski 2012). See vanuserühm kattub ühtlasi minu uurimuses osalenud indiviidide vanusega. Kuna enamik lapsi sünnib just selles vanuses naistel (*ibid*), siis ei saa ülehinnata ohtu, et antud vanusegruppi kuuluvad mobiilsed naised oma pere hoopis mõnes välisriigis ei loo. Minu uurimistööst nähtub muuhulgas see, et mobiilsete naiste partner on tunduvalt sagedamini välisriigist pärit kui meeste puhul. Kuna välisriigi partneri olemasolu on ühtlasi oluliseks välismaal kinnistumise teguriks, ei pruugi Eesti riik mobiilsete naiste näol „kaotada“ üksnes lahkuvad indiviidid, vaid ka nende tulevase järelkasvu.

Samuti saab naiste suuremat väljarännet peegeldavad andmed asetada konteksti, kus Eestit iseloomustab ka Euroopa Liidu riikidest suurim sooline palgalõhe: Eurostati andmetel oli meeste ja naiste palgalõhe Eestis 2010. aastal 27,7%, so ligi kaks korda suurem kui Euroopa Liidus keskmiselt (Euroopa Komisjon 2013). Nii leiavad mobiilsed Eestist pärit naised välisriigis mitte üksnes sobivaid ja väljakutsuvaid töövõimalusi, vaid ka tehtud töö eest märksa võrdväärsema tasu.

Alarmeeriva ning kurbust tekitava asjaoluna ilmneb uurimusest, et Eestist lahkumise otsus ei ole alati kantud üksnes soovist end täiendada või midagi uut ja huvitavat kogeda, vaid võib olla tingitud ka Eestis toimetuleku raskustest. Taolise „halva eest ära“ mobiilsuse kontekstis meenus mulle, kuidas Meelis Kompus tõmbas selle aasta 1. märtsi Aktuaalses Kaameras paralleele Eesti praeguse olukorra ning Tammsaare romaani „Tõde ja õigus“ tegevustikuga: „Minu jaoks see Vargamäelt allamineku teema tõusis esile, Vargamäelt lahkumine. Tähendab, ilma igasuguse parema alternatiivita. Saagu või sitem, siia jääda ei saa“ ning nentis, et see lause pani teda mõtlema, et „mis see praegune elu siis teistmoodi nüüd on või mis me nüüd paremad oleme“.

Kuna üldjuhul ollakse mobiilsed siiski juhul, kui selles nähakse võimalust arenguks, edasiminekuks või paremaks eluks, on oluline, et ka Eestis tekiks võimalused, mis tunduksid mobiilsetele indiviididele atraktiivsed. Soov Eestisse mingil ajal naasta ning seal end teostada on käesoleva uurimuse kohaselt enamusel mobiilsetest eestimaalastest. Kuid selleks, et soov kujuneks kindlaks kavatsuseks ning mobiilsed indiviidid kaaluksid tõsiselt tagasitulekut, peaksid nad Eestis nägema huvipakkuvaid perspektiive, mida nad tänases Eestis paraku ei näi tajuvat. Samuti tuleks

⁷² Ka sellele tulemusele pakuvad Eesti Statistikaameti uusimad andmed kinnitust: nii on perioodil 2004–2012 iga 100 väljarännanud mehe kohta Eestist lahkunud keskmiselt 115 naist.

Eestis hakata mõtlema mobiilsete indiviidide ning eeskätt nende (välismaal loodud) perede Eesti ühiskonda (re-)integreerimiseks vajalike tingimuste ja võimaluste loomise peale.

Välismaal teadmiste ja kogemuste omandamine suurendab indiviidi inimkapitali ning avardab mõttemaailma. Eesti ühiskonna kui terviku seisukohalt aga seisneb põhiline väljakutse taolise potentsiaali oskuslikus ärakasutamises. Ning tegelema tuleks antud teemaga hakata täna, sest välismaale minek ei kujuta endast enam kaugeltki erandnähtust, vaid reaalsust paljude (ning eeskätt noorte) jaoks. Viimasest annab ehk tunnistust ka Eesti Ekspressis avaldatud abiturientide „klassipilt“⁷³ (Vainküla & Leitmaa 2013). „Pärast tulen ikka tagasi“, lubavad noored. Kuid kas tõesti?

⁷³ Klassipildid on kujutatud tänavusi Tallinna Reaalkooli 12.b klassi lõpetajaid, kellest kolmandik plaanib enda sõnul õpinguid jätkata välismaal.

Kasutatud kirjandus ja allikad

- Aktuaalne kaamera (2013). *Aktuaalne kaamera*. ETV, 01.03.2013 kl 21.00.
- Amrous, N. & Vourc'h, R. (2005). Les étudiants et leurs conditions de vie en Europe. Principaux résultats du rapport Eurostudent 2005. *OVE Infos*, 13, sept. 2005.
- Anniste, K. (2011). Eestlaste väljaränne Soome. Uuringu kokkuvõte. Tartu: Euroopa Sotsiaalfond, Eesti tuleviku heaks.
(https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/strateegia/politika-analuusid-ja-uuringud/tarkade-otsuste-fondi-noorteadlaste-alameetme/TOF_Projekti_uuringu_kokkuvote-Anniste.pdf 29.09.2011)
- Anniste, K. (2009). Eesti välisränne aastatel 2000–2007. Raamatust Tammaru, T. & Tammur, A. (toim.-d). *Ränne. Migration*. Tallinn: Eesti Statistika, lk 50-66.
- Baldoni, E. (2003). The Free Movement of Persons in the European Union: A Legal-historical Overview. State of the Art Report. Pioneur Working Paper n°2.
(http://www.obets.ua.es/pioneur/bajaarchivo_public.php?iden=40 02.03.2011)
- Bauer, T. K. & Zimmermann, K. F. (1999). Assessment of Possible Migration Pressure and its Labour Market Impact Following EU Enlargement to Central and Eastern Europe. A Study for the Department for Education and Employment, United Kingdom.
(http://www.iza.org/en/webcontent/publications/reports/report_pdfs/iza_report_03.pdf 02.03.2012)
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (2008). Mobility and the Cosmopolitan Perspective. Raamatust Canzler, W., Kaufmann, V. & Kesselring, S. (toim.-d). *Tracing Mobilities: Towards a Cosmopolitan Perspective*. Aldershot, Burlington: Ashgate, lk 25-35.
- Beck, U. (1992). *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Beerkens, E. (2003). Globalisation and Higher Education Research. *Journal of Studies in International Education*, 7(2), 128-148.
- Benmayor, R. & Skotnes, A. (2005). Some Reflections on Migration and Identity. Raamatust Benmayor, R. & Skotnes, A. (toim.-d). *Migration and Identity*. New Brunswick: Transaction Publishers, lk 1-18.
- Canzler, W., Kaufmann, V. & Kesselring, S. (toim.-d) (2008). *Tracing Mobilities: Towards a Cosmopolitan Perspective*. Aldershot, Burlington: Ashgate.
- Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society – the Information Age*. Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (2004). *The Power of Identity. 2nd edition*. Malden, Oxford: Blackwell.
- Chambers, I. (1994). *Migrancy, Culture, Identity*. London, New York: Routledge.
- Christensen, A.-D. & Qvortrup Jensen, S. (2011). Roots and routes: Migration, belonging and everyday life. *Nordic Journal of Migration Research*, 1(3), 146-155.
- Conradson, D. & Latham, A. (2005). Friendship, Networks and Transnationality in a World City: Antipodean Transmigrants in London. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(2), 287-305.

- Cuba, L. & Hummon, D. M. (1993). Constructing a Sense of Home: Place Affiliation and Migration across the Life Cycle. *Sociological Forum*, 8(4), 547-572.
- Dubet, F. (1994). *Sociologie de l'expérience*. Paris: Éditions du Seuil.
- Eesti keele seletav sõnaraamat. (<http://www.eki.ee/dict/ekss/>)
- Eesti Statistika koduleht. (<http://www.stat.ee/>)
- Ellis, C. & Berger, L. (2001). Their Story/My Story/Our Story: Including the Researcher's Experience in Interview Research. Raamatust Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (toim.-d). *Handbook of Interview Research: Context & Method*. Thousand Oaks: Sage, lk 849-875.
- Ennafaa, R. & Paivandi, S. (2008). *Les étudiants étrangers en France. Enquête sur les projets, les parcours et les conditions de vie réalisées pour l'Observatoire national de la vie étudiante*. Paris: La documentation Française.
- Ezzy, D. (2002). *Qualitative analysis: practice and innovation*. Crows Nest: Allen&Unwin.
- Euroopa Komisjon (2013). Võrdse palga päev: Euroopas töötavad naised aastas „tasuta“ 59 päeva. *Euroopa Komisjoni Pressiteade*, 27.02.2013. (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-165_et.htm 28.02.2013)
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2005/36/EÜ kutsekvalifikatsioonide tunnustamise kohta. *Euroopa Liidu Teataja*, L 255. 30.09.2005.
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 862/2007, mis käsitleb ühenduse rände- ja rahvusvahelise kaitse statistikat ja millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu määrus (EMÜ) nr 311/76 võõrtöötajaid käsitleva statistika koostamise kohta. *Euroopa Liidu Teataja*, L 199. 31.07.2007.
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu soovitus hariduse ja koolitusega seotud riikidevahelise liikuvuse kohta ühenduse piires: Liikuvust käsitlev Euroopa kvaliteediharta. *Euroopa Liidu Teataja*, L 394. 30.12.2006.
- European Commission (2010). Communication from the Commission. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM (2010) 2020. Brussels, 03.03.2010.
- European Commission (2009). *The Bologna Process in Higher Education in Europe – Key indicators on the social dimension and mobility*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostati koduleht. (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>)
- Eurostudent projekti koduleht. (<http://www.eurostudent.eu/>)
- Fontana, A. (2001). Postmodern Trends in Interviewing. Raamatust Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (toim.-d). *Handbook of Interview Research: Context & Method*. Thousand Oaks: Sage, lk 161-175.
- Giret, J.-F. & Stoeffler-Kern, F. (toim.-d), Groupe de travail sur l'enseignement supérieur (2009). Approches de la mobilité étudiante. *Céreq Net-Doc*, 48, jaan. 2009. (<http://www.cereq.fr/cereq/Net-Doc-48.pdf> 09.09.2012)
- Globalisation and the need for its measurement. (2010). Eurostati koduleht. (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/globalisation/background> 25.09.2011)
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (2009). *Analyzing Narrative Reality*. Thousand Oaks: Sage.
- Johnson, J. M. (2001). In-Depth Interviewing. Raamatust Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (toim.-d). *Handbook of Interview Research: Context & Method*. Thousand Oaks: Sage, lk 103-119.

- Johnson, J. C. & Weller, S. C. (2001). Elicitation Techniques for Interviewing. Raamatust Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (toim.-d). *Handbook of Interview Research: Context & Method*. Thousand Oaks: Sage, lk 491-514.
- Jovchelovitch, S. & Bauer, M. W. (2000). Narrative Interviewing. Raamatust Bauer, M. W. & Gaskell, G. (toim.-d). *Qualitative researching with text, image and sound: a practical handbook*. London: Sage, lk 57-74.
- Kaufmann, V. (2002). *Re-thinking Mobility: Contemporary sociology*. Aldershot, Burlington: Ashgate.
- Kaufmann, V. & Montulet, B. (2008). Between Social and Spatial Mobilities: The Issue of Social Fluidity. Raamatust Canzler, W., Kaufmann, V. & Kesselring, S. (toim.-d). *Tracing Mobilities: Towards a Cosmopolitan Perspective*. Aldershot, Burlington: Ashgate, lk 37-55.
- Keskskaik, S. (2011). L'analyse factorielle exploratoire. Document de travail, N°2011-M03. Direction de l'évaluation, de la prospective et de la performance. Ministère de l'éducation nationale, de la jeunesse et de la vie associative.
- Keskskaik, K. S. (2006). *Õppurite migratsioon. Välismaal elamise kogemus läbi noorte silmade*. Bakalaureusetöö. Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond. Tartu Ülikool.
- Keskskaik, M.-L. (2009). *Eesti vabetsusüliõpilaste kohanemine välisriigis ning kohanemisega seotud tegurid*. Magistritöö. Psühholoogia ja organisatsioonikäitumise osakond. Tallinna Ülikool.
- Kesselring, S. (2008). The Mobile Risk Society. Raamatust Canzler, W., Kaufmann, V. & Kesselring, S. (toim.-d). *Tracing Mobilities: Towards a Cosmopolitan Perspective*. Aldershot, Burlington: Ashgate, lk 77-102.
- Kielyte, J. & Kancs, D. (2002). Migration in the Enlarged European Union: Empirical Evidence for Labour Mobility in the Baltic States. *Journal of Baltic Studies*, 33(3), 259-279.
- Krieger, H. (2004). *Migration trends in an enlarged Europe*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Kulu, H. (2000). Suundumusi rändeuuringute metodoloogias: determinismist voluntarismist? Raamatust Jauhiainen, J. S. & Kulu, H. (toim.-d). *Inimesed, ühiskonnad ja ruumid. Inimgeograafia Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 63-76.
- Kulu, H. (1997). *Eestlaste tagasiränne 1940-1989. Lääne-Siberist pärit eestlaste näitel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kõiva, M., Käsper, K., Elme A. & Murruste, M. (2010). Pikaajaliselt välismaal viibivate eestimaalaste seas läbiviidud kvantitatiivse küsitluse tulemuste kokkuvõte. Tallinn: Euroopa Sotsiaalfond, Eesti tuleviku heaks.
(http://www.talendidkoju.ee/system/resources/0000/0002/Talenetide_k_sitluse_tulemused.pdf 04.04.2011)
- Lauristin, M. (2011). Human development during the period of transition: the challenges faced by the Baltic states. Kogumikust *Estonian Human Development Report. Baltic Way(s) of Human Development: Twenty Years On*. Tallinn: AS Eesti Ajalehed, lk 10-12.
- Limmer, R. & Schneider, N. F. (2008). Studying Job-Related Spatial Mobility in Europe. Raamatust Schneider, N. F. & Meil, G. (toim.-d). *Mobile Living Across Europe I: Relevance and Diversity of Job-Related Spatial Mobility in Six European Countries*. Opladen, Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers, lk 13-45.

- Metspalu, K. (2010). *Euroopaga taasühinemine migratsiooni abil – Ida-Euroopa immigrantide staatuse muutumine Prantsusmaal*. Magistritöö. Uusima aja ajaloo õppetool. Tartu Ülikool.
- Mulder, C. H. & Hooimeijer, P. (1999). Residential relocations in the life course. Raamatust Van Wissen, L. J. G. & Dykstra, P. A. (toim.-d). *Population Issues: An interdisciplinary focus*. New York etc: Kluwer Academic/Plenum publishers, lk 159-186.
- Murphy-Lejeune, E. (2002). *Student mobility and narrative in Europe*. London: Routledge.
- Nivalainen, S. (2004). Determinants of family migration: short moves vs. long moves. *Journal of Population Economics*, 17(1), 157-175.
- Oblak Flander, A. (2011). Population and social conditions. *Eurostat, Statistics in focus*, 1/2011.
- OECD (2002). International Mobility of the Highly Skilled. *OECD Policy Brief*.
- Orr, D., Schnitzer, K. & Frackmann, E. (2008). *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Synopsis of indicators/Final report/Eurostudent III 2005–2008*. Bielefeld: W. Bertelsmann Verlag GmbH & Co. KG.
- Philips, K., Hinnosaar, M., Priinits, M. & Võrk, A. (2003). *Euroopa Liiduga ühinemise mõjud palkadele ja tööjõu vabale liikumisele*. Tallinn: Riigikantselei Euroopa Liidu sekretariaat.
- Pioneers of European Integration ‘From Below’: Mobility and the Emergence of European Identity among National and Foreign Citizens in the EU (*PIONEUR*). (2006). 5th Framework Program – European Commission. Executive summary. (<http://www.obets.ua.es/pioneer/difusion/PioneerExecutiveSummary.pdf> 30.09.2011)
- Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni (IOM) koduleht. (<http://www.iom.int/cms/home>)
- Rammler, S. (2008). The *Wahlverwandtschaft* of Modernity and Mobility. Raamatust Canzler, W., Kaufmann, V. & Kesselring, S. (toim.-d). *Tracing Mobilities: Towards a Cosmopolitan Perspective*. Aldershot, Burlington: Ashgate, lk 57-75.
- Reflex projekti koduleht. (<http://www.fdewb.unimaas.nl/roa/reflex/>)
- Riessman, C. K. (2004). Narrative interviewing. Raamatust Lewis-Beck, M. S., Bryman, A. & Futing Liao, T. (toim.-d). *Encyclopedia of Social Science Research Methods*. London, Newbury Park: Sage, lk 709-710.
- Riessman, C. K. (2002). Narrative Analysis. Raamatust Huberman, A. M. & Miles, M. B. (toim.-d). *The Qualitative Researcher’s Companion*. Thousand Oaks: Sage, lk 217-270.
- Riessman, C. K. (2001). Analysis of personal narratives. Raamatust Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (toim.-d). *Handbook of Interview Research: Context & Method*. Thousand Oaks: Sage, lk 695-710.
- Schwalbe, M. L. & Wolkomir, M. (2001). Interviewing Men. Raamatust Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (toim.-d). *Handbook of Interview Research: Context & Method*. Thousand Oaks: Sage, lk 203-219.
- Servinski, M. (2012). Rahvaloenduse andmed näitavad pruudipõuda. *Statistikaameti ajaveeb*, 18.12.2012. (<http://statistikaamet.wordpress.com/2012/12/18/rahvaloenduse-andmed-naitavad-pruudipouda/> 18.12.2012)
- Smutov, M. (2012). Rahvaloenduse põhjal elab Eestis 1 294 236 püsielanikku. *Postimees*, 31.05.2012. (<http://www.postimees.ee/860142/rahvaloenduse-pohjal-elab-eestis-1-294-236-pusielanikku> 18.12.2012)

- Sorbonne Joint Declaration. (http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/980525SORBONNE_DECLARATION.PDF)
- Talendid Koju portaal: projektist. (2012). (www.talendidkoju.ee 15.03.2012)
- Teichler, U. (2007). The Changing Role of Student Mobility. UNESCO Forum on Higher Education, Research and Knowledge. (<http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001578/157818e.pdf> 02.09.2011)
- The Bologna Declaration of 19 June 1999. (http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/990719BOLOGNA_DECLARATION.PDF 03.03.2011)
- The Bologna Process – Towards the European Higher Education Area. (2011). (http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc1290_en.htm 30.04.2012)
- Treaty on European Union. *Official Journal*, C 191. 29.07.1992.
- Tremblay, K. (2005). Academic Mobility and Immigration. *Journal of Studies in International Education*, 9(3), 196-228.
- UNESCO-UIS (2009). *Recueil de données mondiales sur l'éducation 2009. Statistiques comparées sur l'éducation dans le monde*. Montréal : UNESCO-UIS.
- Urry, J. (2007). *Mobilities*. Cambridge: Polity Press.
- Vainküla, K. & Leitmaa, D. (2013). Klassipilt: Maailm kutsub! *Eesti Ekspress*, 25.04.2013. (<http://www.ekspress.ee/news/paevauudised/cestiuidised/klassipilt-maailm-kutsub.d?id=66026998> 02.05.2013).
- Varghese, N. V. (2008). *Globalization of higher education and cross-border student mobility*. Paris: IIEP.
- Veidemann, B. (2010). Eesti tööealise rahvastiku väljarändepotentsiaal aastal 2010. *Poliitikaanalüüs, Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 8/2010.
- Voog, A. (2008). Eurobaromeeter 70: avalik arvamus Euroopa Liidus. Eesti rahvuslik aruanne. Tallinn: Euroopa Komisjoni Eesti Esindus, Euroopa Komisjoni kommunikatsiooni peadirektoraat. (http://ec.europa.eu/eesti/pdf/eurobarometre/eb70_estonia_national_report.pdf 10.09.2012)
- Ward, C. & Kennedy, A. (1999). The Measurement of Sociocultural Adaptation. *International Journal of Intercultural Relations*, 23(4), 659-677.
- Ward, C. & Rana-Deuba, A. (1999). Acculturation and Adaptation Revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(4), 422-442.
- Wiers-Jensen, J. (2008). Does Higher Education Attained Abroad Lead to International Jobs? *Journal of Studies in International Education*, 12(2), 101-130.
- ÜRO inimarengu indikaatorite koduleht. (<http://hdr.undp.org/en/data/trends/>)
- Yanaprasart, P. (2006). *L'expatrié: un acteur social de la mobilité internationale. Cadres entre la Suisse et la France*. Bern: Peter Lang.

Lisa 1: Küsimustik ja vastajate jaotumine küsimuste lõikes

Küsimustiku koostamisel olen kasutanud mitmeid varasemaid mobiilsust ja sellega seotud nähtusi (nt kohanemist) puudutavaid uurimistöid ja neis välja toodud küsimustikke: Ennafaa ja Paivandi 2008, Giret ja Stoeffler-Kern 2009, Murphy-Lejeune 2002, Orr *et al* 2008, Ward ja Kennedy 1999. Samuti sain selle väljatöötamisel inspiratsiooni Mari-Liis Keskspaiga ja Kadri Metspalu magistritöödest.

Küsitluse tulemused on esitatud vastajate arvu (N) ja osakaaluna (%), va arvtunnused ning „keskmised valikud“, mille puhul olen esitanud aritmeetilise keskmise ning mõnel juhul ka teisi statistilisi näitajaid (minimaalne ja maksimaalne väärtus, mediaan, standardhälve). Osakaalude arvutamisel võtsin arvesse üksnes küsimusele vastanud indiviide, kuid eraldi on välja toodud ka puuduvate väärtuste sagedus ja osakaal. Tärniga (*) tähistatud küsimused olid vastajate jaoks kohustuslikud, st taoliste küsimustele vastamata jätmise korral ei olnud küsimustiku täitmist võimalik jätkata.

Sotsiaaldemograafilised näitajad

Sugu*

	N	%
☐ Naine	625	83,6
☐ Mees	123	16,4

Vanus*

(N=748)	Aastat
Keskmine	29,5
Minimaalne väärtus	18
Maksimaalne väärtus	71
Mediaan	28
Standardhälve	8

Milline on kõrgeim haridustase, mille Sa oled omandanud?

Märkus: tegemist on ümberkodeeritud tunnusega. Originaalküsimus sisaldas vastusevarianti „muu“ ning vastajal paluti täpsustada.

	N	%
☐ Põhiharidus	25	3,4
☐ Keskkharidus (sh keskeri, ametikoolid, lõpetamata kõrgharidus)	312	41,8
☐ Kõrgharidus: bakalaureusekraad (või sellega võrdsustatud)	267	35,8
☐ Kõrgharidus: magistrikraad (või sellega võrdsustatud)	129	17,3
☐ Kõrgharidus: doktorikraad	13	1,7
<i>Puuduvad väärtused</i>	2	0,3

Kui Sul on omandatud kõrgharidus, siis mis valdkonnas? (Kui Sul on omandatud kõrgharidus mitmes valdkonnas, siis vali see valdkond, kus Sa viimasena kõrghariduse omandasid)

Märkus: järgnev sagedustabel kajastab vaid kõrgharidusega indiviidide vastuseid (n=411).

	N	%
☐ Õpetajakoolitus ja kasvatusteadus	22	5,6
☐ Kunstid	34	8,7
☐ Humanitaaria	73	18,6
☐ Sotsiaal- ja käitumisteadused	47	12
☐ Ajakirjandus ja infolevi	8	2
☐ Ärindus ja haldus	67	17,1
☐ Õigus	22	5,6
☐ Bioteadused	11	2,8
☐ Füüsikalised loodusteadused	3	0,8
☐ Matemaatika ja statistika	8	2
☐ Arvutiteadused	16	4,1
☐ Tehnikaalad	15	3,8
☐ Tootmine ja töötlemine	4	1
☐ Arhitektuur ja ehitus	8	2
☐ Põllumajandus, metsandus ja kalandus	5	1,3
☐ Veterinaaria	1	0,3
☐ Tervis	20	5,1
☐ Sotsiaalteenused	13	3,3
☐ Isikuteenindus	10	2,6
☐ Transporditeenused	4	1
☐ Keskkonnakaitse	1	0,3
☐ Turvamine	0	0
<i>Puuduvad väärtused</i>	17	4,2

Keeleoskus

Mis on Sinu emakeel?

	N	%
☐ Eesti	726	98
☐ Vene	14	1,9
☐ Muu (soome)	1	0,1
<i>Puuduvad väärtused</i>	7	0,9

Mitut võõrkeelt Sa valdad vähemalt suhtlustasemel?

(N=742)

Keskmine 2,9

Mis keelt / milliseid keeli Sa tavaliselt kasutad oma igapäevaelus? (Palun märgi kõik sobivad vastusevariandid)

Märkus: osakaalude summa ületab 100%, sest vastajad võisid märkida mitu vastusevarianti.

	N	%
☐ Oma emakeelt	485	64,8
☐ Oma asukohamaa riigikeelt / -keeli	586	78,3
☐ Muu (palun nimeta)	374	50
Muu: inglise keelt	344	46
Muu: vene keelt	48	6,4

Varasem välismaal elamise kogemus

Kas Sa oled varem (st enne oma praegust välismaal elamise kogemust) järjest vähemalt kuu aega elanud mõnes välisriigis?*

	N	%
☐ Jah	453	60,8
☐ Ei	292	39,2
<i>Puuduvad väärtused</i>	3	0,4

Märkus: järgnevad tabelid kajastavad üksnes nende indiviidide vastuseid, kes märkisid, et on varem mõnes välisriigis elanud (n=453).

Kui mitu taolist kogemust Sul on olnud? (Kui oled samas välisriigis elanud erinevatel perioodidel, siis palun loenda need eraldi)

(N=431)

Keskmine	2,5
Minimaalne väärtus	1
Maksimaalne väärtus	30
Mediaan	2
Standardhälve	2,1

Palun kirjelda seda kogemust / neid kogemusi lühidalt – millises välisriigis ja kui kaua elasid ning milline oli Sinu põhitegevus selles välisriigis. Palun täida järgnev tabel. (Kui oled samas välisriigis elanud erinevatel perioodidel, siis palun kirjelda neid eraldi)

Märkus: küsimustik võimaldas kirjeldada kuni kümme varasemat välismaal elamise kogemust. Siinkohal olen ära toonud vaid nelja kogemuse kirjelduse, sest keskmiseks varasemate välismaal elamise kogemuste arvuks oli 2,5 ja üle nelja kogemuse oli vaid 41 indiviidil. Tabelit tuleb lugeda järgnevalt: eelneva mobiilsuskogemusega indiviidide esimene kogemus leidis kõige sagedamini aset Soomes (69 vastajat, so 16,1% nendest, kes nimetasid vähemalt ühe eelneva kogemuse, märkisid, et see toimus Soomes). Keskmiselt elasid vähemalt üht varasemat mobiilsuskogemust omavad respondendid oma esimeses välisriigis 15,3 kuud ning seal viibitud aja jooksul tegeles suurem osa neist (203 indiviidi, so 48%) põhitegevusena töötamisega.

	Riik			Kestus (kuudes)	Põhitegevus		
	4 enim mainitud riiki	N	%	Keskmine	N	%	
1. (varaseim) kogemus	Soome	69	16,1	15,3	Töö (sh vabatahtlik töö, praktika, lapsehoidmistöö...)	203	48
	Ameerika Ühendriigid	42	9,8		Õppetegevus (sh vahetusüliõpilane, suvekool, keeltekursus)	151	35,7
	Saksamaa	39	9,1		Reisimine	34	8
	Suurbritannia	36	8,4		Muu	35	8,3
2. kogemus	Suurbritannia	27	10,1	14,9	Töö	129	48,5
	Saksamaa	24	9		Õppetegevus	78	29,3
	Prantsusmaa	22	8,2		Reisimine	27	10,2
	Soome	22	8,2		Muu	32	12
3. kogemus	Ameerika Ühendriigid	15	10,4	14,3	Töö	81	56,6
	Prantsusmaa	13	9		Õppetegevus	39	27,3
	Hispaania	12	8,3		Reisimine	10	7
	Saksamaa	11	7,6		Muu	13	9,1

	Riik			Kestus (kuudes)	Põhitegevus		
	4 enim mainitud riiki	N	%	Keskmine		N	%
4. kogemus	Ameerika Ühendriigid	9	(13)	12,6	Töö	35	(50,7)
	Prantsusmaa	7	(10,1)		Õppetegevus	21	(30,4)
	Soome	5	(7,3)		Reisimine	5	(7,3)
	Hispaania	4	(5,8)		Muu	8	(11,6)

Praegune välismaal elamise kogemus

Märkus: järgnevas tabelites on kajastatud kõikide küsitluses osalenute vastused.

Millises välisriigis Sa hetkel elad?

	N	%		N	%	
☐ Norra	100	13,9		☐ Araabia	6	0,8
☐ Soome	72	10		☐ Ühendemiraadid	6	0,8
☐ Holland	69	9,6		☐ Malta	6	0,8
☐ Prantsusmaa	65	9,1		☐ Brasiilia	5	0,7
☐ Suurbritannia	53	7,4		☐ Kreeka	3	0,4
☐ Ameerika Ühendriigid	46	6,4		☐ Ukraina	3	0,4
☐ Saksamaa	43	6		☐ Argentina	2	0,3
☐ Austraalia	42	5,9		☐ Leedu	2	0,3
☐ Taani	28	3,9		☐ Poola	2	0,3
☐ Hispaania	23	3,2		☐ Sloveenia	2	0,3
☐ Itaalia	23	3,2		☐ Uus-Meremaa	2	0,3
☐ Küpros	18	2,5		☐ Ghana	1	0,1
☐ Austria	16	2,2		☐ Hiina	1	0,1
☐ Tšehhi	10	1,4		☐ India	1	0,1
☐ Belgia	9	1,3		☐ Indoneesia	1	0,1
☐ Jaapan	8	1,1		☐ Kambodža	1	0,1
☐ Iirimaa	7	1		☐ Läti	1	0,1
☐ Kanada	7	1		☐ Maroko	1	0,1
☐ Luksemburg	7	1		☐ Singapur	1	0,1
☐ Rootsi	7	1		☐ Tai	1	0,1
☐ Šveits	7	1		☐ Tšiili	1	0,1
☐ Türgi	7	1		☐ Ungari	1	0,1
☐ Island	6	0,8		☐ Valgevene	1	0,1
<i>Puuduvad väärtused</i>	30	4				

Kui kaua Sa oled selles välisriigis elanud?

(N=723)	Aastat
Keskmine	3,8
Mediaan	2,2
Minimaalne väärtus	0,1
Maksimaalne väärtus	50
Standardhälve	4,8

Alljärgnevad väited kajastavad erinevaid välismaale kolimise põhjuseid ja eesmärke. Palun hinda, mil määral kehtivad need Sinu kohta. Mõned väited võivad olla väga sarnased, kuid palun hinda neid kõiki kasutades järgnevat skaalat:

Kolisin sellesse välisriiki...	N	①	②	③	④	Puuduvad väärtused	Keskmine valik
		Mitte üldse sel põhjusel/ eesmärgil	Mõningal määral sel põhjusel/ eesmärgil	Üsna palju sel põhjusel/ eesmärgil	Täielikult sel põhjusel/ eesmärgil		
...et selle riigi keelt õppida	N 246 % 36,1	184 27	143 21	108 15,9	67 9	2,2	
...selle riigi hariduse kõrge kvaliteedi pärast	N 429 % 63,3	102 15	77 11,4	70 10,3	70 9,4	1,7	
...et õppida välisülikoolis	N 413 % 60,9	72 10,6	56 8,3	137 20,2	70 9,4	1,9	
...et omandada haridus, mida Eestis ei oleks võimalik olnud omandada	N 436 % 64,3	98 14,5	58 8,6	86 12,7	70 9,4	1,7	
...et paremat palka teenida	N 201 % 29,5	145 21,3	162 23,8	174 25,5	66 8,8	2,5	
...et omandada välisriigis töökogemus	N 222 % 32,5	163 23,8	187 27,3	112 16,4	64 8,6	2,3	
...et end erialasel tööl täiendada	N 373 % 55,2	112 16,6	101 14,9	90 13,3	72 9,6	1,9	
...sest arvasin, et see tooks mulle kasu minu hilisemas tööelus	N 185 % 27,2	140 20,6	205 30,2	150 22,1	68 9,1	2,5	
...selle riigi geograafilise asukoha tõttu	N 316 % 46,7	164 24,2	129 19,1	68 10	71 9,5	1,9	
...sest selles riigis on paremad elutingimused kui Eestis	N 219 % 32,0	142 20,7	177 25,8	147 21,5	63 8,4	2,4	
...et omandada uus ja huvitav kogemus	N 71 % 10,4	121 17,7	208 30,4	284 41,5	64 8,6	3	

Kolisin sellesse välisriiki...		①	②	③	④	Puuduvad väärtused	Keskmi- ne valik
		Mitte üldse sel põhjusel/ eesmärgil	Mõningal määral sel põhjusel/ eesmärgil	Üsna palju sel põhjusel/ eesmärgil	Täielikult sel põhjusel/ eesmärgil		
...et oma isiksust arendada	N	126	171	211	171	69	2,6
	%	18,6	25,2	31,1	25,2	9,2	
...et saavutada iseseisvus	N	274	150	134	120	70	2,1
	%	40,4	22,1	19,8	17,7	9,4	
...et avastada uut kultuuri ja uusi inimesi	N	96	167	227	193	65	2,8
	%	14,1	24,5	33,2	28,3	8,7	
...et nõ keskkonda vahetada	N	135	135	210	202	66	2,7
	%	19,8	19,8	30,8	29,6	8,8	
...sest olin juba välisriigis elanud ja tahtsin seda kogemust korrata	N	411	104	95	70	68	1,7
	%	60,4	15,3	14,0	10,3	9,1	
...sest olin juba selles välisriigis käinud ja tahtsin sinna tagasi minna	N	409	96	92	82	69	1,8
	%	60,2	14,1	13,6	12,1	9,2	
...sest keegi mu tutvusringkonnast on välis- maal elanud ja soovitas minna	N	447	128	60	41	72	1,5
	%	66,1	18,9	8,9	6,1	9,6	
...sest minu kaaslane / perekonnd läks sinna	N	479	32	39	124	74	1,7
	%	71,1	4,8	5,8	18,4	9,9	
...sest mu kaaslane oli selle riigi kodanik	N	517	18	33	116	64	1,6
	%	75,6	2,6	4,8	17	8,6	
...sest sellesse riiki oli lihtne minna (soodne immigratsioonipoliitika)	N	355	159	98	65	71	1,8
	%	52,4	23,5	14,5	9,6	9,5	
...sest ma ei näinud Eestis huvipakkuvat perspektiivi	N	183	140	161	195	69	2,5
	%	27	20,6	23,7	28,7	9,2	

Mil määral oskaside Sa selle välisriigi keelt enne sinna kolimist?

	○	○	○	○	○	Puuduvad väärtused
	Ei osanud üldse					
N	303	120	82	106	85	52
%	43,5	17,2	11,8	15,2	12,2	7

Kuivõrd tegid Sa eeltööd, et end enne sellesse välisriiki kolimist sealse elu-oluga kurssi viia? (nt millised on sealsed majutus, töö-, õppimisvõimalused, administratiivsed nõuded...)

	☐	☐	☐	☐	☐	
	Ei teinud üldse eeltööd				Tegin väga põhjalikku eeltööd	<i>Puuduvad väärtused</i>
N	170	164	191	116	58	49
%	24,3	23,5	27,3	16,6	8,3	6,6

Kas Sa tundsid selles välisriigis kedagi enne sinna kolimist?

		N	%
☐	Jah	457	65,4
☐	Ei	242	34,6
<i>Puuduvad väärtused</i>		49	6,6

Keda Sa seal tundsid? (Palun märki kõik sobivad vastusevariandid)

Märkus: järgnev sagedustabel kajastab vaid nende indiviidide vastuseid, kes märkisid, et tundsid sibirriigis kedagi enne sinna kolimist (n=457). Osakaalude summa ületab 100%, sest vastajad võisid märkida mitu vastusevarianti.

		N	%
☐	Sellest välisriigist pärit inimesi	259	56,7
☐	Seal elavaid Eestist pärit inimesi	288	63
☐	Seal elavaid teistest rahvustest inimesi	88	19,3

Elu välisriigis

Mis / millised on Sinu praegune / praegused tegevus(ed) selles välisriigis, kus Sa elad? (Palun märki kõik sobivad vastusevariandid)

Märkus: osakaalude summa ületab 100%, sest vastajad võisid märkida mitu vastusevarianti.

		N	%
☐	Õppimine	220	29,4
☐	Töö (sh ettevõtetus, FIE, vabakutseline töö)	497	66,4
☐	Praktika	34	4,6
☐	Vabatahtlik töö	43	5,8
☐	Muu (palun nimeta)		
	Muu: lapsega / lastega kodus, lapsehoolduspuhkus, kodune...	54	7,2
	Muu: tööotsingud	9	1,2

Kui Sa töötad, siis kui hästi vastab Sinu töökoht Sinu omandatud erialale?

Märkus: küsimus sisaldas ka vastusevarianti „ma ei tööta“, mida märkis 126 indiviidi, so 19% vastajatest. Järgnevalt sagedustabelist on need indiviidid välja jäetud.

	N	%
☐ Väga hästi	157	29,3
☐ Üsna hästi	111	20,7
☐ Vähesel määral	90	16,8
☐ Mitte üldse	178	33,2
<i>Puuduvad väärtused</i>	86	13,8

Kas Sa oled selles välisriigis, kus elad, omandanud mõne kõrgharidusasutuse diplomi?

	N	%
☐ Jah	102	14,8
☐ Ei	586	85,2
<i>Puuduvad väärtused</i>	60	8

Milline on kõrgeim haridusaste, mille Sa oled selles välisriigis omandanud?

Märkus: järgnev sagedustabel kajastab vaid nende indiviidide vastuseid, kes märkisid, et on oma asukohariigis mõne kõrgharidusasutuse diplomi omandanud (n=102).

	N	%
☐ Bakalaureusekraad	37	37,4
☐ Magistrikraad	42	42,4
☐ Doktorikraad	4	4
☐ Muu	16	16,2
<i>Puuduvad väärtused</i>	3	2,9

Milline / millised on hetkel Sinu sissetulekuallikas / -allikad välismaal elades? (Palun märgi kõik sobivad vastusevariandid)

Märkus: osakaalude summa ületab 100%, sest vastajad võisid märkida mitu vastusevarianti.

	N	%
☐ Palk	536	71,7
☐ Stipendium, õppetoetus Eestist	32	4,3
☐ Stipendium, õppetoetus välisriigist	52	7
☐ Rahaline toetus vanematelt või perekonnalt	141	18,9
☐ Sotsiaaltoetus välisriigist	48	6,4
☐ Laen	35	4,7
☐ Muu (palun nimeta)		
Muu: partneri / elukaaslase rahaline toetus	38	5,1
Muu: säästud	13	1,7
Muu: empalk, vanemahüvitis, lastetoetus	16	2,1

Kas Sa arvad, et oled välisriigis, kus hetkel elad, paremas majanduslikus olukorras kui Eestis?

	N	%
☐ Jah	581	84,3
☐ Ei	108	15,7
<i>Puuduvad väärtused</i>	59	7,9

Kui suur on Sinu arvates see majandusliku olukorra erinevus?

Märkus: järgnev sagedustabel kajastab vaid nende indiviidide vastuseid, kes märkisid, et on oma asukohariigis paremas majanduslikus olukorras kui Eestis (n=581).

	N	%
☐ Väga suur	256	44,4
☐ Pigem suur	182	31,5
☐ Keskmine	113	19,6
☐ Pigem väike	23	4
☐ Väga väike	3	0,5
<i>Puuduvad väärtused</i>	4	0,7

Antud välisriigi kontekstis, kui suures asulas Sa hetkel elad?

	N	%
☐ Pealinnas	218	31,6
☐ Suurlinnas (väljaarvatud pealinn)	141	20,5
☐ Keskmise suurusega linnas	139	20,2
☐ Väikelinnas	109	15,8
☐ Väiksemas asulas või maapiirkonnas	82	11,9
<i>Puuduvad väärtused</i>	<i>59</i>	<i>7,9</i>

Kas Sul on sellest välisriigist ravikindlustus?

	N	%
☐ Jah	526	76,5
☐ Ei	162	23,6
<i>Puuduvad väärtused</i>	<i>60</i>	<i>8</i>

Kas Sa oled selles välisriigis maksukohuslane?

	N	%
☐ Jah	491	71,6
☐ Ei	195	28,4
<i>Puuduvad väärtused</i>	<i>62</i>	<i>8,3</i>

Kas Sa oled kaalunud selle välisriigi kodakondsuse taotlemist?

	N	%
☐ Jah	221	32,1
☐ Ei	468	67,9
<i>Puuduvad väärtused</i>	<i>59</i>	<i>7,9</i>

Kas Sa oled selle välisriigi kodakondsuse saanud?

Märkus: järgnev sagedustabel kajastab vaid nende indiviidide vastuseid, kes märkisid, et on oma asukohariigis kodakondsust taotlenud (n=221).

	N	%
☐ Jah	23	10,5
☐ Ei	196	89,5
<i>Puuduvad väärtused</i>	<i>2</i>	<i>0,9</i>

Suhtlusringkond välisriigis

Kui sageli Sa suhtled välisriigis, kus hetkel elad, teiste seal elavate Eestist pärit inimestega?

	N	%
☐ Iga päev	207	30,1
☐ Iga nädal	172	25
☐ Iga kuu	107	15,6
☐ Harvemini kui kord kuus	131	19
☐ Mitte kunagi	71	10,3
<i>Puuduvad väärtused</i>	60	8

Kui sageli suhtled Sa välisriigis, kus hetkel elad, teiste seal elavate välismaalastega?

	N	%
☐ Iga päev	442	64,2
☐ Iga nädal	131	19
☐ Iga kuu	49	7,1
☐ Harvemini kui kord kuus	50	7,3
☐ Mitte kunagi	16	2,3
<i>Puuduvad väärtused</i>	60	8

Kas Sul on lähedasi sõpru selle välisriigi kodanike hulgas?

	N	%
☐ Jah	490	71,3
☐ Ei	197	28,7
<i>Puuduvad väärtused</i>	61	8,2

Kui tihti Sa nendega suhtled?

Märkus: järgnev sagedustabel kajastab vaid nende indiviidide vastuseid, kes märkisid, et neil on lähedasi sõpru oma asukohariigi kodanike hulgas (n=490).

	N	%
☐ Iga päev	296	60,7
☐ Iga nädal	153	31,4
☐ Iga kuu	28	5,7
☐ Harvemini kui kord kuus	11	2,3
<i>Puuduvad väärtused</i>	2	0,4

Kohanemine välisriigis

Järgnevalt hindaja palun, kui palju raskusi Sa koged neis valdkondades välisriigis elades. Kasuta järgnevat skaalat:

Märkus: see küsimus on kohandatud Wardi ja Kennedy (1999) poolt arendatud sotsiokultuurilise kohanemise skaalast (Sociocultural Adaptation Scale, SCAS).

		①	②	③	④	⑤		
		Ei ole üldse raskusi	Veidi raskusi	Mõõdukalt raskusi	Üsna palju raskusi	Väga palju raskusi	Puuduvad väärtused	Keskmine vaalik
Sõprade leidmine	N	247	178	163	78	17	65	2,2
	%	36,2	26,1	23,9	11,4	2,5	8,7	
Avaliku administratsiooniga toimetulek	N	165	212	152	119	32	68	2,5
	%	24,3	31,2	22,4	17,5	4,7	9,1	
Välisriigi väärtussüsteemi mõistmine	N	204	265	135	62	10	72	2,1
	%	30,2	39,2	20	9,2	1,5	9,6	
Enese arusaadavaks tegemine	N	273	271	90	38	10	66	1,9
	%	40	39,7	13,2	5,6	1,5	8,8	
Naljade ja huumori mõistmine	N	316	228	96	35	7	66	1,8
	%	46,3	33,4	14,1	5,1	1	8,8	
Teisest etnilisest grupist pärit inimestega suhtlemine	N	393	200	65	17	3	70	1,6
	%	58	29,5	9,6	2,5	0,4	9,4	
Etnilistest või kultuurilistest erinevustest arusaamine	N	289	278	93	16	2	70	1,8
	%	42,6	41	13,7	2,4	0,3	9,4	
Ümbruskonnas orienteerumine	N	430	184	51	11	5	67	1,5
	%	63,1	27	7,5	1,6	0,7	9	
Välisriigi poliitilise süsteemi mõistmine	N	217	231	158	53	20	69	2,2
	%	32	34	23,3	7,8	3	9,2	
Kliimaga toimetulek	N	499	108	45	25	5	66	1,4
	%	73,2	15,8	6,6	3,7	0,7	8,8	
Elutempoga toimetulek	N	511	117	40	11	3	66	1,4
	%	74,9	17,2	5,9	1,6	0,4	8,8	
Informatsiooni leidmine	N	309	218	94	48	10	69	1,9
	%	45,5	32,1	13,8	7,1	1,5	9,2	
Elukoha / majutuse leidmine	N	330	175	81	58	36	68	2
	%	48,5	25,7	11,9	8,5	5,3	9,1	

		①	②	③	④	⑤		
		Ei ole üldse raskusi	Veidi raskusi	Mõõdukalt raskusi	Üsna palju raskusi	Väga palju raskusi	<i>Puuduvad väärtused</i>	Keskmine valik
Majanduslik toimetulek	N	369	185	85	32	11	66	1,7
	%	54,1	27,1	12,5	4,7	1,6	8,8	
Transpordi süsteemi kasutamine	N	498	109	49	12	10	70	1,4
	%	73,5	16,1	7,2	1,8	1,5	9,4	

Suhted Eestiga

Mil määral oled Sa kursis eluga Eestis?

	N	%
☐ Väga hästi	176	25,8
☐ Üsna hästi	356	52,3
☐ Vähesel määral	144	21,2
☐ Mitte üldse	5	0,7
<i>Puuduvad väärtused</i>	67	9

Millise riigi meediaga hoiad Sa end rohkem kursis, kas selle välisriigi, kus elad, või Eesti meediaga?

	N	%
☐ Välisriigi	129	18,9
☐ Eesti	246	36,1
☐ Võrdselt välisriigi ja Eesti	307	45
<i>Puuduvad väärtused</i>	66	8,8

Kui tihti käid Sa Eestis?

	N	%
☐ Tihemini kui paar korda kuus	3	0,4
☐ Kord, paar kuus	29	4,3
☐ Kolm-neli korda aastas	205	30,2
☐ Kord, paar aastas	305	45
☐ Harvemini kui kord aastas	136	20,1
<i>Puuduvad väärtused</i>	70	9,4

Hinnangud praegusele elule ja tulevikuplaanid

Arvestades kõiki Sinu elu erinevaid külgi (tööd/õpinguid, elutingimusi ja sotsiaalseid suhteid), kuivõrd rahul Sa praegu oma eluga välisriigis oled?

	N	%
☐ Väga rahul	263	38,7
☐ Pigem rahul	377	55,4
☐ Pigem ei ole rahul	40	5,9
☐ Ei ole üldse rahul	0	0
<i>Puuduvad väärtused</i>	68	9,1

Kuivõrd hästi peab Sinu puhul paika järgmine väide: „Tunnen end selles välisriigis nagu kodus“?

	N	%
☐ Väga hästi	215	31,5
☐ Üsna hästi	306	44,9
☐ Vähesel määral	146	21,4
☐ Mitte üldse	15	2,2
<i>Puuduvad väärtused</i>	66	8,8

Kas Sa oled mõelnud tulevikus kolida mõnda teise välisriiki?

	N	%
☐ Jah, olen mõelnud ja olen selleks teinud ka konkreetseid ettevalmistusi	92	13,5
☐ Jah, olen mõelnud, kuid ei ole selleks teinud konkreetseid ettevalmistusi	376	55,3
☐ Ei	212	31,2
<i>Puuduvad väärtused</i>	68	9,1

Kas Sa oled mõelnud tulevikus kolida tagasi Eestisse?

	N	%
☐ Jah, olen mõelnud ja olen selleks teinud ka konkreetseid ettevalmistusi	89	13,1
☐ Jah, olen mõelnud, kuid ei ole selleks teinud konkreetseid ettevalmistusi	357	52,5
☐ Ei	234	34,4
<i>Puuduvad väärtused</i>	68	9,1

Mis põhjusel või eesmärgil Sa soovid tagasi Eestisse tagasi kolida? (Palun nimeta)

Märkus: see küsimus esitati ainult neile, kes vastasid eelmisele küsimusele: „Jah, olen mõelnud ja olen selleks teinud ka konkreetseid ettevalmistusi“ (n=89).

Mis paneks Sind tagasi Eestisse kolima? (Palun nimeta)

Märkus: see küsimus esitati neile, kes vastasid: „Jah, olen mõelnud, kuid ei ole selleks teinud konkreetseid ettevalmistusi“ või kes vastasid „Ei“ (n=591).

Kui tugevalt tunned Sa end seotuna järgnevate geograafiliste kohtadega?

Märkus: see küsimus on kohandatud Eurobaromeeter uuringu küsimustikust (vt Voog 2008).

		①	②	③	④	⑤	Puuduvad väärtused	Keskmine valik
		Väga tugevalt	Pigem tugevalt	Pigem nõrgalt	Väga nõrgalt	Mitte üldse		
Maakond või linn Eestis	N	183	218	100	51	30	166	2,2
	%	31,4	37,5	17,2	8,8	5,2	22,2	
Eesti	N	232	193	118	31	12	162	2
	%	39,6	32,9	20,1	5,3	2,1	21,7	
Välisriik, kus elad	N	124	278	151	25	8	162	2,2
	%	21,2	47,4	25,8	4,3	1,4	21,7	
Euroopa Liit	N	60	184	178	90	67	169	2,9
	%	10,4	31,8	30,7	15,5	11,6	22,6	

Perekond ja vanemad

Sinu perekonnaseis:

	N	%
☐ Vallaline või suhtes, kuid ei ela koos partneriga	202	29,8
☐ (Vaba)abielu / kooselu	476	70,2
<i>Puuduvad väärtused</i>	70	9,4

Kui Sa elad koos elukaaslasega, siis millisest riigist on ta pärit?

Märkus: järgnev sagedustabel kajastab vaid nende indiviidide vastuseid, kes märkisid, et neil on elukaaslane (n=476).

	N	%
☐ Sellest välisriigist, kus Sa praegu elad	200	42,2
☐ Eestist	178	37,6
☐ Mõnest muust riigist	96	20,3
<i>Puuduvad väärtused</i>	2	0,4

Kas Sul on lapsi?

	N	%
☐ Jah	221	32,6
☐ Ei	457	67,4
<i>Puuduvad väärtused</i>	70	9,4

Mitu last Sul on vanuses...?

Märkus: järgnev sagedustabel kajastab vaid nende indiviidide vastuseid, kes märkisid, et neil on lapsi (n=221).

	Vastajate arv	Keskmine laste arv
☐ 0-2 aastat	97	1,1
☐ 3-6 aastat	80	1,2
☐ 7-15 aastat	67	1,2
☐ 16-18 aastat	18	1,2
☐ 19+ aastat	44	1,7
Lapsi kokku	221	1,7

Milline on kõrgeim haridustase, mille Su vanemad on omandanud?

		Alg- või põhiharidus	Kesk- või keskeriharidus	Kõrgharidus	Muu	<i>Ei oska öelda / ei soovi vastata või puuduvad väärtused</i>
Ema	N	31	319	304	4	90
	%	4,7	48,5	46,2	0,6	12,2
Isa	N	40	331	237	8	132
	%	6,5	53,7	38,5	1,3	18,5

Mõndasid inimesi peetakse kõrget sotsiaalset staatust omavateks ning mõndasid madalat sotsiaalset staatust omavateks. Kui Sa mõtled oma perekondliku tausta peale, siis kuidas Sa oma vanemad järgnevale skaalale paigutaksid?

Märkus: see küsimus pärineb Eurostudent uuringu küsimustikust.

		①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	⑧	⑨	⑩			
		Madal sotsiaalne staatus										Kõrge sotsiaalne staatus	Puuduvad väärtused	Keskmine
Ema	N	9	10	25	67	106	112	97	112	57	70	83	6,6	
	%	1,4	1,5	3,8	10,1	15,9	16,8	14,6	16,8	8,6	10,5	11,1		
Isa	N	21	17	37	54	106	106	96	90	59	62	100	6,3	
	%	3,2	2,6	5,7	8,3	16,4	16,4	14,8	13,9	9,1	9,6	13,4		

Antud uurimuse käigus plaanin ma läbi viia ka mõned intervjuud. Kui Sa oled nõus minuga oma välismaa-elust pikemalt vestlema, siis palun märgi siia oma e-posti aadress, et ma saaksin Sinuga ühendust võtta.

.....

Kui Sul on veel kommentaare oma välismaal elamise kogemuse või küsimustiku kohta, siis palun lisa need allolevasse teksti kasti.

.....

SUUR AITÄH, ET OLID NÕUS VASTAMA!

Lisa 2: Välismaale kolimise põhjuste/eesmärkide faktorid

Välismaale kolimise põhjuste ja eesmärkide uurimisel teostasin faktoranalüüsi, mille viisin läbi kahes etapis. Analüüsi esimeses, nõ uurivas või avastavas faasis püüdsin välja selgitada, milline on küsimustikus kajastatud 22 välismaale liikumise motiivi (vt Lisa 1) aluseks olev latentne struktuur, st millised on varjatud dimensioonid, mis tunnuseid omavahel seovad. Selleks kasutasin faktorite moodustamiseks peateltede meetodit (*principal factor analysis*), mis keskendub algtoonustuse omavahelisele korrelatsioonile ning analüüsib nende ühist variatiivsust (*common variance*). Eeldades, et erinevat tüüpi välismaale liikumise motiivid võivad omavahel seotud olla (nt võivad välismaale kolimise otsuses kaalu omada nii õppimise kui ka uue ja huvitava kogemuse omandamisega seotud eesmärgid/põhjused), kasutasin faktorite pööramisel mitteortogonaalset meetodit (promax), mis võtab arvesse faktorite omavahelist korrelatsiooni.

Algtunnuste korrelatsioonimatriksi ja kommunaliteetide vaatlemisel selgus seejärel, et osa algtunnuseid on teistega võrdlemisi nõrgalt seotud ning nad ei ole faktorruumis seega väga hästi esindatud.⁷⁴ Sel põhjusel otsustasin need tunnused edasisest analüüsist välja jätta. Olles taolised analüüsi mitesobivad tunnused eemaldanud, viisin faktoranalüüsi uuesti läbi, selgitamaks välja faktorite arvu.

Erinevaid statistilisi kriteeriume arvesse võttes (vt Keskpäik 2011) ning mitmete mudelite testimise tagajärjel otsustasin lõpuks 4-faktorilise lahenduse kasuks, mis ühtlasi tõlgendamise seisukohalt kõige relevantsem näis. Selle lahenduse tulemused on esitatud tabelis lk 95. Tabelis on halliga tähistatud suurimad faktorkaalud, mille järgi faktoreid defineerida ning interpreteerida.

Analüüsi teises etapis kasutasin peakomponentide meetodit (*principal component analysis*), mis analüüsib algtunnuste kogu variatiivsust (*total variance*). Viisin läbi neli peakomponentide meetodil põhinevat faktoranalüüsi iga eelnevalt selgunud dimensiooni kirjeldavate algtunnuste koondamiseks ühte summamuutujasse. Nii lisandus andmestikku neli uut koond- või sünteesivat tunnust, millest igaüks kujutab endast vastavate algtunnuste lineaarset kombinatsiooni. Taolisi standardiseeritud (keskmine=0, standardhälve=1) koondtunnuseid kasutasin seejärel järgnevatel analüüsidel, uurides nende seoseid vastajate sotsiaaldemograafiliste ning mobiilsusnäitajatega (vt ptk 4.3.).

⁷⁴ Tunnused, mis faktoranalüüsi ei sobitunud, on järgmised: ...sest olin juba välisriigis elanud ja tahtsin seda kogemust korrata, ...sest olin juba selles välisriigis käinud ja tahtsin sinna tagasi minna, ...sest minu kaaslane/perekond läks sinna, ...sest mu kaaslane oli selle riigi kodanik. Neid tunnuseid olen analüüsinud eraldiseisvalt (vt ptk 4.3.).

**Välisriiki kolimise põhjuste/eesmärkide faktormatriks
(standardiseeritud regressioonikoefitsiendid)**

Kolisin sellesse välisriiki... (1=mitte üldse sel põhjusel/eesmärgil; 4=täielikult sel põhjusel/eesmärgil)	Faktor 1: „Kogemus kogemuse pärast“ motiivid	Faktor 2: Hariduslikud motiivid	Faktor 3: Majandusliku heaolu otsimisega seotud motiivid	Faktor 4: Töö/karjääri- alased motiivid
...et avastada uut kultuuri ja uusi inimesi	0,816	-0,026	-0,048	-0,003
...et omandada uus ja huvitav kogemus	0,766	-0,037	-0,029	0,092
...et oma isiksust arendada	0,757	0,050	-0,059	0,114
...et nõ keskkonda vahetada	0,716	-0,002	0,155	-0,165
...et saavutada iseseisvus	0,556	0,050	0,128	-0,016
...et selle riigi keelt õppida	0,465	-0,038	0,021	0,137
...selle riigi geograafilise asukoha tõttu	0,360	-0,050	0,149	-0,026
...et omandada haridus, mida Eestis ei oleks võimalik olnud omandada	-0,068	0,855	0,024	0,013
...et õppida välisülikoolis	0,062	0,820	-0,042	-0,016
...selle riigi hariduse kõrge kvaliteedi pärast	-0,039	0,820	0,069	0,091
...sest selles riigis on paremad elutingimused kui Eestis	0,026	-0,007	0,772	-0,020
...et paremat palka teenida	-0,101	-0,136	0,686	0,257
...sest ma ei näinud Eestis huvipakkuvat perspektiivi	0,123	0,119	0,553	-0,027
...sest sellesse riiki oli lihtne minna (soodne immigratsioonipoliitika)	0,191	0,141	0,392	-0,112
...sest keegi mu tutvusringkonnast on välismaal elanud ja soovitas minna	0,256	0,014	0,336	-0,124
...et end erialasel tööl täiendada	-0,094	0,082	-0,060	0,630
...sest arvasin, et see tooks mulle kasu minu hilisemas tööelus	0,172	0,232	0,000	0,559
...et omandada välisriigis töökogemus	0,277	-0,126	0,098	0,515

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kadri Saskia Keskaik (sünnikuupäev: 27/03/1982)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Talendid Koju!“ Aga kes on talendid ja kus on kodu? Eestimaalaste mobiilsusest, mille juhendaja on Judit Strömpl,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 27/05/2013